

פתח דבר

ב"ה

ערב שבת הגדול ה'תשפ"ו

תושבי כפר חב"ד

ה' עליהם יחיו

"מצווה על כל אחד ואחד שילמד הלכות הרגל קודם הרגל, עד שיהיה בקי בהם וידע את המעשה אשר יעשה" (שו"ע אדה"ז תכט,ג).

בעמדנו בימים הסמוכים לחג הפסח, הנני מוציא לאור קיצור וסיכום מהלכות חג הפסח הנצרכות - על פי מנהגי חב"ד. עם הוספות.

תודתי נתונה למשפחת סטמבלר על אשר נטלה על עצמה להדפיס את הלכות החג ובמהדורה מכובדת, לעילוי נשמת אביהם הרה"ח ר' יעקב ע"ה. ישלם להם ה' יתברך בכל מילי דמיטב בגשמיות וברוחניות.

בברכה לחג הפסח כשר ושמח מתוך חירות אמיתית מכל עניינים המבלבלים, חירות בגשם וברוח, ועיקר העיקרים גאולה אמיתית ושלימה בקרוב ממש.

הרב מאיר אשכנזי

מרא דאתרא ואב"ד כפר חב"ד

זמנים נחוצים (לפי אופק תל אביב)

זמן בדיקת חמץ (צאת הכוכבים): 19:24

סוף זמן אכילת חמץ: 10:35

סוף זמן ביעור חמץ: 11:39

חצות ליל הסדר: 12:45

תוכן עינים

- 1..... פתח דבר
- 7..... שלושים יום לפני הפסח
- 8..... חודש ניסן
- 9..... ברכת האילנות
- 10..... שבת הגדול
- 11..... הכשרת הבית לפסח - הקדמה
- 11..... העבודות לניקיון הבית - זכות:
- 11..... איסור אכילה, איסור הנאה, איסור כל יראה וכל ימצא, מצוות השבתה:
- 12..... שני דרכים להינצל מכל יראה וכל ימצא:
- 12..... חיוב בדיקת חמץ - מדרבנן:
- 13..... גם בדיקה וגם ביטול:
- 13..... חיוב בדיקת חמץ דרבנן - גם על פחות מכזית:
- 14..... עד מקום שידו מגעת:
- 14..... שותפות ואחריות האישה ובני הבית:
- 15..... ניקיון והכשרת המטבח
- 16..... כלי המטבח:
- 19..... שימוש בפסח בכלי חמץ שלא ניתן להכשירו:
- 20..... הכשרת כלים בהגעלה או ליבון
- 21..... אופן ההגעלה:
- 22..... הגעלת כלים חדשים:
- 24..... טבילת כלים
- 25..... בדיקת חמץ
- 25..... זמן הבדיקה:
- 27..... עשרה פתיתים:
- 27..... הברכה והבדיקה:
- 29..... להסתייע בבני הבית בבדיקת חמץ:
- 30..... הביטול שאחרי הבדיקה:
- 30..... הלכות בבדיקת חמץ:
- 32..... מכפלות, כיסים, ועוד:
- 32..... העוזב את ביתו לפני הפסח:
- 34..... ניקיון ובדיקת הרכב:
- 35..... מכירת חמץ
- 36..... זמן חלות המכירה:
- 36..... מכירה עבור אדם אחר:
- 36..... מכירת הכלים:
- 37..... כניסה לחדר המכור לגוי:

הלכות פסח

- 38..... הדברים הנמכרים לגוי:
- 38..... שימוש במקום שנמכר לגוי:
- 39..... בעלי חיים:
- 39..... אחריות על חפצים:
- 39..... מכירת חמץ של בית כנסת וכיו"ב:
- 40..... הנוסע לחו"ל:
- 40..... לקנות חמץ כדי להשתמש בו לאחר הפסח:
- 40..... גם מכירה לחמץ וגם ביטול לחמץ - מדוע?
- 42..... סוף זמן אכילת חמץ.....
- 42..... הקדמה:
- 42..... לזרוק חמץ לפח האשפה שבחוץ:
- 43..... ניקיון השיניים והכשרת שיניים תותבות:
- 45..... ביעור חמץ.....
- 46..... ביטול היום:
- 48..... שימוש בתרופות בפסח, וכללי תערובת חמץ.....
- 48..... הקדמה:
- 49..... תערובת חמץ שאינה ראויה לאכילה:
- 50..... שימוש בתרופות וכיוצא בזה:
- 51..... קוסמטיקה ועוד:
- 52..... שימוש באלכוהול לחיטוי הידיים:
- 53..... שימוש בקטניות בפסח.....
- 55..... צורכי תינוקות.....
- 56..... הכנת האוכל בפסח וזהירות באכילה.....
- 56..... הקדמה:
- 56..... שימוש במים חמים במטבח - חילוקים בין מטבח חמץ למטבח של פסח:
- 57..... דברי האריז"ל על הגזהר מאכילת משהו חמץ בפסח:
- 58..... שלא לאכול דברים מתועשים בפסח, תבלינים, קילוף פירות וירקות:
- 60..... מצה שרויה.....
- 61..... תענית בכורות.....
- 63..... מנהגי ערב פסח.....
- 64..... איסור עשיית מלאכה בערב פסח:
- 64..... הכנות לליל הסדר:
- 65..... תשלום עבור המצות:
- 66..... שטיפת החסה:
- 66..... הכנת החרוסת:
- 67..... הפרשת חלה.....
- 67..... סדר ההפרשה:
- 68..... שכח להפריש חלה מהמצות לפני כניסת החג:
- 70..... בהתקדש חג הפסח.....

הלכות פסח

70.....	הדלקת נרות:	
70.....	אמירת סדר קרבן פסח:	
70.....	תפילת ערבית:	
71.....	כלים נאים על השולחן:	
72.....	ליל הסדר - הקדמה:	
74.....	ההכנות לסדר ועריכת ה"קערה":	
74.....	מצות:	
75.....	סידור הקערה:	
75.....	זרוע:	
76.....	ביצה:	
76.....	מרור:	
77.....	חרוסת:	
78.....	כרפס:	
78.....	חזרת:	
78.....	מי מלח:	
79.....	הסיבה:	
81.....	ארבע כוסות:	
81.....	סוג היין:	
82.....	הכוס:	
82.....	נשים וקטנים:	
83.....	סימני הסדר:	
83.....	קדש:	
85.....	ורחץ:	
86.....	כרפס:	
86.....	יחץ:	
87.....	גודל המצה:	
87.....	מגיד:	
88.....	"מה נשתנה":	
90.....	רחצה:	
90.....	מוציא:	
91.....	מצה:	
92.....	בני הבית באכילת המצה:	
93.....	מרור:	
94.....	כורך:	
95.....	שולחן עורך:	
96.....	צפון - אפיקומן:	
97.....	כוס של אליהו:	
98.....	ברכת המזון:	
99.....	שפוך חמתך:	

- הלל: 99.....
- קריאת שמע שעל המיטה. 101.....
- עשיית מלאכה בימי חול המועד. 102.....
- שביעי של פסח. 108.....
- ספירת העומר. 109.....
- שמחות בספירת העומר: 109.....
- עיונים. 111.....
- בגדר בדיקת חמץ. 112.....
- האם היא תחילת הביעור או רק הכנה אליו. 112.....
- הבדיקה כהכנה לביטול שלאחריה. 113.....
- החזקה הנפעלת על ידי הבדיקה. 114.....
- הטעם שמוותר לדבר בין הברכה לבין הביטול. 115.....
- שורש מחלוקת הראשונים בדין עשרה פתיתים. 116.....
- איך מברכים על הבדיקה לדעת ר' בנימין. 117.....
- ברכת על ביעור חמץ. 119.....**
- האם היא נאמרת לפני עשיית המצווה או אחריה - לשיטת הרמב"ם. 119.....
- ביאור דין עובר לעשייתן. 120.....
- החילוק בין הנחת תפילין לביעור חמץ ונטילת לולב. 122.....
- גדר חדש בעובר לעשייתן לשיטת הרמב"ם. 122.....
- ביאור מהלך הגמ' בפסחים לאור יסוד זה. 124.....
- גדר מצוות הסיבה. 127.....**
- שני אופנים בגדרה של הסיבה. 127.....
- יציאת מצרים בעבר ובהווה. 128.....
- גדר הנחת כלים נאים על השולחן. 129.....
- הסיבה - דרך חירות או זכר לחירות. 129.....
- הטעם שמצווה מן המובחר להסב בכל הסעודה. 130.....

שלושים יום לפני הפסח

◆ שלושים יום לפני הפסח מתחילים כבר ענייני הפסח:

א. מצווה על כל אחד ואחד ללמוד הלכות פסח, עד שיהא בקי בהם (שו"ע אדה"ז תכט,ג). זהו שלא כמו בזמנים הקודמים שלא היו ספרי הלכות ולא הייתה לכל אדם אפשרות ללמוד בעצמו, ואז המצווה הייתה על הרב ללמד לתלמידיו הלכות הרגל שלושים יום לפני הרגל (כמבואר שם סי' תכט סעי' ב-ג). אך כיום שיש לכל אחד ספרים ללמוד בהם, המצווה היא על כל אחד ואחד ללמוד בעצמו.

ב. משלושים יום לפני החג טוב לשים לב כאשר מתעסק עם חמץ, שלא יישאר חמץ דבוק באופן שלא יוכל להסירו בקלות כשיגיע ערב פסח (שם תלו,כג).

ג. למנהגינו אין לאכול מצה הכשרה לפסח כבר מזמן זה (אגרו"ק ח"ח ע' שיט). אך מצה של חמץ מותר לכו"ע לאכול עד ערב פסח.

חודש ניסן

♦ אין אומרים תחנון, אב הרחמים וצדקתך (תכט - ח, יב).

♦ אין מתענים כל חודש ניסן - כולל ערב ר"ח אייר, ואפילו תענית יארצייט, חוץ מתענית בכורות בערב פסח. מפני שרוב ימי החודש נחשבים כיום טוב בגלל קרבנות הנשיאים קרבן פסח וימי חג הפסח, וכיון ש"יצא רוב החודש בקדושה, לפיכך נוהגין לעשות כולו קודש כעין יום טוב" (תכט, ט).

אבל חתן וכלה ביום חופתם יתענו בחודש ניסן - ואפילו בראש חודש ניסן (תכט, ט), מפני שראש חודש ניסן הוא יום תענית צדיקים על שמתו בו נדב ואביהוא.

♦ למנהגינו לא הולכים להתפלל על הקברים בחודש ניסן. לכן מי שיש לו יארצייט בחודש ניסן ילך אל הקבר בערב ר"ח ניסן (אך לגבי העלייה לקברי צדיקים, יש להעיר מהמובא שחסידים נהגו לעלות על קבר אדמו"ר הרש"ב ביום היארצייט שלו - ב' ניסן, וראה גם פסק"ת תכט, ד).

♦ בי"ב ימים ראשונים של חודש ניסן אומרים (אחר אמירת שיעור התהילים בשחרית) את פרשת "הנשיא". ביום י"ג אומרים מ"זאת חנוכת המזבח" שהוא כנגד שבט לוי (תכט, טו).

גם כוהנים ולויים אומרים את ה"יהי רצון" שאחר פרשת הנשיא, כי זה שייך לעיבור הנשמה (היום יום ר"ח ניסן), ומצד "עיבור" יכולה להיות לכוהנים וללויים שייכות לכל השבטים.

מטעם זה כל אחד מישראל אומר כל יום ביהי רצון "באם אני עבדך משבט פלוני", ולא נחשב שבי"א מתוך הי"ב ימים אמר תפילה שאינה שייכת אליו. כיון שכל אחד מישראל כלול משאר כל ישראל ומכל השבטים (ראה שלחן מנחם ח"ב ע' רסב).

♦ מצוה לחזק מנהג אמירת הנשיאים, לאחר שנעשתה בו חלישות (שלחן מנחם ח"ב ע' רנח).

♦ מצווה על כל אחד לתת צדקה למעות חיטים כדי לחלק לעניים את צורכי הפסח (תכט, ה). בימינו נותנים לעניים את כל צורכי החג ולא רק חיטים למצות.

♦ את חג הפסח צריך כל אדם לחגוג בביתו ולא במקום אחר, מפני "שקשה ביותר להדר כפי הרצון בענייני פסח כשנמצאים במקום אחר" (אגרו"ק חכ"ד ע' סז).

ברכת האילנות

♦ למנהגינו: הרואה בימי ניסן (ולא אדר או אייר), אילנות מאכל (ולא סרק), המוציאים פרח (ולא אם כבר הוציאו פרי), צריך לברך - על הראיה הראשונה (דווקא): "בא"ה אמ"ה שלא חיסר בעולמו כלום, וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות בהם בני אדם" (סדר ברכות הנהנין לאדה"ז פי"ג הי"ד, ודיוקי הרבי בזה ראה שלחן מנחם ח"א ע' שנ-שנא).

♦ הברכה היא שבח לקב"ה על החידוש שבדבר, שהאדם ראה שהקב"ה הפריח עצים יבשים.

♦ גם נשים ממברכות ברכת האילנות, ויש לחנך לזה גם קטנים.

♦ מן הדין, אפשר לברך גם בשבת ויו"ט. ויש מברכים דווקא בשבת כדי להשלים למאה ברכות. אך על פי הקבלה אין לברך ברכת האילנות בשבת (כף החיים סי' רכו סק"ד).

לכתחילה יברך על ראיית שתי אילנות פורחים לפחות, אך בדיעבד יכול לברך גם על אילן פורח אחד (בדי השולחן סי' סו, סקי"ח).

♦ אין לברך על אילנות המורכבים מין בשאינו מינו, מפני שקיומם הוא נגד רצון ה' ואין להודות לה' על כך. אך יכול לברך על אילנות של ערלה.

שבת הגדול

- ◆ שבת שלפני הפסח נקראת שבת הגדול, לפי שנעשה בה נס גדול של "למכה מצרים בבכוריהם" (תל,א).
- ◆ אחרי מנחה אומרים מ"עבדים היינו" עד "לכפר על כל עוונותינו", לפי שבשבת זו הייתה "התחלת הגאולה והניסים" (תל,ב). מנהג הרבי לאומרה עם הציבור בישיבה על מקומו.
- ◆ נהגו בדורות האחרונים שהרב דורש הלכות פסח בשבת שלפני הפסח, כדי לידע את המעשה אשר יעשון (תכט,ב).
- ◆ בשנה שחג הפסח חל באמצע השבוע, אין אומרים "ויהי נועם" ו"ואתה קדוש" במוצאי שבת הגדול.
- אך בשנה שחג הפסח חל בשבת - העיד הגר"י לנדא ז"ל מהנהגת אדמו"ר הרש"ב, שאמרו "ויהי נועם" ו"ואתה קדוש" במוצאי שבת הגדול (כיון שיש ששת ימי מעשה המותרים במלאכה).

הכשרת הבית לפסח - הקדמה

העבודות לניקיון הבית - זכות:

♦ הרבי מהר"ש סיפר, שפעם אחת בראש השנה - לאחר שהרלו"צ מברדיטשוב אמר את היהי רצון שאומרים אחר תקיעת שופר על המלאכים היוצאים מן התקיעה, מן השברים, מן התרועה ומן התקיעה (קשר"ק) - הוסיף הרלו"צ ואמר: אב מתוק, אב רחום, אם המלאכים היוצאים מן השופר שתקע בו לוי יצחק בן שרה סאשע חלשים המה, יבאו המלאכים הקדושים והבריאים היוצאים מן השופר, שנבראו מהעבודה והיגיעה אשר עבדו ויגעו עמך בני ישראל לפני פסח, כאשר הם עמלים קראצ'ן (לגרד), ש'אבן (להחליק), ר'יבן (לשפשף), ק'אשערן (להכשיר הכלים), לכבוד חג הפסח להידור מצוה, וימליצו טוב בעדנו אמן. עכ"ד. אם כך, הניקיונות לפסח אינן רק חובה כי אם גם זכות.

איסור אכילה, איסור הנאה, איסור בל יראה ובל ימצא, מצוות השבתה:

♦ בחמץ בפסח יש איסור אכילה ואיסור הנאה, וזמן החלות שלהם מן התורה הוא בחצות יום י"ד - תחילת שעה שביעית. ומדרכנו איסור האכילה חל בתחילת שעה חמישית, ואיסור ההנאה חל בתחילת שעה שישית.

אך יש בחמץ איסור נוסף ומיוחד שאינו קיים בשאר איסורי תורה, וזהו לאו של "בל יראה ובל ימצא", היינו שאסור שיהיה ברשותו של האדם בפסח חמץ השייך לו.

נוסף לזה ישנה מצוות עשה של "תשביתו שאור מבתיכם", היינו שתורה מצווה לא רק את השלילה - שאסור שיהיה לאדם חמץ, אלא היא מצווה גם את החיוב - שצריך להשבית את החמץ מן העולם, וכל רגע ורגע שאינו מבער את החמץ מן העולם הוא עובר על מצוות עשה מן התורה.

הן המצוות עשה של "תשביתו" והן המצוות לא תעשה של "בל יראה ובל ימצא" הם בכזית חמץ דווקא, אך על פחות מכזית חמץ לא עוברים על "בל יראה ובל ימצא" מן התורה, וגם אין ציווי מן התורה של השבתה.

יש חילוק בין הלאו של "בל יראה ובל ימצא" לבין המ"ע של "תשביתו" לגבי זמן חלות החיוב, שמצוות תשביתו חלה מן התורה בחצות יום י"ד - תחילת שעה שביעית. אך האיסור של "בל יראה ובל ימצא" חל להלכה רק בליל טו, כיון שכתוב "לא יראה" וגו' **שבעת ימים** (תלא, א).

שני דרכים להינצל מבל יראה ובל ימצא:

♦ ישנן שתי דרכים איך האדם יכול להינצל מאיסור "בל יראה ובל ימצא" שמן התורה:

א. על ידי שיאסוף את החמץ ויוציאנו מביתו ויבערנו, ולא יראה ולא ימצא אצלו חמץ במציאות.

ב. האדם ישאיר את החמץ ברשותו, אלא שלפני זמן איסור ההנאה (מן התורה לפני שעה שביעית, ומדרבנן לפני שעה שישית) הוא יבטל ויפקיר את החמץ, וכך לא יעבור עליו לאחמ"כ בב"י וב"י, משום שב"י וב"י עוברים רק על חמץ שלו ולא על חמץ שאינו שלו, שהרי כתוב "לא יראה לך" - שלך.

בדרך זו של ביטול והפקר לפני שהגיע זמן האיסור, לא יתחייב גם במצוות עשה של תשביתו כשיגיע הזמן, מפני שהחמץ לא יהיה שלו כשיגיע זמן מצוות "תשביתו", ואדם מצווה להשבית רק חמץ שהוא שלו.

אך לאחר שהגיע זמן איסור ההנאה שמן התורה או מדרבנן לא יוכל כבר לבטל ולהפקיר את החמץ, מפני שבין כך הוא אינו ברשותו מחמת איסור ההנאה, ובכל זאת תורה מחייבת עליו בב"י וב"י ד"עשאן הכתוב כברשותו לחייב עליו". אלא כדי להינצל מב"י וב"י יהיה מוכרח לבער ולהשבית את החמץ מביתו ומן העולם. ו"התשביתו" בזמן זה יהיה כפשוטו "שישבית ויבער החמץ מן העולם לגמרי עד ששום אדם לא יוכל ליהנות ממנו וכו'". אבל אם רוצה לבטלו ולהפקירו אין זה מועיל כלום (תלא, ב).

חיוב בדיקת חמץ - מדרבנן:

♦ "אבל חכמים גזרו, שאין ביטול והפקר מועיל כלום לחמץ אף קודם שהגיע זמן איסור הנאתו, אלא הוא צריך לחפש אחריו במחבואות ובחורים וכו' ולבדוק ולהוציא מכל גבולו ולעשות לו כמשפט שיתבאר בסי' תמה". וזהו משני טעמים: או מחשש שלא יבטל את החמץ בלב שלם. או מחשש שיבוא לאכול את החמץ שנשאר ברשותו, מפני שהאדם רגיל לאוכלו כל השנה.

גם בדיקה וגם ביטול:

♦ בפועל אנו נוקטים בשתי הדרכים - קודם זמן האיסור: גם מבטלים את החמץ, וגם בודקים ומוציאים אותו מן הבית ומבערים אותו מן העולם. הביטול מתייחס לחמץ שבכל זאת נשאר בבית, דהיינו או חמץ שלא נמצא בבדיקה ולא היה ידוע לנו היכן הוא נמצא. או חמץ שידענו היכן הוא - כגון שנמצא בבדיקת החמץ או שמלכתחילה היה במקום ידוע, אלא ששכחנו ממנו, או שנפל ונשאר ברשותנו בלי כוונה. או חמץ שידו של אדם אינה מגעת לשם וקשה לו להוציאו בבדיקה. אך עיקר התעסקותנו בימים שלפני הפסח היא בדרך של הבדיקה, לחפש אחר החמץ בכל מקום שיש חשש שהכניסו אליו חמץ במשך השנה, להוציאו מכל גבולנו, ולבערו ביום י"ד עד תחילת שעה שישית ועי"ז לא לעבור על ב"י וב"י.

חייב בדיקת חמץ דרבנן - גם על פחות מכזית:

א. למרות שאיסור ב"י וב"י וחייב השבתה מה"ת הם רק בכזית, אך בדיקת חמץ שמדרבנן נועדה להוציא מן הבית גם פירורי חמץ ולא רק כזית חמץ, מפני שחכמים גזרו שחייב לבער מן הבית גם פחות מכזית חמץ, כלשון אדה"ז בשו"ע (תמב,כח): "מד"ס אפילו פחות מכזית חמץ שהוא עומד בעינו ואינו מודבק לדבר אחר חייב לבערו, גזרה משום כזית".

ואמנם איתא בגמ' (פסחים ז,ב) שפירורים לא חשיבי ואינו עובר עליהם בב"י וב"י, מ"מ זהו רק לעניין שאין צריך לבטלם דממילא בטלי, אך עדיין צריך לבערם מן הבית "גזרה משום כזית".

ב. בשו"ע שם הוסיף אדה"ז, ש"אפילו נתערב בדבר אחר ויש בתערובות טעם חמץ חייב לבערו אע"פ שבטלו, גזירה שמא ישכח ויאכל ממנו בפסח וכו". ומדבריו לכאן' משמע, שלגבי חמץ פחות מכזית כמו שעומד בפנ"ע ליכא חשש שמא יבוא לאוכלו, ורק כשנתערב בדבר אחר שיש בו כזית איכא חשש זה. ולפי"ז כל החיוב לבדוק ולבער פחות מכזית חמץ כמו שעומד בפנ"ע הוא רק מן הטעם של "גזירה אטו כזית", ואין חשש שמא יבוא לאוכלו לגבי חתיכה פחות מכזית. אכן יש לומר, שלגבי זמן האכילה עצמו איכא חשש שמא יבוא לאוכלו גם לגבי פירורים, כגון כאשר באמצע האוכל מעיין בספר שיש בו פירורי חמץ.

ג. עוד יותר כתב אדה"ז (תמב,ל), ש"ישראל קדושים הם, ונוהגין להחמיר על עצמן וגוררים כל החמץ הנמצא אפילו משהו והוא דבוק בבית או בכלי, ומחמירין עוד לגרור הספסלים והכיסאות והכתלים שנגע בהן חמץ".

עד מקום שידו מגעת:

♦ כלל חשוב בבדיק"ח ובניקיונות לפסח, שאדם צריך לבדוק חמץ רק עד היכן שידו של אדם מגעת לשם. כגון אם יש במקרר או בתוך הספה מקום שלא ניתן להגיע אליו ויש בו מעט חמץ, א"צ להתאמץ ביותר להוציא משם את החמץ, מפני שלגבי מקום זה אין חשש שיבוא לאוכלו, וחמץ זה נכלל בביטול שהאדם עושה כנ"ל. אלא שאם ניתן - כגון במקרר, יש לשפוך על החמץ הנמצא שם חומר ניקוי כמו כלור שיפסול אותו מאכילה והרי הוא כמבוער.

שותפות ואחריות האישה ובני הבית:

♦ בדיקת החמץ אינה מתחילה רק בליל יד, אלא היא מתחילה בעצם הרבה קודם לכן. שהרי חיוב הבדיקה איננו רק בחורים ובסדקים שברצפה, כי אם בכל מקום שיש חשש שהכניסו אליו חמץ במשך השנה, כולל בריהוט כמו ארונות, כסאות, שולחנות, מקרר וכדומה.

אלא, שבדיקת הרהיטים וכדומה אינה מוכרחה להיות בליל י"ד לאור הנר, ובמקרים רבים מספיק לזה אור היום או החשמל, ויש הבודקים לאור פנס, אך חייבים מן הדין להוציא את החמץ גם ממקומות אלו.

לאחר שניקו היטב את הארונות והרהיטים לפני ליל יד, א"צ בליל י"ד לבדוק אותם שוב אם הקפיד שלא להכניס בהם חמץ, כיון שהם נחשבים בליל י"ד כמקום שאין מכניסים בהם חמץ (ראה פסק"ת תלג"ח).

ונמצא, שאנו מסתמכים ביותר על הניקיון של האישה עם בני הבית, הנעשה לפני הבדק"ח של הבעל בליל יד. ואכן הדין הוא, שאישה נאמנת על בדיקת חמץ שנעשית לפני הפסח למרות שהיא פסולה לעדות, מפני שבדק"ח לפני הפסח היא מדרבנן (שהרי מבטלים את החמץ, ומן התורה מספיק ביטול כנ"ל), "והימנוה רבנן בדרבנן".

לפי"ז, האחריות של האישה והמסייעים לה בהוצאת החמץ מן הבית - גדולה ביותר, ועל בעל הבית - בעל החמץ - מוטלת החובה לעורר לעודד ולהדריך שהדברים ייעשו כהלכה. מפני שחיוב בדיקת חמץ מוטל בעיקרו על בעל הבית - בעל החמץ, ולא על האישה ובני הבית המסייעים לה.

ניקיון והכשרת המטבח

♦ כל מקום שמניחים עליו אוכל של פסח, או כלי פסח, או מגבות של פסח, וכיו"ב מן הדברים שיש קשר קרוב בינם לבין אכילת האדם - צריך להיות: נקי, מוכשר ככל הניתן, ועטוף - כמו שיתבאר.

אין לשים את מוצרי הפסח בלי כיסוי - על המדף שהשתמשו איתו במשך השנה לחמץ, ואפילו אם השתמשו איתו רק בחמץ קר, ואפילו אם בפסח עצמו ג"כ משתמשים איתו רק בקר, ואפילו אם ניקו אותו והכשירו אותו היטב.

אופן הכשרת המטבח:

♦ השיש: בלע חמץ כל השנה ע"י שימוש ברותחין, או ע"י מים שהיו עליו במשך 24 שעות ונעשה כבוש ובלע אפילו על ידי מים קרים. מן הדין צריך להכשירו במים רותחים בכלי ראשון. אך כיון שאי אפשר (במציאות) להכשירו בכלי ראשון, מכשירים אותו על ידי עירווי מכלי ראשון ואבן מלובנת. סדר הכשרת השיש הוא כך:

מנקים את השיש היטב מכל לכלוך, ממתנינים 24 שעות בלי להשתמש בשיש, מלבנים אבן או ברזל באש (אפשר ללבן אותם על הכיריים לאחר שניקו אותם היטב), שופכים מים רותחים על השיש ומעבירים את האבן או הברזל המלובנים בתוך המים על כל השיש. האבן או הברזל המלובנים מרתיחים את המים שעל גבי השיש, וכך מכשירים את השיש במים רותחים המעלים בועות. אם המים הפסיקו להעלות בועות, יש ללבן שוב את האבן או הברזל ולהעבירה במים המעלים בועות על שאר השיש.

הכלי ששופכים ממנו את המים הרותחים על השיש, צ"ל לכתחילה כזה שלא השתמשו בו לחמץ, ואין להשתמש בכלי זה אח"כ בפסח. אם אין כלי כזה, ישתמש בכלי של חמץ שאינו בן יומו. כך צ"ל בכל ההכשרות לפסח שעושים בעירווי מכלי ראשון - שיובאו לקמן.

אפשר גם להעביר על המים שעל השיש מגהץ, ועי"ז להרתיחם ולהכשיר את השיש.

לאחר ההכשרה יש לכסות את השיש היטב בכיסוי עבה כמו פי וי סי או ניר כסף עבה. אין להניח דברי פסח על שיש של חמץ גם לאחר ההכשרה.

אם יש חשש שהשיש יתקלקל בהכשרה כזו, יש לנקות את השיש בחומר ניקוי חריף הפוגם את הבלוע בו, ולכסותו הרמטי בכיסוי עבה כמו פי וי סי או ניר כסף עבה. הכיסוי יעשה בחתיכה אחת, כדי שבמהלך הפסח לא יהיה חיבור על ידי מים או נוזל אחר בין הכלים או האוכל של פסח, לבין השיש, שעל ידי זה יכולה לעבור בליעת החמץ

מן השיש אל דברי הפסח. חשש זה קיים גם אם עומדים על השיש אוכל או כלים קרים במשך 24 שעות, מפני שכבוש כמבושל ועל ידי הכבישה יכולה הבליעה לעבור אל דברי הפסח. לכן יש להקפיד לכסות את השיש היטב - ובחתיכה אחת. אם ציפוי השיש לא נעשה בחתיכה אחת, יש להניח את הסירים וכד' על גבי מגשית, ולהבטיח שלא יהיה מגע של מים או נוזל אחר בינם לבין השיש.

♦ גם את הקירות שסביב השיש והכיריים - שבלעו חמץ מהבל הסירים ונגיעתם - יש לנקות היטב, לערות עליהם מכלי ראשון, ולאחר מכן לכסות אותם היטב בנייר כסף עבה שיעמוד כל הפסח. יש להיזהר במהלך הפסח שהסירים לא יגעו בקירות.

יש לנקות היטב ולכסות גם את הארונות שמעל הכיריים והשיש, כיון שנבלע בהם חמץ מהבל הבישול.

כלי המטבח:

♦ מקרר: יש לנקות היטב ובפרט בגומיות ובפינות, ולצפות את המדפים וכן את הידיות שלו מבחוץ בנייר כסף עבה שלא יקרע כל ימי הפסח.

♦ שולחן האוכל: אם אוכלים עליו לעיתים בלי מפה, וכן אם מניחים עליו סירים חמים, אם יש אפשרות - כגון בשולחן פלסטיק, או בשולחן עץ פשוט שאינו מצופה בצבע, או בשולחן המצופה פורמייקה - יש לערות עליו מים רותחים מכלי ראשון ולצפות אותו בציפוי עבה כמו פי וי סי ובחתיכה אחת, ורק על זה לשים את המפה של פסח. אם יש בו חריצים שקשה לנקותם, צריך לפני העירוי לשפוך עליהם חומר פוגם כנ"ל.

אך על שולחנות עץ יפים לא ניתן לערות כיון שהדבר יקלקל את השולחן, וכן על שולחנות המצופים צבע לא יועיל עירוי כיון ששכבת הצבע מעכבת את המים מלהפליט את מה שנבלע בתוך העץ. ולכן צריך לנקותם ככל האפשר, ואם נשאר פירוורים שקשה להוציאם יש לנקותם עם חומר ניקוי פוגם, ולאחר מכן לפרוס עליהם את הכיסוי העבה הנ"ל, ועל זה את המפה של פסח.

בשולחנות שמקפידים לא להשתמש איתם כל השנה בלי מפה, ולא להניח עליהם עצמם סירים חמים - אין צריך עירוי, ומספיק לנקותם היטב ולכסות אותם בכיסוי עבה, ועל זה לשים את המפה של פסח.

♦ כיסא ושולחן של תינוק: צריך לנקות באופן יסודי, אך לעיתים א"א להבטיח שלא נשאר דבוק שם פירוורי חמץ, ובפרט אם יש ריפוד לכיסא וכו', ולכן יש לשפוך כלור על המקום המלוכלך, וכך פוסלים את החמץ מאכילה והרי הוא כמבוער. אם לא ניתן לעשות זאת ונשאר פירוורים, יש לצפות את המקום עם גיילון או ניר כסף שיחזיק כל

הפסח וייחשב כמחיצה בינו לבין החמץ ולא יבוא לאוכלו. בכל אופן אין להשאיר לכלוך של חמץ באופן גלוי - למרות שמדובר בפירורים. ואף שהם נמצאים במקום שקשה להוציאם, אך נהגו ישראל לטוח בטיט מקומות כאלו, ולא הסתפקו בזה שאין ידו של אדם מגעת לשם (תמב,ל).

אם רוצים להשתמש בפסח בשולחן של כיסא התינוק שהשתמשו איתו במשך השנה בחמץ, כיון שהוא בלע חמץ במשך השנה יש לנקותו ביסודיות ולאחמ"כ לערות עליו מים רותחים מכלי ראשון ולצפות אותו בציפוי עבה כגון פי וי סי, ועליו נייר כסף עבה שיישאר כל ימי הפסח. אם יש פינות שקשה לנקותם היטב, יש לשפוך עליהן חומר חריף הפוגם את החמץ ונעשה כמבוער.

♦ **ברזים:** לכתחילה יש להחליף ברזים לפסח (בגלל חמץ שנבלע בהם על ידי שנשפך תבשיל חמץ רותח עליהם, וכן על ידי ההבל שעולה אל הברז מכלי חמץ רותחים שהונחו בכיור וכיו"ב). ובדיעבד יש לנקותם היטב ולהכשירם ע"י שיזרמו מים רותחים מהבוילער במשך כמה דקות ובזרם חזק, וכן לשפוך מים רותחים בעירוי מכלי ראשון על כל חלקי הברז מבחוץ (השפיכה מבחוץ אינה חייבת להיות בזמן זרימת המים מהבוילער). לאחמ"כ יש לכסות את ידיות הברז בנייר כסף.

♦ **כיור של חרס:** א"א להכשיר, ויש לנקותו היטב עם חומר חריף ולהניח בתוכו כיור של פסח. יש לשפוך מים רותחים עם חומר חריף לתוך נקב יציאת המים, כדי לפגום את טעם החמץ שיתכן שנמצא שם.

♦ **כיור של מתכת:** שייך להכשירו בעירו מכלי ראשון עם אבן מלובנת כדלעיל לגבי השיש. אלא שקשה להעביר עליו את האבן ולהכשירו כהלכה, כמו"כ יתכן שהאדם יחשוש שהכיור יתקלקל מן האבן המלובנת ולא יכשירו כראוי. ולכן עדיף שלאחר ההכשרה ישימו בתוכו כיור של פסח. את המסננת שבכיור יש להחליף בכל אופן.

♦ **כיריים של גז:** סביב החצובות יש לערות מכלי ראשון.

לכתחילה יש להחליף את החצובות - היינו הברזלים שהסיר מונח עליהם - לפסח. ואם א"א, יש לפרקם ולנקותם היטב, ללבן אותם היטב באש כמה דקות, ולאחמ"כ לצפות אותם בנייר כסף עבה ולשים לב שיישארו מצופות כל ימי הפסח (כיון שהחצובות בלעו חמץ ע"י אש - גם בלי רוטב, כאשר נשפך עליהם חמץ בעת הבישול, לכן לא מספיקה להם הגעלה וכן לא מספיק להם ליבון קל שאם מניחים עליו קש - ישרף, אלא הם צריכים ליבון חמור שיאדימו באש. בימינו שהם עשויים מחומר שאינו מאדים, צריכים עכ"פ ללבן אותם כמה דקות באש).

את המבערים שהאש יוצאת מהם יש לנקות היטב בחומר פוגם, ולהבעיר אותם משך

זמן כדי שהחמץ שבהם ישרף.

את הכפתורים יגקה היטב וכסה אותם בנייר כסף עבה. עדיף להחליף אותם בכפתורים מיוחדים לפסח.

הרבה נוהגים לאחר כל ניקיונות אלו, להניח על הכיריים פח מיוחד לפסח.

◆ גז זכוכית: אי אפשר להכשיר.

◆ קולט אדים: לא ניתן להכשיר. ולכן אם מניחים בפסח כלים תחתיו יש לכסותו היטב, כדי שההבל העולה מהסיר לא ייצור חיבור בין הסיר לבין החמץ הבלוע בקולט.

◆ מיקרוגל: אי אפשר להכשיר, מפני שבלע ע"י לחות וצריך הגעלה בכלי ראשון ולא ניתן לעשות זאת. מלבד זה שיש לו דלת זכוכית ואי אפשר להכשירה.

◆ מדיח כלים: אי אפשר להכשיר, מפני שחום המים שבמדיח אינו מגיע לחום של הגעלה שהוא כ-100 מעלות. נוסף לזה, יש במדיח הרבה חלקי פלסטיק וגומיות שקשה מאד לנקות אותם.

◆ פלטה וכיריים חשמליות: יש לנקות ולהדליק חצי שעה על החום החזק ביותר, ולערות סביבם מים מכלי ראשון ולאחמ"כ לצפות אותם בנייר כסף עבה.

◆ מיחם: קשה מאד לנקות בגלל האבנית שיש בו, ואין להכשירו לפסח.

◆ תנור של חמץ: למעשה אין להכשירו, מפני שצריך ליבון חמור שיהיו ניצוצות ניתזים ממנו, ואי אפשר לעשות זאת מפני שיתקלקל. ועוד: שקשה מאד לנקות את השומן ואת פירוורי החמץ הדבוקים בכל פינה וחריץ בתנור. ועוד: שאת דלת הזכוכית א"א להכשיר. לכן יש לעטוף אותו ולמכרו לגוי.

אם רוצה להניח עליו דברים בפסח, יש לנקות אותו היטב עם חומר חריף ולאחמ"כ להדליק אותו חצי שעה על החום הכי גבוה. לאחר מכן יש לכסותו היטב (במקרה זה שרק רוצה להשתמש מעל התנור, א"צ להגעיל את החצובות, ומספיק להוציאם מן הגז ולהצניעם במקום נפרד). זה שצריך להכשיר את התנור - כדי להשתמש מעליו, זהו משום שכל זמן שיש בו חמץ צריך להצניעו מחשש שיבוא להשתמש בו בפסח (תנא,א). ועוד, שצריך למוכרו לגוי וממילא אסור להשתמש גם מעליו. לכן צריך להכשירו כנ"ל ואז אין חשש שיבוא להשתמש בחמץ, ולאחר שיכשירו א"צ למכרו לגוי.

◆ כלי פלסטיק: לא ניתן להכשיר.

◆ כלי זכוכית וחרסינה: א"א להכשיר.

◆ גביעים: א"א להכשיר מפני שיכולים להתקלקל בהכשרה, ויש לקנות גביעים חדשים לפסח.

◆ פמוטים: יש לנקות היטב ולהניחם על גבי מגש של פסח במקום נפרד ולא על שולחן האוכל של פסח. אם רוצים להשתמש במגש של חמץ, יש להכשירו או לנקותו ולאחמ"כ לצפות אותו בניר כסף.

◆ מגבות מטבח: יש לקנות חדשות לפסח. אם אי אפשר, יש לכבס ולהרתיח היטב את מגבות החמץ.

◆ בר מים מינרלים של חמץ אסור לשימוש בפסח.

◆ תכשיטים: טבעות שאכלו או בישלו איתם, אפילו רק לפעמים, יש לנקות היטב, ולהכשירם בעירוי מכלי ראשון. יש נשים שנוהגות לא ללבוש אותם בפסח בזמן האכילה והבישול כלל, ותבוא עליהן הברכה.

שימוש בפסח בכלי חמץ שלא ניתן להכשירו:

◆ המנהג, שלא משתמשים בפסח - בלי הכשרה - בכלי שהשתמשו בו בחמץ אפי' בחמץ צונן, ואפילו אם גם השימוש בפסח הוא רק בצונן, ואפילו אם השימוש בחמץ היה עראי בלבד.

ולכן יש לייחד עבור הפסח כלים שלא ניתן להכשיר מחמץ, כמו ספלים לנטילת ידיים, פח אשפה, מגב לשטיפת הרצפה, סמרטוטי רצפה, קערות לנטילת ידיים וכיו"ב. וכל שכן שצריך לייחד מטאטא לפסח מפני שבוודאי יש במטאטא החמץ פירוורי חמץ.

◆ איסור השימוש בכלי חמץ, הוא מזמן איסור אכילת החמץ.

הכשרת כלים בהגעלה או ליבון

♦ הכלל בהכשרת כלים הוא, כבולעו כך פולטו. לכן, כלי ששימושו ע"י אש בלי רוטב, כגון שפוד שצלו עליו חמץ, סיר אפיה, מחבת או כלי אחר ששימושו הוא עם מעט שמן רק כדי שהתבשיל לא יידבק למחבת או לכלי, צריך ליבון גמור באש - ליבון חמור בחום של 370 מעלות. לכלים אלו לא מועילה הגעלה כדי להכשירם מחמץ לפסח אפילו בדיעבד.

אך אם השימוש בכלי הוא על ידי רוטב, כגון סיר בישול, או מחבת שטיגנו בו באופן שהשמן רחש בו - מספיקה לו הגעלה במים רותחים המעלים בועות בחום של 100 מעלות.

♦ לא ניתן להכשיר כלי עם ציפוי טפלון מחמץ לפסח, מפני שכלי זה דורש ליבון חמור היות ומשתמשים בו בלי שמן. ליבון חמור יכול לקלקל את ציפוי הטפלון, וחז"ל חששו שהאדם לא יכשיר את הכלי כראוי מחשש שיתקלקל, ואסרו בכלל להכשיר כלי היכול להתקלקל בהכשרה.

♦ הגעלה מועילה רק להפליט את הבלוע בדפנות הכלי, אך היא אינה מסלקת את החמץ הדבוק בו, ואין בכוחה להפליט את האיסור הנמצא תחת החלודה או הלכלוך הדבוק על הכלי. לכן חובה לשפשף ולרחוץ היטב את הכלי ואת הידיות שלו ולהסיר מהם את הלכלוך והחלודה לפני ההגעלה.

הגעלה אינה מועילה אפילו בדיעבד לכלי שאינו נקי לגמרי.

מסיבה זו משתדלים שלא להגעיל כלי חמץ לפסח, מפני שקשה מאד לנקות את הכלי לגמרי. אם בכל זאת רוצה להכשיר את הכלי לפסח, יעשה ליבון קל עם מבער באותם מקומות שקשה לנקותם. שיעור חום ליבון קל הוא עד שחוט או קש שיהיה כרוך מצידו השני של הכלי - יישרף. עדיף שהליבון הקל באותם מקומות ייעשה לפני הגעלת הכלי.

ויש שכתבו, שגם כלי של חמץ שקל לנקותו רצוי שלא להגעילו לפסח, מחשש שהגעלה לא תהיה כראוי (ראה פסק"ת תנא, ב).

♦ כלי שהכשרו על ידי הגעלה ניתן להכשירו גם על ידי ליבון קל במבער, בשיעור כזה שכאשר יגע בו חוט או קש מצידו השני של הכלי - יישרף, וא"צ ליבון חמור.

♦ לא מגעילים כלי שהטעם הבלוע בו הוא בן יומו, אלא יש להמתין 24 שעות מסיום השימוש בכלי בחום שהיד סולדת בו, ולכמה דעות יש להמתין 24 שעות מהזמן שניקה את הכלי לאחר שסיים להשתמש בו, ורק לאחר מכן מגעילים את הכלי.

אם האדם זקוק לכלי ואינו יכול להמתין 24 שעות עד ההגעלה, ניתן לשפוך על הכלי מים חמים שהיד סולדת בהם ובתוכם חומר חריף שיפגום את הטעם הבלוע בכלי, ולאחמ"כ יגעיל את הכלי (חום שהיד סולדת בו הוא 40-45 מעלות).

♦ כלי שבלע על ידי חום של עירווי מכלי ראשון, או חום כלי שני, או חום כלי שלישי - כל שהשתמשו בו בחום שהיד סולדת בו מחמירים להגעילו בכלי ראשון, משום שחוששים שהשתמש איתו פעם בחום כלי ראשון ובלע בחום כלי ראשון, ולדעת הרמ"א (תנא,ו) הולכים אחרי מיעוט תשמישו. אך כלים שברור באופן מוחלט שלא השתמשו בהם בחום כלי ראשון וקשה להגעילם בכלי ראשון, ניתן להגעילם בעירווי מכלי ראשון.

♦ לא מועילה הגעלה לכלי חרס, ולכן לא ניתן להכשיר צלחות או כוסות וכדומה העשויים מחרסינה. לדעת הרמ"א לא ניתן להכשיר כלי זכוכית מאותה סיבה.

לא מכשירים כלי אמײל מחמץ לפסח (מפני הספק אם דינו ככלי זכוכית או מתכת, ראה המצויין בפסק"ת תנא,מט).

♦ ניתן להגעיל מחמץ לפסח רק סכין שכולו מתכת, אך סכין העשוי משני חלקים כגון מתכת עם ידית עץ, לא ניתן להגעיל.

♦ יש להקפיד ביותר שמי ההגעלה יעלו בועות בזמן ההגעלה. אם אינם מעלים בועות לא נחשב להגעלה בכלי ראשון כי אם לעירווי מכלי ראשון בלבד.

♦ אם מכניסים את הכלי שמגעילים אותו לסיר ההגעלה ע"י צבת, יש להקפיד להעביר את הצבת תוך כדי ההגעלה למקום אחר בכלי, על מנת שהמים יגיעו גם למקום אחיזת הצבת.

♦ בהגעלת כלים ציבורית ראוי שיהיה במים שבכלי שישים כנגד כל הכלים שמגעילים בו, מחשש שהביאו כלים בני יומם להגעילם ויתערב במים טעם איסור בן יומו. לכן המגעיל כלים רבים יחליף מפעם לפעם את מי ההגעלה. ניתן גם לשים במים כלור או חומר פוגם אחר על מנת שיפגום את הטעם שנפלט מהכלים אל מי ההגעלה.

♦ ניתן להרתיח את סיר ההגעלה גם בחשמל ולא רק באש (אף שדנו בזה האחרונים - הובאו בנטע"ג פרק עב ואילך, ובפסק"ת תנב,ט).

אופן ההגעלה:

♦ מכניסים את הכלי למים הרותחים המעלים בועות, שוהים מעט כדי שהמים יספיקו להיכנס לדפנות הכלי והכלי יספיק לפלוט את הבלוע בו, ומוציאים את הכלי מן המים

כדי שלא יחזור ויבלע מן המים הרותחים שמעורב בהם פליטת איסור מהכלים שהוגעלו.

◆ מיד לאחר ההגעלה יש לשטוף את הכלי שהוגעל במים קרים - כדי שלא יבלע מן המים הרותחים שעל גביו שמעורב בהם פליטת איסור. אך גם אם לא עשה זאת הועילה ההגעלה וא"צ הגעלה נוספת.

אחרי ליבון א"צ לשטוף את הכלי במים קרים.

◆ לאחר סיום ההגעלה יש לשפוך את המים שהגעילו בהם, ואין ליהנות מהם.

◆ אם מגעיל בכלי של פסח א"צ להגעיל את כלי ההגעלה עצמו קודם, אך לאחר ההגעלה ירתיח בו מים וישים בסיר אבן או ברזל מלובנים עד שישפכו המים לחוץ, וזה יכשיר לפסח את כלי ההגעלה עצמו. ואם מגעיל בכלי של חמץ יעשה כך לפני שמגעיל בו, וישתמש בכלי של חמץ שאינו בן יומו.

◆ יש מדקדקים הנוהגים להגעיל כלי חמץ לפסח עד שלושה ימים לפני פסח. מדינא אין מניעה להגעיל כלי חמץ בערב פסח עד שעה חמישית. הגעלת כלי חמץ בערב פסח אחר שעה חמישית היא דבר מורכב הדורש זהירות בכמה עניינים (המפורטים בשו"ע אדה"ז סי' תנב), והחכם עיניו בראשו להיזהר להגעיל את הכלים קודם לכן.

הגעלת כלים חדשים:

◆ כל כלי מתכת חדשים - מלבד אלו העשויים אמייל או כלים עם ציפוי טפלון - נוהגים להגעיל לפני שמתחילים להשתמש בהם, מחשש שמרחו עליהם שומן של איסור כדי להבריקם (ראה המ"מ בפסק"ת תנא, ד).

◆ בהגעלת כלים חדשים יש לבדוק לפני ההגעלה שאין מדבקה על הכלי.

◆ לדעת אבי מורי הרב ע"ה ניתן להגעיל כלים חדשים על ידי עירווי מכלי ראשון, ואין הכרח להגעילם בתוך כלי ראשון העומד ע"ג האש. ניתן לקנות קומקום חשמלי מיוחד להכשרת כלים, ולהכשיר את הכלים החדשים על ידי עירווי מים רותחים מהקומקום החשמלי.

◆ כלים חדשים מגעילים לפני כלי חמץ, כדי למנוע את החשש שהכלים החדשים יבלעו פליטת חמץ הנמצאת במי ההגעלה.

◆ טוסטר ושאר כלי חימום חדשים ניתן להכשיר על ידי שמפעילים אותם בחום הגבוה ביותר במשך כרבע שעה, ונחשב כמו ליבון קל שיכול לבוא במקום הגעלה.

◆ תבניות אמייל חדשות אינן צריכות הכשרה, מפני שלא מורחים עליהן שומן בעת ייצורן.

◆ רשת גריל חדשה אינה צריכה הכשרה, מפני שלא מרוח עליה שומן.

◆ סירי טפלון חדשים אינם צריכים הגעלה, משום שהם מיוצרים בחום גבוה מאד השורף את השומן שמורחים עליהם בעת הייצור.

◆ המנהג הוא שלא להגעיל כלים על מנת להחליפם מחלבי לבשרי או להיפך, משום חשש שהאדם יתבלבל וישתמש בכלי כפי שימושו הקודם (מג"א סי' תקט סקי"א). רק על מנת לעשות את הכלי פרווה מותר להגעילו (וע"ע פסק"ת תנא, טז).

◆ אין מברכים על הגעלת כלים, משום שלדעת רוב הראשונים הגעלת כלים איננה מצוה בפני עצמה, והיא נועדה רק כדי להציל את האדם מאכילת האיסור הבלוע בדפנות הכלי, ויסודה במצוות לא תעשה שלא לאכול נבילות וכיו"ב ואין מברכים על מצוות לא תעשה (וראה פסק"ת תנא, א טעמים נוספים).

◆ סדר ההכשרה הוא: הגעלה ואח"כ טבילה (לכלי הצריך טבילה).

טבילת כלים

- ◆ הטבילה נדרשת לכלי שהיה בבעלות של גוי (וראה לקו"ש חי"ח ע' 363 בגדר העניין).
- ◆ תבניות של תנורים אינן צריכות טבילה, מפני שדין התנור כקרקע כיון שאינו עשוי להיטלטל, וממילא התבניות נחשבות כלי קרקע וכלי קרקע פטורים מטבילה.
- ◆ כלי מתכת או אמאייל, כלי חרסינה וחוכית - צריכים טבילה.
- ◆ רק כלי פלסטיק שאוכלים בהם עצמם צריכים טבילה - כמו כוסות צלחות וסכו"ם. אך כלי אחסון העשויים מפלסטיק אינם צריכים טבילה.
- ◆ לכתחילה יש לטבול את הכלי ג' פעמים.
- ◆ הטבילה צריכה להיות ע"י איש או אישה למעלה מגיל מצוות.
- ◆ קטן יכול לטבול כלים - כאשר ישראל גדול עומד על גביו ורואה שטובל כהלכה.
- ◆ לפני הטבילה יש להסיר מן הכלי את המדבקות והדבק וכיו"ב כדי שלא תהיה חציצה בטבילה.
- אם טבל את הכלי ולאחר הטבילה ראה שנשאר על הכלי מעט דבק: אם אינו מקפיד ולא אכפת לו כלל שהדבק יישאר בעת השימוש בכלי, הועילה הטבילה. אך כלי הגשה חשובים שמקפיד שלא יהיה בהם שום לכלוך או דבק וכיו"ב, צריך לטבול שוב.
- ◆ לדעת אבי מורי הרב ע"ה אין לברך על טבילת כלים, מפני שותפות אפשרית של יהודים בבעלות הקודמת על הכלים.

בדיקת חמץ

- ◆ כל מקום שיש חשש שהכניסו אליו חמץ במשך השנה, חייב בדיקה (תלג, יג).
- ◆ לפני בדיקת חמץ יש לטאטא ולשטוף את הבית היטב (תלג, לח). השטיפה צ"ל ביום הבדיקה או סמוך לו, ויש לוודא שלא הכניסו למקום חמץ לאחר השטיפה.
- כתב אדה"ז (תלג, לט): "ואחר שכיבדו היטב בכל המקומות, צריך הוא לחזור ולבדוק בכל המקומות לאור הנר בחורים ובסדקים הצריכים בדיקה שמא יש שם מעט חמץ, שהכיבוד אינו מועיל כלום למה שבחורים וסדקים". עוד כתב (שם סעי' מ): "ואפילו תחת המטות צריך הוא לבדוק לאור הנר אחר הכיבוד" ע"ש. מדבריו משמע, שלגבי שטח החדר הגלוי שאין עליו רהיטים, אפשר לסמוך על השטיפה שנעשתה במקום וא"צ לבדוק שם לאור הנר. הבדיקה לאור הנר צ"ל רק במקומות שהשטיפה לא מועילה בהם, וזה בחורים וסדקים של החדר, או מתחת רהיטים שלא הזיז אותם בזמן השטיפה.
- ◆ מדרבנן צריך להוציא מן הבית גם חמץ בשיעור של פחות מכזית (כנ"ל משוע"ר תמב, כח), וממילא צריך לבדוק את החמץ היטב כדי שלא יישאר בבית גם פחות מכזית חמץ.
- ◆ חיוב הבדיקה בחורים וסדקים הוא רק במקומות שידו של אדם מגעת לשם, שיש חשש שמא יבוא בפסח לאכול את החמץ הנמצא שם. אך בחורים כאלו שאין ידו של אדם מגעת לחמץ הנמצא בהם, א"צ בדיקה (תלג, יט).

זמן הבדיקה:

- ◆ זמן הבדיקה הוא מיד בצאת הכוכבים של ליל יד, ואם אינו בודק בתחילת הלילה נחשב ל"מבטל תקנת חכמים" (תלא, ו ע"ש הביאור).
- ◆ בחצי שעה שלפני צאת הכוכבים אסור לאדם להתחיל שום מלאכה או אכילה או לימוד, וכן אסור להתרחץ או להסתפר וכיו"ב (תלא, ה). לגבי לימוד מועיל להעמיד שומר שיזכיר לו, ומיד בצה"כ יבדוק (תלא, יא). במשך החצי שעה מותר לאכול פירות - אפילו הרבה, וכן פת או מיני מזונות עד כביצה (שהיא 57 גרם) בלבד. שתיה - מותרת בלי הגבלה.
- ההיתר לאכול עד כביצה הוא רק בחצי שעה שלפני הבדיקה, אך כשהגיע זמן הבדיקה אסור לאכול כלום עד שיבדוק, וזהו לשיטת אדה"ז הנ"ל שאם אינו בודק מיד כשיגיע הזמן נקרא מבטל תקנת חכמים.
- (חשיבות החצי שעה שלפני צאת הכוכבים לעניין בדיקת חמץ, היא מצד שבעצם

הבדיקה הייתה צ"ל בזמן זה גופא ולא בצאת הכוכבים. כמו שביאר אדה"ז (תלא,ה), שמלכתחילה הבדיקה הייתה צ"ל ביום י"ד לפני הביעור, אלא שביום בני אדם טרודים במלאכתם וקרוב הדבר שישכחו לבדוק, ולכן תקנו חכמים לבדוק בליל יד. אלא שאם כך זמן הבדיקה היה צריך להיות מיד כשהאדם נכנס לביתו מעבודתו, והיינו חצי שעה לפני צאת הכוכבים, כיון שאז הוא עדיין לא התחיל להתעסק בשום דבר בביתו ואינו טרוד ולא ישכח לבדוק. אלא שאור הנר אינו מבהיק היטב באותה שעה כיון שזהו לפני צאת הכוכבים, ולכן דחו חכמים את הבדיקה לצאת הכוכבים. עכ"פ נמצא, שזמן זה של החצי שעה שלפני צה"כ הוא בעצם זמן הבדיקה הראוי - שבגללו הקדימו את הבדיקה מיום י"ד לליל יד, כיון שהאדם אינו טרוד בזמן זה, ורק בגלל סיבה צדדית שאור הנר מבהיק יותר בלילה דחו את הבדיקה לצאת הכוכבים. כיון שזמן זה הוא בעצם זמן הבדיקה הראוי, לכן אסור להתעסק בשום דבר בחצי שעה זו כיון שהוא נחשב לזמן הבדיקה בעצם).

אם התחיל לאכול או ללמוד או לעשות מלאכה לפני החצי שעה שקודם צאת הכוכבים, יכול להמשיך בהם גם במהלך החצי שעה, אך יפסיק מיד בצאת הכוכבים ויבדוק את החמץ (תלא,ו).

♦ שיעור קבוע של הציבור מותר ללמוד גם אחרי צאת הכוכבים ויבדוק לאחר הלימוד, כיון שגם כשיבדוק אחרי צה"כ לא תתבטל מצות הבדיקה "לגמרי" (תלא,ט).

♦ איסורים הנ"ל הם רק על מי שחל עליו חיוב הבדיקה, והיינו בעל הבית. אך שאר בני הבית יכולים לאכול ולעשות מלאכה וכיו"ב בזמן זה, כיון שאין עליהם חובת בדיקה (על פי סי' תלב,ח).

♦ תפילת ערבית: בשו"ע (תלא, ו-ז) מחלק בין הרגיל להתפלל ערבית בציבור לבין הרגיל להתפלל ביחיד, שהרגיל להתפלל בציבור יתפלל בצה"כ ורק אח"כ יבדוק, כדי שלא תתבטל תפילת הציבור "לגמרי" מחמת הקדמת הבדיקה. אך הרגיל להתפלל ביחיד יבדוק חמץ בזמן ואח"כ יתפלל. אך (בהיום יום של ערב פסח) כתב הרבי בסתם: "בדיקת חמץ אחר תפילת ערבית", וביאר הרבי (שלחן מנחם ח"ב ע' ער-רעא) שאמנם בשו"ע יש חילוקים בזה, אך בהיום יום מובאים "מנהגי החסידים המיוסדים על מנהגי הגשיאים או על הוראותיהם, והמנהג המקובל הוא כנ"ל - תמיד לאחר תפילת ערבית", וביאר שם הטעם "כי מנהגינו להאריך ביותר בבדיקת חמץ" ע"ש. ונמצא שמנהגינו לבדוק חמץ אחר תפילת ערבית - בין כשמתפלל בציבור ובין כשמתפלל ביחיד.

♦ על בעלי החנויות וכיו"ב לשים לב לסגור את החנות כדי שיבדקו את ביתם בזמן. מי שאינו יכול לבדוק בזמן, יכול למנות אחד מבני ביתו לשליח שיבדוק את ביתו בזמן. אך יש לזכור שבבדיקת חמץ "מצוה בו יותר מבשלוחר".

עשרה פתיתים:

✦ לפני הבדיקה יפזר עשרה פתיתים. ואין זה מחשש שלא ימצא חמץ בבדיקה ונמצא שברכתו הייתה לבטלה, דלדעת אדה"ז (תלב,יא) ברכתו לא תהיה לבטלה גם אם לא ימצא חמץ, כיון שהמצווה היא לבדוק ולחפש בלבד. אלא טעם הנחת הפתיתים כתב הרבי בהגדה (ד"ה "המנהג להניח") שזהו "כדי שבביטול היום יוכל לומר כל חמירא וחמיעא דחמיתיה" (שמצאתי). וע"ש טעם נוסף.

✦ פיזור עשרה פתיתים הוא על פי הקבלה. וכתב הרבי בהגדה (ד"ה "ויש לשרוף"), שזה שאדה"ז כפל וכתב גם שקודם הבדיקה יפזר עשרה פתיתים, וגם כתב שיש לשרוף עשרה פתיתים, זהו "כי הן בבדיקה והן בשריפה צ"ל עשרה פתיתין" ע"ש.

✦ פרטי הנחת עשרה פתיתים:

א. העשרה פתיתים יהיו מחמץ קשה שאינו מתפורר.

ב. כל חתיכה תהיה עטופה בנייר. אין לעטוף בנייר כסף, משום שהדבר מקשה על החמץ להישרף ולא יקיים מצוות תשביתו.

ג. כל אחד מהפתיתים יהיה פחות מכזית, כדי שאם יאבד ולא ימצאנו בבדיקה, יוכל לסמוך בדיעבד על הביטול ולא יצטרך לבדוק ולחפש שוב ושוב עד שימצא. דאם יהיה בו כזית לא יוכל לסמוך על הביטול, כיון שתק"ח לבדוק ולבער דווקא ולא לסמוך על הביטול (באופן כזה).

ד. בכל העשרה פתיתים יחד יהיה כזית כדי לקיים מצוות תשביתו בביעורם, דתשבתו דאורייתא הוא בכזית ואין חיוב מן התורה לבער פחות מכזית (נקטנו מצד הביעור ולא מצד הבדיקה, כיון שחיוב בבדיקה וביעור שמדרבנן יש גם על פחות מכזית כנ"ל, אך חיוב ביעור דאורייתא יש רק על כזית).

ה. את העשרה פתיתים מניחים במקומות שקל למצוא אותם ולא בחורים וסדקים (אין לאתגר את הבודק במציאתם, כדי לא להסתבך אם לא ימצאו. ויש להעיר, שהרבי פיזר בעצמו את העשרה פתיתים, ולא המשב"ק רש"ב גנזבורג שהיה עמו. וזהו דלא כהסוברים שדווקא אחרים יפזרו את הפתיתים, כדי שהבודק יבדוק היטב ולא יתירשל בבדיקתו. וראה פסקי תשובות תלב,ד).

הברכה והבדיקה:

✦ יש המדקדקים ליטול ידיים לפני הבדיקה, כיון ש"מצוה חשובה היא וראויה להיות בנקיות" (תלב,יב ע"ש).

♦ קודם ידליק את הנר ואח"כ יברך "על ביעור חמץ". כמו"כ לאחר הברכה יתחיל לבדוק בחדר שבו בירך דווקא. כל זה כדי שלא יהיה הפסק בין הברכה לבין תחילת הבדיקה.

♦ אין לדבר בין הברכה לבין תחילת הבדיקה. ואם דיבר בעניינים שאינם שייכים לבדיקה חוזר ומברך (תלב,ו).

באמצע הבדיקה מותר לדבר בעניינים השייכים לבדיקה. אך גם אם דיבר בעניינים שאינם שייכים לבדיקה, אינו חוזר ומברך (תלב,ז). וטוב שלא ידבר באמצע הבדיקה בעניינים שאינם שייכים לבדיקה - עד לאחר אמירת "כל חמירא", כיון שהברכה "על ביעור חמץ" מתייחסת גם לביטול שאחרי הבדיקה (עפ"י תלב,א).

אך לבני הבית שאינם בודקים את החמץ, מותר לדבר במהלך הבדיקה גם בעניינים שאינם שייכים לבדיקה.

♦ אפשר לבדוק את החמץ בעוד החשמל דולק בחדר, וכך נהג הרבי.

♦ בודקים לאור נר של שעווה ועל ידי נוצת עוף. הבודק יניח את החמץ שמצא בבדיקה בתוך שקית נייר. בגמר הבדיקה יניח את שקית הנייר (שבה נמצא החמץ שמצא) ואת הנוצה ושאריות הנר - בכף של עץ, יכרוך את שקית הנייר בחוט ויקשור אותו (הגדת הרבי).

הנחת כל הפתיתים בשקית אחת ובכף אחת וקשירתם יחד נועדה לצרף את כל חתיכות החמץ יחד שייחשבו כחתיכה אחת שיש בה כזית חמץ, וממילא יתחייב עליהם בביעור מן התורה ויקיים מצוות תשבתו דאורייתא בביעורם. דאמנם בכל החתיכות יחד יש כזית, אך כל חתיכה עטופה בנפרד ובכל חתיכה יש פחות מכזית, ובפחות מכזית אין חובת ביעור מן התורה. לזה מכניסים את כל החתיכות לשקית אחת ולכף אחת כדי לצרפם, ונחשבים עי"ז כחתיכה אחת שיש בה כזית, וממילא מתחייבים על זה בביעור מן התורה.

♦ לדעת אבי מורי הרב ע"ה, ראוי שכל בני הבית ישמעו את הברכה הנאמרת על הבדיקה. כיון שהברכה "על ביעור חמץ" מתייחסת לכל השלבים שעושים אח"כ בחמץ: הבדיקה, ביטול הלילה, ביטול היום והביעור. וכל בני הבית הרי אומרים "כל חמירא" עכ"פ ביום.

על פי זה בני הבית לא יענו "ברוך הוא וברוך שמו" על ברכת "על ביעור חמץ".

♦ בבדיקת חמץ צריך להזיז רק את הרהיטים שמזיזים כל השנה כמו מיטות וכדומה. אך ארונות בגדים וכדומה א"צ להזיז, מפני שגם בפסח לא יוזזו ושוב אין ידו של אדם מגעת לחמץ שאולי נמצא מאחוריהם, וממילא גם אם יש חמץ מאחוריהם אין חשש

שיבוא לאוכלו ומספיק לו הביטול.

✦ במקומות שחושש להכניס נר מחמת שריפה, יבדוק לאור פנס.

✦ אם בדיקת חמץ היטב ולא מצא את כל העשרה פתיתים, יכול לסמוך על הביטול, כיון שבכל אחד מן הפתיתים אין כזית. ובפרט שמוכר ג"כ את החמץ לגוי, ומה שלא מצא תהיה דעתו לכוללו במכירה.

✦ אם לאחר בדיקת ביתו הולך לבדוק בית נוסף, א"צ לברך שוב על הבדיקה (עפ"י דברי אדה"ז תלב,ז שעד שלא יבדוק את כל המקומות השייכים לו לא יצא י"ח בדיקה. וראה פסק"ת תלב,ו).

להסתייע בבני הבית בבדיקת חמץ:

✦ אפשר להיעזר בבני הבית לבדיקת חמץ, ע"י שהעוזרים ישמעו את הברכה ממנו וייצאו ידי חובה, ולא יענו ברוך הוא וברוך שמו על ברכתו. בעה"ב יבדוק פינה אחת בחדר שבירך בו, והשומעים ימשיכו את הבדיקה בחדר ששמעו בו את הברכה, ואח"כ ילכו לבדוק בחדרים האחרים (אם בעה"ב לא יבדוק אפילו פינה אחת, לא יוכל בעה"ב לברך אלא השליח הוא זה שיברך על הבדיקה).

הרבי (באגרו"ק חט"ו ע' קנז) מדייק מלשון אדה"ז בסידור: "ויעמיד מבני ביתו אצלו", שאפשר אפי' לכתחילה להסתייע באחרים לבדק"ח - זאת למרות דברי אדה"ז בשו"ע (תלב,ח) ש"נכון הדבר שיבדוק הוא בעצמו וכו' ומצווה בו יותר מבשלוחו". וחיידוש הוא, שבשביל לקיים את ה"מצווה בו יותר" מספיק שיבדוק בעצמו רק חלק מן הבית, וא"צ לבדוק את כל הבית בעצמו דווקא (- זאת למרות שקיום חובת הבדיקה נעשה ע"י בדיקת הבית פולו, ואם חלק מן הבית לא נבדק לא עשה ולא כלום. ובכל זאת מספיק שבעה"ב יבדוק רק פינה אחת ויקיים בזה את ה"מצווה בו יותר").

אם ה"עוזרים" לא התחילו את הבדיקה בחדר ששמעו בו את הברכה, או אפילו לא שמעו את הברכה כלל, או שדיברו בין ברכת בעה"ב לבין תחילת הבדיקה שלהם - לא יברכו בעצמם, משום שהם עושים את מצוות בעה"ב ולא את מצוותם, ואם בעה"ב היה בודק שם לא היה מברך שוב, כיון שכבר בירך פעם אחת (ראה תלב,ט).

לכל ה"עוזרים" תהיה נוצה ונר לצורך הבדיקה עצמה, אך אינם צריכים כף, מפני שאחרי הבדיקה מכניסים את כל החמץ והפתיתים לשקית של בעה"ב, ובה כבר יש כף.

✦ בדיעבד, גם עבד או אישה או קטן שיש בו דעת לבדוק כראוי כשרים לסייע לבעה"ב לבדוק חמץ (מפני שבדק"ח היא חיוב מדרבנן, וחכמים האמינו להם בדין זה כנ"ל). אך

מצוה מן המובחר לסמוך בבדק"ח לאור הנר רק על גברים אחרי גיל בר מצוה (תלב,י).
 ✦ שפחה נכרית, וכן פסולי עדות כמחללי שבת או אוכלי נבלות וטרפות, אינם נאמנים על בדק"ח, ואינם יכולים לסייע בבדק"ח.

הביטול שאחרי הבדיקה:

✦ לאחר בדיקת החמץ אומר בודק החמץ "כל חמירא" ומבטל-מפקיר את כל החמץ **שלא מצא** בבדיקה (ראיתי מקפידים שהנשים יהיו נוכחות בעת שאבי המשפחה אומר "כל חמירא" לאחר הבדיקה - זאת למרות שהן אינן צריכות לומר את ה"כל חמירא" שלאחר הבדיקה, מפני שביטול זה נעשה רק לחמץ שלא מצאו בבדיקה וממילא רק בעה"ב צריך לאומרו).

את החמץ שמצא בבדיקה אינו מבטל, שהרי צריך לקיים בו מצוות ביעור למחרת. כמו"כ אינו מבטל בביטול זה את החמץ שהשאירו כדי לאוכלו עד זמן איסור אכילת חמץ למחרת, שהרי הוא מעוניין בחמץ זה.

✦ לפני אמירת "כל חמירא" יש לרכז את כל החמץ שהאדם השאיר לאכילת הלילה או לאכילת יום י"ד בבוקר, ולשים לב שלא יתפזר ובוודאי שלא יכנס למקום שכבר נבדק. אדה"ז כותב (תלד,ג) שהעולם אינו נזהר בזה, כ"א רק בחמץ שמצא בבדיקה שלא יתפזר, אך שאר החמץ מוליכים אנה ואנה בתוך החדרים הבדוקים, ויש להזהירם בזה ע"ש.

✦ למרות שאדם מבטל את החמץ גם ביום יד בשעת שריפת החמץ, מ"מ תקנו חכמים לבטל את החמץ גם אחרי בדיקת החמץ בלילה, מפני שביטול זה שנקבע להיות בזמן קבוע - אחרי הבדיקה, יגרום שהאדם יזכור לבטל, ויבטל בזמן שהחמץ עדיין מותר בהנאה ויכול לבטלו. ואין לסמוך רק על הביטול הנעשה ביום בזמן שריפת החמץ, מפני שהאדם עלול להיזכר בביטול היום בזמן שהחמץ כבר אסור בהנאה ולא יועיל הביטול (ראה תלד,ג).

הלכות בבדיקת חמץ:

✦ חדר בבית שמניחים בו מוצרי פסח לפני ליל יד, חייב בדיקה בלילות שלפנ"ז. ולא יבדוק בליל יד, מפני שלאחר שהכניסו אליו את מוצרי הפסח, אין הבדיקה שם יפה ואמיתית (הוראת אדמו"ר הרש"ב, אוצר מנהגי חב"ד ע' פז).

בדיקה זו תהיה לאור הנר אך בלא ברכה, מפני שמברכים רק על הבדיקה הנעשית מליל

יד, ולא בלילות שלפני זה. כמו"כ בדיקה זו תהיה בלא עשרה פתיתים, מפני שכאשר יבדוק את שאר חדרי הבית בליל י"ד כבר יניח עשרה פתיתים.

♦ אדם שקשה לו לבדוק את כל ביתו בלילה אחד, יכול להתחיל לבדוק את ביתו בלילות שלפני"ז לאור הנר ובלא ברכה, וישאיר חדר אחד שיבדוק בליל י"ד ובברכה (תלג,ז).

♦ מרפסת (אכסדרה) וכן מקום עם חלונות גדולים שניקה אותם ושטפם היטב לפני ליל י"ד ולא הכניסו לשם חמץ לאחמ"כ, אינם צריכים בדיקה בליל י"ד לאור הנר, ומספיק מה שניקה אותם ביום לאור החמה (תלג,ה).

♦ בתי כנסת ובתי מדרש צריכים בדיקה בליל י"ד לאור הנר, ולדעת אדה"ז "יכולים לברך על בדיקה זו". אך אין צורך לבטל אחר הבדיקה "לפי שאין יכולים לבטל ולהפקיר חמץ שאינו שלהם" (תלג,לו).

אם עבר ולא בדק בתי כנסיות ומדרשות בליל יד, יכול לבדוקם לכתחילה ביום י"ד לאור היום, וא"צ לבדוק לאור הנר לפי שיש להם חלונות גדולים ודינם כאכסדרה (שם). להעיר שלגבי בתי כנסיות ומדרשות אדה"ז לא כותב - כמו שכתב לגבי אכסדרה והובא לעיל - שאם עבר ובדקם ביום י"ג אין צריך לבדוקם בליל יד. ויתכן לומר שזהו משום שמכניסים חמץ לבתי כנסיות עד הרגע האחרון - ליל יד, ולכן גם אם בדקם ביום י"ג צריך לחזור ובדוקם בליל י"ד).

♦ אדם שבדק את ביתו ביום - לפני ליל י"ד - לאור הנר, ואפילו בבית אפל, לא יצא.

♦ אם לא בדק בליל יד, יבדוק ביום י"ד לאור הנר ובברכה (תלה,א).

♦ אדם שלא בדק לאור הנר, לא יצא. אך אם בדק לאור חשמל יצא כדיעבד.

♦ נחלקו הפוסקים אם צריך לבדוק חמץ בחדרים שמוכר לגוי - כאשר מוכר את כל החדר (כיון שחייב הבדיקה חל בליל י"ד ואז התחייב לבדוק את כל ביתו, אך המכירה לגוי נעשית רק ביום י"ד). דעת הצמח צדק (או"ח סי' מז) שאין צריך לבדוק בהם חמץ וכך נוהגים (ראה המ"מ בזה בפסק"ת תלו,ג).

♦ חדר מדרגות בבניין משותף צריך בדיקה. החובה מוטלת על כל הדיירים לדאוג שיבדקו שם (והרי דורשים מן הפסוק "תשביתו שאור מבתיכם" - ואפילו של שותפים). ויש להיזהר שלא להכניס לשם חמץ לאחר הבדיקה.

♦ מחסן או מקלט בבית משותף - שיש חשש שהכניסו אליו חמץ, צריך בדיקה. אפשר לסגור את המחסן ולמכרו לגוי ולא להיכנס אליו בפסח, ואז פטורים מבדיקת חמץ שם.

♦ משרד וכיו"ב, אם אינו מתכוון להיכנס לשם בפסח, ימכרנו לגוי וא"צ בדיקה. אך אם מתכוון לבוא לשם בפסח, חייב לבדוק. אם אין לו זמן לבדוקו בליל יד, יכול לבדוקו בלילות שלפנ"ז לאור הנר ובלא ברכה, ויזהר שלא להכניס לשם חמץ אחרי הבדיקה.

בבדיקה זו א"צ עשרה פתיתים, משום שמספיק העשרה פתיתים שיניח בבדיקת ביתו הפרטי בליל י"ד.

♦ בתי ספר וכיו"ב צריכים בדיקה כדין, או שייסגרו ויימכרו לגוי.

♦ אלמנה חייבת בבדיקת חמץ בביתה, אך לכתחילה תמנה גבר לשליח שיבדוק עבורה את החמץ. אם אין לה מי שיבדוק עבורה, תבדוק בעצמה.

מכפלות, כיסים, ועוד:

♦ המכפלות והכיסים של הבגדים ובעיקר של הילדים, חייבים בדיקה מן הדין (תלג מב-מג), מפני שהם מקומות שמכניסים בהם חמץ. אפשר לנקותם על ידי שמוציאים את הכיסים לחוץ בזמן הכביסה במכונה. אם לא עשו כך, צריך לעבור עם מברשת ולנקות את כל הכיסים. גם המנג'טים שבמכנסים צריכים בדיקה וניקיון. אין צורך לבדוק מקומות אלו לאור הנר, ומספיקה בדיקה לאור היום.

בגדים שלא הספיקו לבדוק ולנקות ואין כוונה להשתמש בהם בפסח, אפשר לרכז בארון ולמכור אותם לגוי. כמו"כ יש לשים לב לרכז במקום שמוכרים לגוי את הבגדים שלובשים בערב פסח עצמו בזמן ביעור החמץ, שאין זה הזמן להתעסק ולנקות את הכיסים שלהם.

♦ יש לנקות היטב את מכשירי הטלפון בבית, וכן את הטלפונים הניידים, ובכל אופן יש להיזהר שלא לגעת בטלפון בפסח בזמן האוכל, ולהימנע מלשים אותו על השולחן של פסח (כמו"כ יש להימנע מלשים ידיים בפה בפסח בכלל).

♦ סידורים שמשתמשים בהם בחמץ, וכן ברכונים יש לקנות במיוחד לפסח, מפני שא"א לנקותם היטב, ואין להשתמש באלו של כל השנה.

העוזב את ביתו לפני הפסח:

♦ משפחה העוזבת את ביתה בתוך ל' יום לפני הפסח ולא תהיה בביתה בפסח, בעה"ב חייב בבדק"ח של לפחות חדר אחד בבית (מפני ששלושים יום לפני החג חלה על האדם חובת בדיקה). ויבדוק בלילה שלפני יציאתם לדרך ובלא ברכה. ויבדוק לאור

הגר ובעשרה פתיתים, וישרוף אותם ביום י"ד בזמן הביעור במקום שיהיה בו (להעיר, שלדעות שהנחת עשרה פתיתים היא מחשש ברכה לבטלה - אם לא ימצא כלום בבדיקה, היוצא לדרך אינו צריך להניח עשרה פתיתים כיון שאינו מברך על הבדיקה. אך לדעת אדה"ז שאין זה מחשש ברכה לבטלה כ"א "כדי שבביטול היום יוכל לומר כל חמירא וחמיעא דחמיתיה" כמו שמבאר הרבי בהגדה וכו"ל, שוב טעם זה קיים גם ביוצא לדרך, וגם יוצא לדרך יצטרך להניח עשרה פתיתים כיון שזוהי בדיקת החמץ שלו). אחרי הבדיקה יאמר "כל חמירא" כרגיל. בבדיקה זו יוצא י"ח תקנת חכמים של בדיקת חמץ, ולא יצטרך לבדוק שוב בליל י"ד היכן שיתאכסן אם לא יכניס לשם חמץ שלו.

- אם לא עשה כן ומתארח בבית אחר בליל י"ד, ישכור בקנין סודר (בעל הבית יגביה סודר של השוכר - האורח, ובזה ישכור האורח) את חדרו מן המארח, יכניס לשם חמץ שלו (עשרה פתיתים) ויבדוק כרגיל ובברכה (יש דעות שבמקרה זה ישמע הברכה מבעה"ב, ראה פסק"ת תלו"ב).

אם האורח הגיע לשם רק אחרי כניסת ליל יד, חלה חובת בדיקה על המשכיר, והמשכיר יבדוק את המקום, ולאחמ"כ יכניס השוכר חמץ שלו ויבדוק שם שוב כדי לצאת י"ח בדיקה בעצמו ג"כ - אם לא בדק בביתו חדר אחד כנ"ל.

♦ העוזב את ביתו ומשאירו לאחרים שיגורו בו, חיוב הבדיקה חל על מי שיהיה בבית בליל יד, ואם האורחים יגיעו רק ביום יד, על בעה"ב לבדוק את הבית.

גם אם משאיר לאחרים רק חלק מן הבית לגור בו, צריך לבדוק חמץ בכל המקומות בבית שמשאיר לאחרים לגור ולהסתובב, ואת שאר החדרים יכול לנעול ולמכור לגוי.

♦ המתארחים בפסח בבתי מלון וכיו"ב, אם הגיעו לשם לפני ליל י"ד חיוב הבדיקה חל עליהם ולא על בעה"ב, וצריכים להכניס חמץ שלהם לחדר ולעשות בו בדיקת חמץ כדין.

ואם הגיעו אל חדרם רק ביום י"ד או בתוך הפסח ובעל המלון לא בדק חמץ בחדרם, חייבים הם לבדוק את חדרם ובברכה כאשר הגיעו להתאכסן בו, ואסור להם לשהות בחדר לפני שבדקו בו את החמץ.

♦ האחרונים דנו לגבי בחורים הישנים בפנימיית הישיבה במהלך השנה, האם הם נחשבים כשוכרים את חדרם מהנהלת הישיבה בשכר הלימוד שהם משלמים, וממילא חיוב הבדיקה בחדרם חל עליהם. או שהם אינם נחשבים כשוכרים את חדרם אלא הם נחשבים כגרים בחדרים השייכים להנהלת הישיבה, וממילא חיוב הבדיקה במקום חל על הנהלת הישיבה (ראה המ"מ בפסק"ת תלו"ג).

כיון שהם אינם נמצאים בחדרם בפנימייה בליל י"ד שהוא זמן הבדיקה, דעת אבי מורי הרב ע"ה שבליל י"ד ישמעו את הברכה של בדיקת חמץ מאביהם, ויבדקו את החמץ בחדר שהם ישנים בו בבית - שמסתמא הכניסו אליו חמץ שלהם במשך השנה (דבשעת האכילה נחשב החמץ שלהם ולא של אביהם, אף שהם סמוכים על שולחנו). בדיקת חמץ זו שנעשית בחדרם בבית, נחשבת גם בשליחותו של בעל הבית - להוציא משם את החמץ של בעל הבית. והבדיקה היא גם מחמת עצמם - להוציא משם את החמץ שלהם ולקיים בעצמם את מצוות הבדיקה.

ניקיון ובדיקת הרכב:

✦ צריך לנקות היטב את הרכב בכל פינותיו. מקומות שא"א להגיע אליהם, יש לשפוך כלור ולפסול מאכילה את החמץ הנמצא שם. את הרכב אפשר לנקות לאור היום וא"צ בדיקה בלילה לאור הנר, משום שיש לו חלונות גדולים ודינו כאכסדרה. אפשר לנקות את הרכב גם לפני ערב פסח, ויש להקפיד שאחרי הניקיון לא יכניסו לתוכו חמץ. ניקיון זה יש לעשות גם ברכב שאדם שכר מחברת השכרה לפני פסח.

✦ השוכר רכב בתוך הפסח ואינו יודע אם בדקו בו חמץ, חייב לבדוק, ולא יסמוך על אישה או קטן - כמו שאפשר לסמוך עליהם בבדיקת חמץ לפני זמן האיסור. כיון שאם יש חמץ ברכב בתוך הפסח, יש בו חובת ביעור מן התורה שהרי לא נכלל בביטול, ובתוך הפסח א"א לבטל חמץ, ואישה או קטן אינם נאמנים לעניין חיוב בדיקת חמץ שמדאורייתא.

הבדיקה תיעשה בלא ברכה. ואם מצא חמץ בבדיקתו בתוך הפסח יש לשורפו מיד, ואין להכניסו לארון החמץ, מפני שחמץ זה לא נכלל במכירה שהייתה לפני פסח שהרי הרכב לא היה אז ברשותו.

להעיר, שעל בדיקת חמץ הנעשית בבגדים או ברהיטים או ברכב - לא מברכים, גם אם בדיקתם נעשית בליל יד, משום שנאמר "תשביתו שאור מבתיכם" - בית דווקא (ראה המצויין בפסק"ת תלג, ז).

מכירת חמץ

♦ כל אחד מן הציבור ממנה את הרב למורשה ושליח שימכור עבורו את החמץ לגוי, אך רבותינו נשיאנו מכרו את החמץ שלהם לרב.

♦ תקנת אדה"ז למכור חמץ בערב קבלן, היינו שהערב מתחייב לשלם לרב את יתרת דמי החמץ שהגוי לא שילם (הגוי נתן דמי קדימה בלבד), והגוי מתחייב לשלם לערב. ונמצא שהרב סיים את עסקיו עם הגוי למרות שהגוי לא שילם עבור (כל) החמץ, וגם אם הערב לא ישלם לרב את דמי החמץ עדיין יישאר החמץ שייך לגוי והרב לא יוכל לבוא אל הגוי בתביעה כלשהי, כיון שהגוי אינו חייב לשלם לרב. באופן כזה המכירה היא מכירה גמורה ומותר למכור גם חמץ גמור (אך בלי ערב קבלן סובר אדה"ז שלא חל הקנין כסף, כיון שהגוי לא שילם את כל הכסף אלא רק זקף במלוה).

מנהגינו למכור בדווקא חמץ גמור, כדי לבטא שהמכירה היא מכירה גמורה.

מובן, שהגוי יכול לבוא ולקחת את החמץ בפסח, אלא שאחרי הפסח הוא יצטרך לשלם לערב קבלן על כל מה שלקח.

♦ בדיעבד, ניתן לקנות חמץ לאחר הפסח גם ממי שמכר את החמץ לגוי בלי ערב קבלן.

♦ אנחנו גם משכירים לגוי את מקום החמץ, ולא רק מוכרים לו את החמץ עצמו (לא מוכרים לגוי את מקום החמץ אלא רק משכירים לו את מקום החמץ, וזהו משום שלהשכיר די בכסף. וכן משום שמכירה כזו נראית הערמה כיון שאדם אינו מתכוון באמת למכור את ביתו לגוי. ובארץ ישראל יש בעיה נוספת שאסור למכור בית לנכרי בארץ ישראל. לכן אנחנו רק משכירים לגוי את מקום החמץ, ולא כמו אלו הטועים וחושבים שמוכרים לגוי את הבית שנמצא בו החמץ).

השכרת המקום היא סוג של קניין שנעשה במכירת החמץ לגוי, כדי שאגב השכרת המקום יקנה הגוי את החמץ הנמצא באותו מקום. השכרת מקום החמץ לגוי גורמת גם שייחשב שהחמץ נמצא בפסח ברשות הגוי ולא ברשות הישראל.

♦ יש לעשות היכר בארונות או בחדרים שמכר לגוי - שהם מכורים לגוי, כדי שלא יבוא להשתמש בהם ולהיכנס אליהם בפסח. ויעשה זאת על ידי נעילת המקום, או על ידי שידביק עליו נייר ויכתוב עליו "חמץ", או "מכור לגוי".

♦ בחורים שיש להם חמץ בישיבה וכיו"ב, ימכרו את החמץ שלהם לגוי.

בנות שיש להן חמץ בפנימייה וכיו"ב, יעשו את אביהן שליח למכרו. האבא יכול למכור

את חמצן גם בלא ידיעתו, אך עליו לעדכן אותן על המכירה לפני זמן הביעור.
יש למכור גם חמץ הנמצא במקום העבודה של הבעל או של האישה.

זמן חלות המכירה:

♦ יש להזהיר ולהודיע שהמכירה לגוי חלה בשעה חמישית, ואין לבוא למכור את החמץ לאחר כניסת שעה שישית (אחר זמן ביעור חמץ). כיון שהחמץ באותה שעה כבר אסור בהנאה ואי אפשר למכרו וצריך לשרפו.

אין לדחות את מכירת החמץ לרגע האחרון ויש לבוא למכור בימים שלפניו. גם אם מתלבטים לגבי ארון מסוים אם ימכרוהו בחמץ או לא, אין בזה בעיה, כיון שכותבים בשטר המכירה "במקומות המסומנים", וממילא אם יסמנו אותו הוא יהיה בכלל המכירה גם אם לא ציינו אותו בפירוט בשטר. ובפרט שכתוב בשטר שהמכירה כוללת את החמץ הנמצא "בכל מקום שהוא".

♦ כיון שזמן חלות המכירה הוא בערב פסח לקראת סוף שעה חמישית, חייבים עד אז להכניס את כל החמץ למקום שנמכר לגוי.

מכירה עבור אדם אחר:

♦ אפשר למכור חמץ של אדם אחר (- שבלעדיו לא ימכור חמץ -) בלא ידיעתו, משום שזכין לאדם שלא בפניו, ויש להודיע לו לפני זמן האיסור שמכרו את החמץ שלו (ראה המ"מ בפסק"ת תמח, כא).

ויש למכור חמץ גם עבור אנשים שיתכן והם יאכלו ממנו בפסח (שולחן מנחם ח"ב ע' רצב ע"ש), וכן חמץ של בעלי חנויות שיתכן ויסחרו וימכרו את החמץ בפסח ליהודים (ראה פסק"ת תמח, כ). כיון שאחרי המכירה לגוי הם ייחשבו כגוזלים מן הגוי בלבד, והדבר לא יבטל את המכירה ולא יעברו בב"י וב"י. גם לדעות שהמכירה לגוי תבטל ברגע שייטלו מן החמץ, מ"מ עכ"פ עד שייטלו יינצלו מב"י וב"י (וע"ש עוד). ויש להשתדל לזכות יהודים בדבר חשוב זה.

מכירת הכלים:

♦ כלים שיש עליהם חמץ בעין יש למכרם לגוי (וא"צ להטבילם אחר הפסח משום שידוע מלכתחילה שמיד לאחר הפסח יחזרו לרשות הישראל, ואין זה שכיח כלל שהנכרי ישתמש בהם בפועל, והמכירה נעשית באופן שאין לנכרי אפשרות להשתמש

בכלים בפועל, וכמבואר בלקו"ש חי"ח ע' 363 ואילך ע"ש. ולהעיר, שלפי הדעות שצריך לטבול כלים שנמכרים לגוי, מקפידים לכתוב בשטר המכירה שמוכרים רק את החמץ הדבוק לכלי ולא את הכלי עצמו (ראה פסק"ת תמח, ח בזה). אך משמעות לשון אדה"ז בשטר המכירה הוא שמוכרים לגוי את הכלים עצמם שיש עליהם חמץ בעין, ובכל זאת א"צ לטבול אותם אחר הפסח - כביאור הרבי).

כלי חמץ נקיים שאין עליהם חמץ בעין, אין צריך למכרם אף שבלוע בהם חמץ, כיון שלא עוברים בב"י וב"י על חמץ הבלוע בכלי (תמו, ג). כן הוא הלשון בשטר המכירה של אדה"ז: "כלים מחומצים שיש עליהם חמץ בעין", הרי שכלים שאין עליהם חמץ בעין אינם נכללים במכירת החמץ.

כיון שאדם רגיל להשתמש בכלי החמץ כל השנה, יש להצניע את כלי החמץ הנקיים במקום סגור כדי שלא יבוא להשתמש בהם בפסח. "וטוב לסגרם בחדר מיוחד ולהצניע המפתח שלא ילך לשם כל ימי הפסח" (תנא, א). ניתן גם להדביק מדבקה על דלתות הארון של כלי החמץ ולכתוב עליה "כלי חמץ, אין להשתמש" וכיו"ב.

אין להשאיר באופן גלוי בויטרינה כלי חמץ ממש. אדה"ז (תנא, ד) התיר להשאיר כלי חמץ באופן גלוי לגוי, רק אם מניח אותם "בגובה הכותל במקום שאין יד אדם מגעת לשם". אך אם אינם כלי חמץ ממש ורק שהיו על השולחן בשעת הסעודה, מותר להשאירם בויטרינה לגוי, וידביק מדבקה על המדף שאין להשתמש בפסח בכלים אלו. ניתן לעטוף את הויטרינה כולה במפת ניילון וכיו"ב, וכך יהיה היכר ולא יהיה חשש שישתמש בכלים אלו בפסח.

כניסה לחדר המכור לגוי:

✦ הרוצה להשתמש בפסח בחדר שבו מונח החמץ שנמכר, או שיודע שיצטרך להיכנס לשם בתוך הפסח כדי להוציא משהו (כגון כלי עבודה כלשהו וכיו"ב), צריך לעשות מחיצה של עשרה טפחים - העומדת ברוח מצויה ולא מספיק סדין - בפני החמץ, או שיכניס את החמץ לארון סגור. אין להיכנס בפסח למקום שיש בו חמץ גלוי לעיניים, מחשש שיבוא לאוכלו.

רק אם מדובר על דבר שאינו חמץ בעין, כגון כלי חמץ נקיים, או קטניות כשרות לפסח וכן שאר דברים הכשרים לפסח שלא אוכלים אותם בפסח בגלל חומרה, א"צ לעשות מחיצה בפניהם ויכול להיכנס לחדר המכור לגוי להוציא משם דבר הנצרך לו ולצאת מיד, אף שדברי אוכל אלו גלויים לעיניו. מפני שדברים אלו אינם חמץ ממש, וממילא אין חיסרון שיראה אותם בעיניו.

הדברים הנמכרים לגוי:

✦ צריך לכלול במכירה רק חמץ גמור העומד לאכילה, או דברים שיש בהם בוודאי תערובת חמץ גמור ועומדת לאכילה, כמו געפילטע פיש, וכן ויטמינים או תרופות טבעוניות המשמשות תוסף תזונה - שגם דרך בריאים לאוכלם ונחשבים ראויים לאכילה לכל אדם - ויש בהם תערובת חמץ, וממילא אסור לקיימם בפסח כיון שהם חמץ הראוי לאכילה.

אך אוכל שאין בו תערובת חמץ אך גם אינו כשר לפסח כמו שמן או קופסאות שימורים, אין צורך לכלול במכירה. גם קטניות א"צ לכלול במכירה. אותם צריך לסגור בארון מיוחד כדי שלא יבוא לאוכלם בפסח.

✦ חומרי ניקוי, סבונים, בשמים וכיו"ב שמעורב בהם חמץ ממש א"צ לכלול במכירה, מפני שאינם ראויים לאכילה ונפסדה צורת החמץ שבהם וממילא מותר לקיימם בפסח (תמב, כב). אף שבחלק מהם אין להשתמש בפסח כדלקמן).

✦ תרופות המיועדות לחולים שמעורב בהם חמץ גמור, כיון שאינם מאכל לבריאים אינם נחשבים כדבר הראוי לאכילה ומותר לקיימם בפסח וא"צ למוכרם, כיון שנפסדה צורת החמץ שבהם ואינם ראויים לאכילה (ורק, שכיון שמעורב בהם חמץ ה"ה אסורים באכילה כדלקמן).

✦ שואב אבק או מטאטא חמץ וכיו"ב מן הדברים המלאים בחמץ, יש לכוללם במכירה ולהכניסם למקום הנמכר לגוי.

שימוש במקום שנמכר לגוי:

✦ את כל החמץ הגמור הנמכר לגוי יש לרכז בארון מיוחד - ומסומן - במקום שאינו נגיש כל כך, ואינו במקומו הרגיל כל השנה.

אין להניח חמץ גמור הנמכר לגוי בארון או במקרר או במקפיא, כאשר כוונת האדם להשתמש בפסח בחלק אחר של אותו ארון או מקרר או מקפיא. זאת משום שחמץ שמוכר לגוי יש לעשות לו מחיצה כדי שלא יבוא לאוכלו, ואסור שהחמץ יהיה נגיש ומול העיניים בלא מחיצה.

לדעת אבי מורי הרב ע"ה אין להשאיר חמץ במקפיא כאשר משתמשים בחלק של המקרר. וכן אין להשאיר חמץ בארונות מתחת לשיש ולהשתמש בשיש שמעליהם. זאת משום שמשכירים את מקום החמץ לגוי, וממילא אין להשתמש במקום שיש בו חמץ או מעל מקום החמץ.

רק דבר שאינו חמץ ורק שאינו כשר לפסח, וכן כלי חמץ נקיים, ניתן להשאיר במקומות אלו. שהרי אינם חמץ גמור ואין בהם חשש כ"כ, וגם א"צ למוכרם לגוי כנ"ל. אך צריך שהארונות יהיו סגורים ומסומנים כדי שלא יבוא להשתמש בהם או לאוכלם.

♦ משחות, טיפות, ותרופות המיועדות לחולים וכיו"ב שאינם כשרים לפסח, מותר להניחם במקרה או בארון של פסח. כיון שאין בהם חשש שיבוא לאוכלם מפני שאינם ראויים לאכילה (לבריאים), וגם א"צ למוכרם לגוי כנ"ל.

בעלי חיים:

♦ אדם שיש לו בעלי חיים, מותר לו להניח לפניהם קודם הפסח אוכל שיספיק להם לכל ימי הפסח, וימכור את הבע"ח עם האוכל לגוי. אך אסור לישראל להאכילם בעצמו בפסח מן החמץ, מפני שאסור להאכיל חמץ לבע"ח גם אם החמץ אינו שלו, וכ"ש במקרה זה שדעתו לקנות את בעלי החיים בחזרה לאחר הפסח, שא"כ יש לו הנאה גמורה מן החמץ.

כמו"כ אסור להאכילם חמץ בפסח ע"י מכשיר אוטומטי אם לא מכר את הכול לגוי, שהרי הוא נהנה מן החמץ. אלא יאכילם מזון כשר לפסח.

מותר להאכילם קטניות, מפני שקטניות מותרות בהנאה ואסורות רק באכילה.

אחריות על חפצים:

♦ אסור לאדם לקבל אחריות על חמץ של גוי בפסח. ולכן מי שיש לו מחסנים לשמירה על חפצים, או שיש לו חנות עם תאים בכניסה לחנות ומי שנכנס לחנות משאיר את חפציו באותם תאים לצורך שמירה - אסור ליהודי לקבל שמירה עליהם בפסח אם יש בחפצים חשש חמץ. וצריך להודיע ללקוחות שלא יכניסו חמץ, ואם יכניסו הוא אינו מקבל אחריות עליו (ולהעיר שנחלקו הפוסקים אם מועילה מכירת חמץ על חפצים אלו שאינם שלו והם רק באחריותו).

מכירת חמץ של בית כנסת וכיו"ב:

♦ גבאי בתי הכנסת וארגוני צדקה וחסד וכיו"ב שנשאר להם חמץ, צריכים למכור את החמץ של בית הכנסת או הארגון לגוי.

אלא שיש לדעת, שהאיסור דרבנן על אכילה והנאה מחמץ שעבר עליו הפסח, קיים רק בחמץ שעברו עליו בתוך הפסח על איסור בל יראה ובל ימצא. ולכן כתבו הפוסקים שאם גבאי בית הכנסת או הנהלת ארגון הצדקה וכיו"ב שכחו למכור את החמץ של

המוסד, אין עליו לאחר הפסח איסור של חמץ שעבר עליו הפסח ומותר לאוכלו וליהנות ממנו לאחר הפסח, כיון שבתוך הפסח לא עברו עליו הגבאים באיסור ב"י וב"י מפני שאינו שלהם וגם אינם חייבים באחריותו (ראה פסק"ת תמח,א).

הנוסע לחו"ל:

♦ הנוסעים לחו"ל לפסח ומוכרים את החמץ בארץ, צריכים למכרו לשמונה ימים, כיון שיהיו במקום שהחג נמשך שמונה ימים, ומקום האדם הוא הקובע לעניין זה ולא מקום החמץ (ראה שלחן מנחם ח"ב ע' רצד-ה).

אדם שגר בחו"ל ויש לו חמץ בארץ, וכן אם נמצא בארץ וחוגג שמונה ימים, צריך למכור את חמצו לשמונה ימים.

מי שנמצא בארץ ויש לו משרד בחו"ל ועובדים בו אנשים הגרים בחו"ל, ימכור את החמץ של אותו משרד לשמונה ימים בגלל אותם עובדים.

הנמצא בארץ ויש לו חמץ בחו"ל, מוכרו לשבעה ימים כמו בארץ משום שהולכים אחר מקום הימצאות בעל החמץ.

לקנות חמץ כדי להשתמש בו לאחר הפסח:

♦ לשיטת אדה"ז שמכירת חמץ נעשית בערב קבלן והיא מכירה גמורה, מותר לאדם לקנות חמץ לפני פסח כדי שיהיה לו את החמץ לאחר הפסח, ולא נחשב ש"רוצה בקיומו" של החמץ בתוך הפסח (ראה המ"מ בפסק"ת תנז).

גם מכירה לחמץ וגם ביטול לחמץ - מדוע?

♦ אנחנו גם מוכרים חמץ וגם מבטלים-מפקירים את החמץ. בטעם הדבר ביאר אבי מורי הרב ע"ה, שמכירת החמץ לגוי נעשית בעיקרה על חמץ שיש לו מקח, היינו חמץ שיש לו שווי והאדם מעוניין שיחזור אליו לאחר הפסח. ואפילו אם אין בו כזית, כגון ממתק שלם סגור - שיש לו חשיבות ושווי אף שאין בו כזית. אך ביטול החמץ נעשה על חתיכות ושאריות של חמץ שאין לו שווי, ואם האדם היה מוצא אותם היה זורקם לאשפה. ואף שבשטר המכירה מזכירים גם חמץ שאין לו מקח ואין לו שום קונה ע"ש, יש לומר שהכוונה לחתיכות חמץ הנמצאות במקום שמכרו לגוי, היינו יחד עם החמץ שיש לו מקח. אך שאריות חמץ המסתרות בספה או מאחורי הארון וכיו"ב אינן בכלל המכירה כלל, כיון שהאדם אינו מעוניין בהם ואותם הוא מבטל-מפקיר. וכן הוא לשון

אדה"ז בהל' מכירת חמץ, ש"חמץ הנמכר אינו בכלל ביטול והפקר, מאחר שדעתו לחזור ולזכות בו אחר הפסח".

יש בזה גם נפק"מ לדינא - אם מצא חמץ בתוך הפסח מה יעשה: אם מצא ממתק חדש סגור, או חבילה של ופלים וכיו"ב, יכניסם לארון המכור לגוי. דכיון שיש להם מקח ושווי הרי הם בכלל המכירה. אך אם מצא חתיכת לחם או עוגיה, ישרפם באש - ובברכה אם יש בו כזית. ואם מצאם ביו"ט יכפה עליהם כלי וישרפם בחוה"מ. משום שחמץ זה האדם לא התכוון למכור כלל, שהרי אין לו מקח ושווי והיה זורקו לאשפה (וע"ע פסק"ת תמו, א-ב הדעות בזה).

בזה מבואר דבר נוסף: יש דעות שצריך למכור את החמץ דווקא לפני הביטול, דלאחר הביטול המכירה מבטלת את הביטול מלמפרע, דמראה שלא התכוון באמת, והוי הערמה בדאורייתא. אך דעת אדה"ז היא שאדם יכול למכור חמץ גם אחרי הביטול, כיון שהחמץ שנמכר אינו בכלל הביטול, שהרי דעתו של האדם לזכות בו לאחר הפסח. שיטת אדה"ז מובנת היטב לפי חילוק הנ"ל, שחמץ שיש לו מקח נמכר וחמץ שאין לו מקח מתבטל, והביטול לא נעשה על החמץ שנמכר כלל.

בזה מיושבת הקושיא איך אפשר לקיים מצוות ביעור בעשרה פתיתים ולומר עליהם "כל חמירא", הרי חלות מכירת החמץ חלה עוד לפני ביעור החמץ. דמכירת החמץ נעשית במהלך - וקרוב לסוף שעה חמישית, אך ביעור החמץ נעשה בסוף שעה חמישית, ונמצא שכל החמץ שהיה לאדם כבר נמכר? אך הביאור הוא, שמכירת החמץ אינה מוכרת את כל החמץ של האדם, ויש דברים שמלכתחילה אינו מתכוון לכלול במכירה - למרות הלשון בשטר המכירה: "בכל מקום שהוא". וזה סתם חתיכות חמץ שאין להם מקח שאולי נמצאים בבית באיזה מקום, שאותם הוא מתכוון לבטל. וכן את העשרה פתיתים או את החמץ שמצא בבדיקה שבו האדם הולך לקיים מצוות תשביתו, שאותם הוא אינו מוכר אלא הוא מקיים בהם מצוות ביעור (וראה גם פסק"ת תמח, ז).

סוף זמן אכילת חמץ

הקדמה:

♦ האוכל כזית חמץ בפסח מכניסת החג בליל ט"ו בניסן עד סוף הפסח, במזיד, חייב כרת שנאמר: "כי כל אוכל חמץ ונכרתה", ואם אכל בשוגג חייב קרבן חטאת.

האוכל בפסח שיעור כלשהו מן החמץ, עובר על איסור מן התורה שנאמר "לא יאכל חמץ", אך אינו חייב כרת או חטאת על פחות משיעור כזית. האוכל פחות מכזית במזיד, מכין אותו מכת מרדות.

בערב פסח מחצות היום ואילך (תחילת שעה שביעית) אסור מן התורה לאכול או ליהנות מן החמץ. מדרבנן, איסור האכילה הוא מתחילת שעה חמישית, ואיסור ההנאה הוא מתחילת שעה ששית. אם כך, מותר לאכול חמץ בערב פסח רק עד סוף שעה רביעית.

♦ אדמו"ר הרש"ב אמר לבנו הרי"ץ שראוי לסיים את אכילת החמץ שלושת רבעי שעה לפני הזמן המופיע בלוח (אוצר מנהגי חב"ד ע' צג).

♦ כל הכלים שהשאיר בהם חמץ לאכילת הלילה או הבוקר, ינקם היטב ויצניעם. כמו"כ ינער את כיסי הבגדים שלו בש. ינקה את הציפורניים וירחץ את הידיים. יסתובב בחצר במקומות שהילדים אכלו שם בלילה או בבוקר, לוודא שלא השאירו שם חמץ.

♦ אדם שבדק רק חדר אחד בבית כדי לקיים מצוות בדיקה, ובכוונתו לנסוע מן הבית לכל הפסח, צריך לעזוב את הבית לפני סוף שעה רביעית - היינו לפני סוף זמן איסור אכילת חמץ. דכיון שמכר את כל הבית לגוי, מסתמא יש לו חמץ גלוי או עכ"פ שהחמץ נמצא במקום שהוא רגיל להימצא בו, וממילא יש חשש שיבוא לאוכלו, ובשעה זו כבר אסור לאכול חמץ. ואין זה דומה לאדם שבדק חמץ בכל הבית, שהחמץ מוצנע במקום מיוחד כבר בשעה זו.

לזרוק חמץ לפח האשפה שבחוץ:

♦ אם נשאר בבית חמץ שלא הספיקו לאוכלו, מותר לזרוקו לפח האשפה שבחוץ - רק אם משאית האשפה תפנה אותו לפני זמן הביעור. דאף שלפני זמן הביעור מותר לאדם להוציא את חמצו למקום הפקר, אך פח האשפה אינו נחשב למקום הפקר אלא הוא ג"כ רשות האדם, או רשות כל דיירי הבניין כשותפים, ונמצא שנשאר חמץ ברשותו בזמן האיסור. ולכן אם לא יפנו את החמץ מן הפח שלו לפני זמן הביעור, אין לזרוקו לפח אלא

יש לשרפו, או לפוררו ולשפוץ עליו כלור וכיו"ב (ואפשר בתוך פח האשפה) שיפסלנו מאכילת כלב ונחשב כביעור, או שיכניס את החמץ למקום מכירת החמץ (גם אם יש פח העומד במקום הפקר לא ישליכנו לשם בארץ ישראל, כיון שהפח שייך לעירייה ונמצא שגרם שיהיה ליהודים חמץ. רק בחו"ל שהעירייה היא בידי גויים מותר לזרוק לפח הנמצא במקום הפקר).

מי שגר בבניין משותף עם גויים או יהודים שאינם שומרים תומ"צ, והם זורקים חמץ בפסח לתוך פח האשפה המשותף לכל דיירי הבניין, יש לו להפקיר לפני פסח בפני שלושה את כל זכויותיו בפח האשפה ומקומו (וכן יכול להפקיר את זכויותיו במקלט וכיו"ב מן המקומות המשותפים שהשכנים יכולים לשים בהם חמץ). ומ"מ יכול להמשיך ולזרוק בפסח את האשפה שלו בפח האשפה, כיון שהשכנים אינם מקפידים על כך (ראה פסק"ת תמו, ז).

ניקיון השיניים והכשרת שיניים תותבות:

♦ יש לצחצח שיניים לפני סוף זמן אכילת חמץ.

♦ אדם שיש בפיו סתימות או פלטות ליישור שיניים וכדו', עליו להכשיר אותם בהגעלה.

אופן ההכשרה:

♦ פלטה נשלפת יש להוציא מהפה, לנקות היטיב עם חומר חריף שיפגום את טעם החמץ הבלוע בה, ולאחמ"כ לערות עליה מים רותחים מכלי ראשון - בחום מקסימלי שלא יקלקל את הפלטה.

העירוי יהיה מכלי שאינו של חמץ, ואין להשתמש בפסח בכלי זה. או שיערה מכלי חמץ שאינו בן יומו.

♦ לגבי פלטה שאינה נשלפת וכן קוביות או סתימות הקבועות בפה, כיון שלא ניתן להכשיר אותם בחום של עירוי מכלי ראשון (לתוך הפה), וגם לא ניתן לפגום את הטעם הבלוע בהם ע"י שימוש בחומר חריף - אופן הכשרתם הוא כדלקמן:

א. יש להימנע מאכילה ושתייה של חמץ חם 24 שעות לפני פעולת ההכשרה, על מנת לפגום את טעם החמץ הבלוע בהם.

ב. לפני ההכשרה יש לצחצח את השיניים והקוביות וכו' היטב היטב.

ג. לאחמ"כ יש לשטוף את הפה במים שיהיו חמים במידה מקסימלית שהאדם מסוגל

לסבול. יש להשתמש לצורך זה בכוס חד פעמית ולא בכוס של חמץ.

♦ כתבו האחרונים, שנכון שאדם שיש לו סתימות, פלטות וכיו"ב, לא יאכל וישתה בפסח רותח שהיד סולדת בו (40-45 מעלות), ואז לא יהיה חשש כלל.

ביעור חמץ

♦ המנהג להלכה הוא שמקיימים מצוות ביעור חמץ על ידי שריפה (כדעת ר' יהודה). יש לשים לב שהחמץ שמקיים בו את מצוות תשביתו ומבערו בזמן שריפת חמץ, אכן יישרף בולו כראוי עד שייעשה פחמים ולא יהיה ראוי לאכילת כלב, ולא מספיק שהאש תלחך את החמץ מבחוץ וכשיחתכו את החלק השרוף יהיה החלק הפנימי ראוי לאכילת כלב.

♦ בשריפה שמקיים בה מצוות תשביתו בזמן הביעור, מספיק לשרוף כזית חמץ - והיינו את העשרה פתיתים, ולא כדאי לשרוף את כל החמץ שנשאר לו ולא הספיק לאוכלו, מפני שייקח זמן עד שכמות חמץ זו תישרף, ויגיע זמן הביעור ולא יספיק להישרף כראוי. אלא ראוי לשרוף חמץ זה קודם לכן בשעות הבוקר, או לבערו ע"י שישפוך עליו כלור וכיו"ב, או שימכרנו לגוי.

♦ אין לזרוק חמץ לחצר או לאכול שם בערב פסח, ולסמוך שבעלי חיים יאכלו את החמץ שנשאר, מפני שלעיתים לא יספיקו לאוכלו.

♦ אדם אינו מצווה לבער את החמץ בסוף שעה חמישית - כדי שלא יהיה לו חמץ בתחילת שעה שישיית שהוא זמן איסור הנאה מדרבנן. אלא מתחילת שעה שישיית הוא שמצווה לבערו (תמה,א). אך יש לזכור, שכל זה הוא רק לגבי ביעור החמץ, אך את ביטול החמץ כבר אי אפשר לעשות בתחילת שעה שישיית, כיון שהחמץ כבר אסור בהנאה מדרבנן ואינו שלו. ולכן צריך להקדים את התהליך של ביטול וביעור החמץ ביום י"ד לעשותו עוד בשעה חמישית (להעיר, שיש דעות שאין לשרוף את החמץ לפני שעה חמישית - ראה פסק"ת תמה,ג).

♦ לכתחילה יש לשרוף את החמץ בעצמו ולא על ידי שליח, ולכן כל בעל בית יזרוק בעצמו את העשרה פתיתים אל האש, ולא ישלח שליח או אחד מבני הבית שיעשה זאת.

♦ זורקים את החמץ לאש ביד ימין. איטר יד יזרוק בימין שלו.

♦ אם שופכים נפט למדורה ששורפים בה את החמץ, יש לשפוך אותה על העצים - לפני זריקת החמץ לאש, כדי שהחמץ לא ייפסל מאכילה ע"י הנפט וייחשב "ביעור" לחמץ, ושוב לא יקיים את מצוות הביעור ע"י שריפה, והמנהג לקיימה בשריפה.

♦ אם שרף את החמץ רק בתחילת שעה שישיית יש לשרפו עד שייעשה פחמים, ולא מספיק שלא יהיה ראוי לאכילה (תמה,ד).

◆ נהגו לשרוף את הלולב בשריפת החמץ. דכיון שנעשתה בו מצווה אחת, ראוי שתיעשה בו עוד מצווה.

ביטול היום:

◆ לאחר שזורקים את החמץ לאש אומרים "כל חמירא", ומבטלים את כל החמץ שהיה לאדם עסק איתו מעולם (בין חמץ שלא מצאו בבדיקת החמץ או חמץ שידו של אדם אינה מגעת לשם וביטלו אחרי בדיקת החמץ, ובין חמץ שהיה ידוע לו בבדיקת החמץ היכן הוא נמצא אך נאבד ממנו, או שהשאירו לאכול ממנו או חמץ שקנה רק אחרי בדיקת החמץ, וכן כל שאר החמץ שיש לו ולא מכרו לגוי).

◆ הביטול שעושים ביום מתייחס גם לחמץ שזרק לאש - "דביערתיה". וא"כ בפשטות צריך לומר את נוסח הביטול לפני שהחמץ נשרף, דלאחר שנשרף ואינו בעולם אין שייך לבטל ולהפקיר חמץ זה. ולאידך, אין לבטל מיד כשזרק לאש דא"כ לא יקיים מצוות ביעור בחמץ זה, מפני שכאשר החמץ יישרף הוא כבר לא יהיה שלו כיון שביטלו והפקירו לפני שנשרף, ומצוות ביעור אפשר לקיים רק בחמץ שלו. אלא אמר אבי מורי הרב ע"ה שיש להמתין שהחמץ יישרף קצת, וקודם שייעשה פחמים יבטל (וראה אוצר מנהגי חב"ד ע' צה לגבי הנהגת הרבי).

עוד יתכן לומר, שבאמת יכול לומר "כל חמירא" גם משך זמן לאחר שזרק את החמץ לאש ונשרף, כיון שהכוונה היא לבטל את החמץ שזרק לאש ואולי לא נשרף, כגון שלא הייתה אש חזקה כל כך וחלק מן החמץ רק נחרך מבחוץ ולא נשרף מבפנים. והדבר מצוי.

◆ "עיקר הביטול הוא בלב, שישים בלבו כל חמץ שברשותו הרי הוא כאילו אינו, ואינו חשוב כלום, והרי הוא כעפר וכדבר שאין בו צורך כלל. וכשגומר בליבו כך הרי הסיח דעתו מכל חמץ שברשותו, ונעשה הפקר גמור, ושוב אינו עובר עליו בכל יראה ובל ימצא. ומכל מקום תקנו חכמים שיוציא דברים הללו בפיו ויאמר כל חמירא וכו'" (תלד, ז).

◆ גם נשים ובני הבית אומרים את נוסח הביטול בשעת השריפה, וחובה להבין עכ"פ את כללות העניין - שמפקירים את החמץ ואין רוצים בו. שהרי גם אישה חייבת בביעור חמץ וביטולו, כיון שאישה עוברת על לאו של ב"י וב"י כמו שחייבת בכל הלאוין, ולהרבה דעות אישה חייבת גם במ"ע של תשביתו, ולכן נשים ובנות שיש להן חמץ במקום כלשהו כגון בעבודה או בבית, צריכות לבערו, למוכרו, או לבטלו (להעיר שבירושלמי נוסח הביטול הוא בלשון הקודש, אך הגאונים תיקנוהו בלשון ארמי כדי שגם עמי הארץ שלא הבינו באותו זמן לה"ק - יבינו. וא"כ כיום שנשים אינן מבינות

ארמית, צריך לתרגם ולהסביר להן בלה"ק את תוכן הביטול. ראה תלד, ח).

◆ אלמנה חייבת בביעור וביטול חמץ.

◆ אדם שגר בחו"ל ומשפחתו נשארה בחו"ל והוא נמצא בארץ ישראל ביום י"ד, חייב לבטל ולבער את חמצו בערב פסח לפי הזמן של ארץ ישראל, כיון שחיוב תשביתו ובל יראה חלים עליו לפי המקום שנמצא בו. ולכן לפני זמן האיסור צריך להקנות למשפחתו בחו"ל את החמץ הנמצא בביתו בחו"ל - שמשפחתו תצטרך להשתמש בו לפני זמן האיסור שלהם.

◆ יש להחליף בגדים אחרי שריפת חמץ, ואת בגדי החמץ לשים בצד ולא להשתמש בהם כל ימי הפסח, ובוודאי לא לעבוד איתם במטבח להכין את צורכי הפסח, מחשש שיש בהם חמץ (ראה תלג, מב).

◆ הטס במטוס בתוך הפסח, צריך להיזהר שלא לקנות לטיסה אוכל שיש בו חשש חמץ, שהרי יזכה בו בתוך הפסח. אלא יזמין אוכל כשר לפסח, או שידגיש שאינו מזמין אוכל כלל.

◆ אדם שיש לו גוי בביתו, והגוי רוצה לאכול חמץ בפסח, צריך שיאכל את החמץ בחדר שלו, ויבשל בכלים שלו ובכיריים שלו ולא של בעה"ב. אם צריך לתת לגוי כסף עבור אוכל, ייתן לו קודם הפסח את הכסף עבור כל הפסח (ראה תנכ).

שימוש בתרופות בפסח, וכללי תערובת חמץ

הקדמה:

✦ חמץ בפסח אסור באכילה אפילו במשהו. ולכן: אם יש חשש שיש בדבר פירור של חמץ בעין והאדם יאכל אותו בפסח, כגון כלים חד פעמיים מפלסטיק שיתכן שנארזו בידיים מלוכלכות מפירורי חמץ (ולעיתים מביאים אסירים או גויים שיעשו זאת כידוע), אסור להשתמש בהם בפסח (כלי הכשר טוב) מפני חשש שהאדם יאכל בפסח עצמו את הפירור של החמץ בעין שנמצא על גבם, וחמץ בפסח אסור באכילה אפילו במשהו.

אך אם יש בדבר רק תערובת חמץ, היינו שאין כעת פירור חמץ בעין בדבר כי אם רק תערובת, הכלל הוא שכאשר החמץ איננו משמש מרכיב בייצור הדבר אלא סתם נפל פירור חמץ לתוך תבשיל והתערבב, אם העירוב היה לפני הפסח ה"ה בטל בשישים (כיון שבשישים אין טעמו נרגש בתערובת) והדבר מותר באכילה בפסח (דא"ג: אסור לפני פסח לערבב חמץ בתוך תבשיל ולבטלו בשישים כדי שיהיה מותר לאוכלו בפסח. מפני שלמרות שבשעה שמערבבים אותו עדיין היתר הוא, מכל מקום "כיון שהוא עושה כן כדי לאכלו בשעת איסורו דהיינו בתוך הפסח, הרי זה כמבטל איסור" (תמב,ה). אך מותר לערבב חמץ בתבשיל לפני הפסח, כדי להשהותו עד לאחר הפסח ע"ש).

אך אם החמץ התערבב בפסח עצמו - מליל טו ואילך, כגון פירור חמץ שנפל בתוך הפסח לתוך תבשיל, הדין הוא שגם אם יש בתבשיל שישים כנגדו ואין טעמו נרגש בתערובת, התבשיל אסור באכילה ובהנאה (תמו,א).

הדין שאם התערב לפני הפסח ה"ה בטל, זהו רק בתערובת גמורה כמו לח בלח. אך אם התערובת הייתה של יבש ביבש כגון חיטים מחומצים שהתערבו בחיטים שאינם מחומצים, התערובת אסורה באכילה למרות שהחמץ התערבב לפני הפסח. דכיון שאין כאן תערובת גמורה הרי "האיסור שהתבטל קודם הפסח חוזר וניעור בפסח כיון שלא נבלל בתוך ההיתר קודם הפסח" (תמב,יד). רק בתערובת גמורה כגון שהתערב לח בלח, הדין הוא שאם התערבב לפני הפסח הרי הוא בטל בשישים והתערובת מותרת באכילה בפסח.

גם בתערובת גמורה כמו לח בלח שהתבאר שכאשר החמץ התערבב לפני הפסח ה"ה בטל - זהו רק אם החמץ איננו משמש חלק ממרכיבי הדבר, אלא הוא סתם נפל לתוך התבשיל והתערבב. אך אם החמץ משמש חלק ממרכיבי ייצור הדבר, אינו בטל אפילו באלף - גם אם התערבב לפני הפסח, ואפילו בתערובת גמורה. ולכן י"ש שנעשה מתבואה שהעמידה בשמרי שחר אסור באכילה וחייב לבערו "לפי שכל דבר המעמיד אפילו באלף לא בטל" (תמב,י). כמו"כ מוריים - שומן דגים - שדרך לייצרו על ידי

ערבוב חמץ בתוכו, ה"ה אסור באכילה ואסור לקיימו בפסח אע"פ שיש בו שישים כנגד החמץ, ואסור בהנאה לאחר הפסח. ד"כיון שדרך תיקון המוריים הוא על ידי לחם, הרי הוא חשוב ואינו בטל במוריים אפילו באלף" (תמב,ו). עד"ז יהיה הדין בימינו לגבי חומצת לימון, גלוקוזה וכיו"ב שעשויים מעמילן חיטה ומערבבים אותם במוצרי מזון ומשקאות. שלמרות שחומצת הלימון כשלעצמה איננה ראויה לאכילת כלב, מכל מקום כיון שקלקול החמץ שבחומצה נעשה כדי להפיק ממנה תועלת לאכילה, אין בדבר זה היתר של נפסל מאכילת כלב ואסור לקיימה בפסח. וכן אסור לקיים בפסח את האוכל שחומצת הלימון מעורבת בו, מפני שהחמץ שמעורב בדבר הוא מרכיב בייצור הדבר.

ונמצא שישנם כמה תנאים להתיר תערובת חמץ באכילה בפסח, ולהתיר לקיימה בביתו בפסח:

א. התערובת נעשתה לפני הפסח.

ב. מדובר בתערובת גמורה כגון לח בלח.

ג. החמץ שהתערבב אינו משמש מרכיב בייצור הדבר.

כל הנ"ל מדובר בתערובת חמץ הנמצאת במוצרי מזון - מוצרים העומדים לאכילה לכל אדם.

תערובת חמץ שאינה ראויה לאכילה:

♦ דבר שהחמץ משמש מרכיב בייצורו, אך המוצר הסופי אינו ראוי לאכילה כלל, או שאינו ראוי לאכילה לכל אדם כגון תרופות או מאכל של חולים - הכלל הוא כך:

אם החמץ שבדבר נועד בעצמו לריפוי, כגון מאכל שהיה פעם ונקרא בשם "התריאק"ה" שנועד לריפוי והיה מכיל חמץ והחמץ שבדבר היה בעצמו התרופה, הרי הוא אסור באכילה מטעם "אחשביה" כיון שהאדם נותן חשיבות לחמץ שבדבר, וממילא "החמץ אינו בטל בתוכו". אלא שאם המוצר נעשה לפני הפסח מותר לקיימו בביתו בפסח ואינו עובר עליו בב"י וב"א"צ למוכרו לגוי, כיון שהחמץ נפסל מאכילת כלב לפני זמן הביעור. וכמו"כ הדבר מותר בהנאה מפני ש"כל דבר שמותר לקיימו מותר ליהנות ממנו בפסח בכל מיני הנאות". אך לאכלו בפסח - אסור (תמב,כב).

אך תרופות רגילות בזמנינו שבדרך כלל מרכיב החמץ שבדבר איננו הדבר המרפא בעצמו, אלא החמץ משמש למטרות אחרות בייצור התרופה (כגון להקשות אותה), אין לאסור את הדבר באכילה מטעם "אחשביה" כיון שדעת האדם היא על הסמים המרפאים ולא על מרכיב החמץ שבדבר. ומכל מקום נהגו ישראל להחמיר ולא לאכול בפסח דבר שיש

בו תערובת חמץ המשמשת מרכיב בייצור הדבר - גם אם הדבר אינו ראוי לאכילה לכל אדם (ראה פסק"ת תמב,ה). חומרא זו היא רק לגבי אכילה, אך בהנאה מותר הדבר וכ"ש שא"צ למוכרו לגוי, כיון שהחמץ נפסל מאכילת כלב לפני זמן הביעור.

לסיכום, יש לזכור, שהיתר חמץ שמעורב בדבר שאינו ראוי לאכילת כל אדם או אפילו לאכילת כלב - הוא רק לעניין לקיימו וליהנות ממנו (שמותר להשאירו בבית וממילא מותר גם ליהנות ממנו כיון שכל דבר שמותר לקיימו מותר ליהנות ממנו). אך לגבי אכילה אין לאוכלו (ולהעיר מדין שכר בדיו שכתב אדה"ז (תמב,לד) שמותר לכתוב בפסח בדיו שמעורב בו שכר, כיון ש"אף אם ישכח ויתן קולמוסו לתוך פיו אין בכך כלום, כיון שאין מתכוין לאוכלו" ע"ש).

שימוש בתרופות וכיוצא בזה:

◆ לפי זה:

תרופות שלא משתמשים בהם ע"י אכילה כלל, כמו משחות, נרות, זריקות, טיפות עיניים אוזניים ואף, משאפים, חומרי אינהלציה וכו' שיוצרו לפני הפסח - אינם צריכים הכשר ומותרים בשימוש בפסח אפילו אם מעורב בהם אלכוהול של חמץ וכיו"ב, כיון שהחמץ המעורב בהם נפסל מאכילה לפני הפסח והם אינם עומדים לאכילה.

תרופות שמשתמשים בהם ע"י אכילה צריכות הכשר לפסח, ואם הן לא מופיעות ברשימת התרופות הכשרות לפסח, יש לבקש מהרופא תרופה חלופית הכשרה לפסח.

כדורי מציצה, ויטמינים, ברזל, תרופות הומופאטיות בד"כ מורכבות מחמץ, ואסור לאוכלם בפסח.

תרופה שלוקחים מחשש סכנה, כגון תרופות ללב, לחץ דם, סוכרת וכיו"ב ואין להם חלופה הכשרה לפסח, מותר לקחת אותם בפסח משום פיקוח נפש (כיון שחכמים לא גזרו על תערובת חמץ כזו, במקום סכנה). אך אם ניתן יש לעטוף את התרופה בנייר דק וכך לבלוע אותה - ובפרט אם יש בה מתיקות העשויה בדרך כלל מחמץ.

תרופות אלו מותר להניח במקרר, משום שאין בהם חשש שמא אדם בריא יבוא לאוכלם, וגם אין צריך למכרם לגוי.

גם גדול בריא יכול לתת תרופה זו לחולה, כיון שאין חשש שמא הבריא יבוא לאוכלה (ולהעיר, שאם חולה צריך לאכול חמץ בפסח, עדיף שהחולה ייקח את החמץ בעצמו, ולכל היותר שקטן יגיש לו את החמץ ולא גדול, מפני החשש שהגדול יבוא לאוכלו. רק אם אי אפשר, וכגון להאכיל תינוק, מותר גם לגדול להאכילו. סי' תנ סעי' כה).

(וכתבו האחרונים) (ראה פסק"ת תסו,א), שחולה שיש בו סכנה שיודע עוד לפני הפסח שייאלץ לקחת בתוך הפסח תרופה שהיא חמץ גמור, ימכור אותה במכירת החמץ לגוי וייקח כל פעם תרופה בלי רשות של הגוי שאין זה מבטל את המכירה. אך תרופות רגילות שלנו שהם חמץ נוקשה וע"י תערובת בלבד, א"צ למכרם לגוי אלא דינם כנ"ל ע"ש).

יש לדעת, שבתוספי מזון יש לעיתים קרובות תרכובות חמץ. וכיון שהם מיועדים לאכילה לבריאים - לכל אדם - הרי הם אסורים באכילה לגמרי, וגם אסור לקיימם וצריך לבערם או למכרם לגוי כנ"ל.

תרופות העשויות מקטגניות, מותר לחולה - אפילו שאין בו סכנה - לקחת אותן אם הוא צריך להן.

קוסמטיקה ועוד:

♦ מוצרי איפור שאינם באים במגע עם הפה, כמו מייק אפ, מסירי איפור, עיפרון לעיניים וכו' - אינם צריכים הכשר לפסח.

מוצרים הבאים במגע עם הפה צריך להקפיד שיהיו כשרים לפסח. לכן: אודם, תוחם לשפתיים, משחת שיניים ומי פה, צריכים הכשר לפסח.

גם חומרים ששמים על הידיים כמו קרמים או לק צריכים הכשר לפסח, מפני שהם באים במגע עם האוכל כאשר נוגעים בו בידיים.

גם סבון כלים, תבניות, מפיות נייר וכלים חד פעמיים מנייר צריכים הכשר לפסח, משום שהם באים במגע עם אוכל ויש חשש שעשויים מתרכובת חמץ (זאת, בנוסף לחשש שנארוזו בידיים מלוכלכות מחמץ, שזהו חשש חמור הרבה יותר וכן"ל).

יש מחמירים (ראה פסק"ת תמב,ב) שכל המוצרים המיועדים להנאה על ידי סיכה יהיו כשרים לפסח, כיון שיש דעות ש"סיכה כשתיה" לגבי כל האיסורים (ולא רק לגבי יום הכיפורים ותרומה). ולכן: בשמים, שמפו, סבונים, שמנים, קרם גוף, דאודורנט עם ריח, וממחטות לחות עם ריח - צריכים הכשר לפסח, משום שיכולה להיות בהם תרכובת חמץ, ו"סיכה כשתיה" לעניין שאם החמץ הוא חלק ממרכיבי ייצור הדבר ה"ה אסור בהנאה.

דיאודורנטים וממחטות לחות בלי ריח, חומרי ניקוי לרצפה, אבקות כביסה, סבון לייבוש פנים - אינם צריכים הכשר לפסח.

שימוש באלכוהול לחיטוי הידיים:

♦ סיכה לרפואה בדבר שהוא פגום לא אסרו. ולכן אם אין אלכוהול כשר לפסח, מותר להשתמש לצורך רפואה באלכוהול האדום של בתי הרפואה שהוא מיוחד לחיטוי, ואינו ראוי לאכילה גם ע"י תיקון ותערובת, ויש להזהר מאד שלא להכניס את הידיים לפה לאחר השימוש וכן שלא ליגוע באוכל.

אך אלכוהול נקי כמו ספירט של חמץ, אף שנעשה לחיטוי וניקוי פצעים אסור להשתמש בו, ואסור גם לקיימו בפסח. מפני שכאשר הוא בעין לא נחשב שנפסל מאכילה, מפני שיש גויים ששותים אותו ע"י תערובת ותיקון קצת (וראה פסק"ת תמב, ד).

שימוש בקטניות בפסח

♦ כל מיני קטניות אסורים באכילה בפסח (למרות שאינם באים לידי חימוץ כמו חמשת מיני דגן), והיא חומרת הגאונים שחששו שאם יראו שאוכלים בפסח תבשיל ממיני קטניות, יטעו להתיר גם תבשיל ממיני דגן, מפני שכל השנה הדרך היא לעשות תבשיל ממיני קטניות כמו שעושים ממיני דגן, וידמה בעיניהם שדינם שווה בפסח, ולכן אסרו הכל (תנג,ג), ואסרו גם מינים הדומים לקטניות.

לכן אסור לאכול בפסח: אורז, דוחן, פולים, עדשים, שומשום, שאר גרעינים, בטנים, חרדל, וכו' (אסור לאכול קינואה בפסח גם אם אינה נחשבת קטניות, בגלל חשש גדול שמעורב בה גרגירים של חמשת מיני דגן).

♦ גם שמן העשוי מקטניות אסור באכילה.

♦ האיסור על קטניות הוא רק באכילה ולא בהנאה, ומותר להשתמש בהם בפסח למשל כאוכל לבעלי חיים שלו, זאת בתנאי שאין בהם גרעיני חמץ (אשר גם חשש כזה יש בקטניות). כמו"כ מותר להדליק בשמן קטניות.

♦ מותר להשאיר קטניות בבית וא"צ למכרם לגוי - אם יש להם הכשר טוב, שאז אין חשש שהתערבו בהם גרעיני חמץ.

♦ אסור לאכול קטניות מזמן איסור אכילת חמץ בערב פסח (מפני החשש שיתירו בזמן זה לאכול גם תבשיל מה' מיני דגן כנ"ל).

♦ קטניות שנפלו לתוך תבשיל בפסח, אם היה עליהם הכשר טוב שאז איסורם הוא רק מפני שהם דומים לדגן, הרי הם בטלים ברוב וא"צ שישים והתבשיל מותר. ואם הם בעין, יוציא אותם מן התבשיל והתבשיל יהיה מותר. אך אם הם עיקר התבשיל אסור לאוכלו. אך אם אין עליהם הכשר טוב שיתכן חשש שהתערב בהם גרגר של ה' מיני דגן, התבשיל אסור גם אם הקטניות הם מיעוט בלבד.

♦ שימוש בקטניות לתינוק, כגון באורז טחון:

אם התינוק רגיל לאוכלם באופן קבוע והוא זקוק להם, מותר לו לאוכלם בפסח. אך אם התינוק הגיע לגיל שרוצים לגמול אותו מהם, הרי פסח הוא הזמן המתאים ביותר לגמול את הילד מאכילת קטניות.

אין לתת לילדים ממתקים העשויים מקטניות או הדומה לקטניות, כמו במבה.

♦ יש לייחד מקום, כלים, כיוור, וכלי ניקיון - בהם יכינו את האוכל וינקו את הכלים

הלכות פסח

שהשתמשו בהם לקטניות עבור התינוק, וכן יש לייחד קומקום מיוחד לזה, ואין להשתמש בקומקום של פסח. אם אין לו קומקום מיוחד, ניתן עכ"פ לא לשפוך את המים ישירות מן הקומקום לתוך הבקבוק, אלא לשפוך לתוך כוס חד פעמית ומהכוס לשפוך אל הבקבוק, ובכל שימוש כזה להחליף כוס.

צורכי תינוקות

♦ יש לקנות מוצצים ובקבוקים חדשים.

בשעת דחק גדול ניתן להגעיל את המוצץ בעירווי מכלי ראשון, או אפילו בכלי שני - משום שחום פה התינוק אינו יותר מכלי שני (אך ישתדל להימנע מזה, מפני שפעמים רבות יש בתוך המוצץ חמץ ממש ולא רק טעם חמץ הבלוע בו, ולא ניתן להכשירו).

♦ לדעת אבי מורי הרב ע"ה, במקום הצורך עדיף לתת לתינוק מצה שרויה מלתת לו מצת מכונה.

וז"ל הרבי (שלחן מנחם ע' רסו-ז): "מצות של מכונה אין ליתן אפילו לקטנים, כי מצה עניינה אמונה (מיכלא דמהימנותא) וצריכים לעבור על זה כבר מקטנות".

♦ כמו"כ לדעת אבי מורי הרב ע"ה עדיף להאכיל ילד קטניות מלהאכילו מצה שרויה, מפני שהאיסור בקטניות (בהכשר טוב שאין בהם חשש חמץ) הוא "חומרא בעלמא" (תננה), אך האיסור בשרויה הוא מחמת חשש חמץ (כדלקמן). גם משום חינוך יש להעדיף קטניות על שרויה, מפני שאת אכילת הקטניות הילד יפסיק כשיגדל, אך לגבי שרויה שקל לעבור על זה ונוח לאכול שרויה, יש חשש שימשיך. ויש להחדיר את איסור אכילת שרויה כבר מקטנות.

ונמצא שהסדר במקום הצורך הוא: קטניות, שרויה, מצת מכונה.

♦ בכל אופן שהילד נאלץ לאכול מצה שרויה, צריך לייחד כלים מיוחדים לכך.

הכנת האוכל בפסח וזהירות באכילה

הקדמה:

♦ חמץ בשיעור כלשהו שהתערב בתבשיל וכדומה בתוך הפסח, אינו בטל בתערובת אפילו באלף, ואוסר מדרבנן את כל התערובת בין באכילה ובין בהנאה.

אך אם החמץ נפל והתערב באוכל לפני כניסת חג הפסח בליל ט"ו, אפילו אם היה זה בערב פסח אחרי זמן איסור אכילת חמץ, היות ובזמן זה אין עדיין חיוב כרת לאוכל חמץ במזיד, לא החמירו חכמים לאסור את התערובת במשהו, אלא טעם החמץ מתבטל בששים בתערובת וכדיני ביטול בשאר איסורים (לכן יש משפחות שמבשלות את כל האוכל של פסח לפני הפסח, כדי שאם התערב באוכל פירור של חמץ הוא יתבטל באוכל ולא יאסור את התערובת כולה. כמו"כ החלב או מוצרי התעשייה הכשרים לפסח בכשרות מהודרת מיוצרים קודם הפסח דווקא, כדי שאם יש בהם משהו חמץ הוא יתבטל קודם הפסח).

שימוש במים חמים במטבח - חילוקים בין מטבח חמץ למטבח של פסח:

♦ אין להשתמש בפסח במים חמים מהברז, לשתייה, בישול, ושטיפת כלים. דין זה אמור גם לגבי מטבח של פסח. מפני שבמשך השנה קילוח המים החמים היוצא מהברז בכיור החמץ, יוצר חיבור בין החמץ לבין הכלי שממנו באים המים החמים - והיינו הבוילער. ובפסח לא משתמשים בכלי שעירה בו מים לתוך החמץ והיה חיבור של "ניצוק" ביניהם (תנא,נט).

ניתן להרתיח מים בקומקום של פסח, ולשטוף כלים בגיגית גדולה או באמבטיה. אך אין להשתמש במים חמרי מברזי האמבטיה מסיבה הנ"ל.

♦ מי שיש לו מטבח לפסח, יכול להשתמש במים חמים מהברז בערב פסח עד הלילה (ליל טו), וכן יכול להשתמש במים חמים לשטיפת כלי הפסח במוצאי הפסח, כיון שחוששים לטעם הנ"ל של עירוי מהבוילער רק בשבעת ימי הפסח.

אך מי שמשמש במטבח של חמץ, אין לו להשתמש עבור דברי הפסח במים חמים מהברז כלל, לא בערב פסח, ולא במוצאי הפסח לשטיפת הכלים, וזה בגלל חשש שהמים החמים יפליטו חמץ מכיור החמץ והוא יעבור אל דברי הפסח, וחשש זה של אכילת חמץ קיים כבר מזמן איסור אכילת חמץ.

חילוק נוסף בין מטבח של פסח לשל חמץ:

האם מותר בתוך הפסח לשפוך אל הכיור מים רותחים שרתחו בסיר על הגז או בקומקום חשמלי וכיו"ב (-ולא באו מהברז): במטבח של חמץ אסור, מחשש לחיבור של קילוח מים חמים בין כיור החמץ לבין דברי הפסח. אך במטבח של פסח הדבר מותר, כיון שאין בעיה בחיבור בין הכיור לבין דברי הפסח שהרי הכיור הוא של פסח. וכמו"כ במקרה שהמים לא באו מהברז אין את הבעיה הנ"ל של חיבור ב"ניצוק" אל הבוילער.

חילוק נוסף:

האם מותר להשרות כלים במים קרים בתוך כיור הפסח: בכיור פסח הנמצא בתוך כיור חמץ אין להשרות, מחשש לחיבור ע"י מים בין כלי הפסח לבין כיור החמץ, ומחמירים בכבוש בצונן אפילו לזמן קצר. אך בכיור של פסח במטבח פסח הדבר מותר.

דברי האריז"ל על הנזהר מאכילת משהו חמץ בפסח:

♦ הבאר היטב (תמב סק"א) הביא את דברי האריז"ל, שהנזהר מאכילה אפילו של משהו חמץ בפסח, מובטח לו שלא יחטא כל השנה. ובהגדה (ד"ה ביעור חמץ) כתב הרבי על הבטחת האריז"ל, "ש'אולי הכוונה שלא יאונה לו כל און בשוגג, שהרי בוודאי בעל בחירה הוא גם אז" (וידועה הקושיא על סיפור הגמ' שר' ישמעאל קרא בשבת לאור הנר - והיטה את הנר בשוגג, והא ר' ישמעאל בוודאי נזהר ממהו חמץ בפסח, וא"כ איך חטא בשוגג הרי האריז"ל הבטיח שהנזהר כו' לא יחטא בשוגג? וכיאר הרבי שהבטחת האריז"ל מתחילה בסיום חג הפסח ונמשכת עד תחילת חג הפסח בשנה שלאחמ"כ, אך בתוך שבעת ימי הפסח עצמם אין את הבטחת האריז"ל, ור' ישמעאל קרא והיטה בחוה"מ פסח).

וכתב אדה"ז (שו"ת סי' ו) שההבטחה ניתנה רק לזה שמחמיר בכל החומרות הנהוגות בפסח ע"ש, וכוונתו לחומרות שיש להן מקור או מסורת (וע"ע פסק"ת תמוז, ד אופנים נוספים למי ניתנה הבטחת האריז"ל). ובספר דבש לפי להחיד"א (אות ח סקי"ח) כתב רמז לדברי האריז"ל שהנזהר ממהו חמץ מובטח לו שלא יחטא, ממה שאחז"ל במכילתא עה"פ ושמרתם את המצות, אלא תקרי את המצות אלא את המצוות. כדרך שאין מחמיצין את המצות, כך אין מחמיצין את המצוות. שאם תזהרו שלא להחמיץ את המצה ותשמרו עליה שמירה מעולה כהלכות הפסח, אז תהיו בטוחים שיהיה ושמרתם את המצוות לבלתי תחטאו ע"ש.

♦ לגבי דברי האריז"ל שיש להחמיר בפסח בכל החומרות, כתבו הפוסקים שאין בזה משום יוהרא.

שלא לאכול דברים מתועשים בפסח, תבלינים, קילוף פירות וירקות:

♦ אין לאכול בפסח דברים מתועשים אפילו עם הכשר טוב, משום שחמץ בפסח אסור במשהו וצריך סייעתא דשמיא מיוחדת שלא להיכשל בזה, ואחת הדרכים היא לנהוג בתמימות ולאכול רק את מה שמכינים בבית הפרטי - שפחות אנשים נגעו בזה, ונגעו באוכל רק אנשים שמוכרחים לנגוע בו ולהכינו וכו'. יש לזכור שהקב"ה נוהג בעולם באופן של מידה כנגד מידה, וכאשר יהודי עושה כל שביכולתו להישמר מאיסור חמץ, יקבל אי"ה סיוע לזה מלמעלה.

♦ משתדלים ביותר לאכול בפסח רק דברים שמקובל אצלנו שאבותינו אכלו, וזהו ג"כ מחמת כללות סיבה הנ"ל לנהוג בתמימות כו'.

♦ דין הנ"ל שאפי' משהו חמץ שהתערב בתבשיל בפסח אינו בטל, מתחיל רק מליל טו, ולכן עד אז אפשר לאכול דברים מתועשים ותבלינים וכן פירות וירקות עם קליפתם, ומותר גם לבשלם בכלי הפסח על מנת לאוכלם לפני ליל טו, ומותר להמשיך להשתמש בכלים אלו לאחר מכן בתוך הפסח.

אך אין לבשל לפני פסח אוכל עם תבלינים או דברים מתועשים כדי לאוכלם בתוך הפסח.

♦ הנוהגים שלא לאכול פירות וירקות עם קליפתם בפסח, יכולים לבשל את הפירות והירקות עם קליפתם לפני ליל ט"ו, ויהיו מותרים באכילה גם בתוך הפסח. החילוק בין זה לבין דברים מתועשים שאין לבשלם לפני פסח ולאוכלם בפסח, הוא מצד שהחשש באכילת דברים מתועשים גדול יותר מן החשש באכילת פירות וירקות בקליפתם.

♦ אם יש הכרח לטבל את המרק, יטבל - לפני ליל ט"ו - בירק חי כמו פטרוזיליה הנמכר טבעי, ולא בתבלינים מתועשים הנטחנים בבתי חרושת.

♦ מי שהקפיד שלא להשתמש בדברים מתועשים ורוצה לשנות את מנהגו, עליו לעשות התרת נדרים.

♦ לא אוכלים פירות יבשים בפסח, מפני שרגילים לייבשם במקום שיש בו חשש חמץ (בדרך כלל מפזרים קמח על פירות יבשים, ומצוי קמח במקום שמייבשים אותם). ואם יש עליהם הכשר טוב - מותר (תסז, יז). אך אסרו לאכול תאנים יבשים בפסח.

♦ לא אוכלים כורכום או ציפורן, ואפילו אם נזהר שלא יתערב חמץ בכורכום - אסור, משום מראית עין (תסז, כב).

♦ יש לשטוף את הביצים היטב לפני השימוש בהם בתוך הפסח, ואין (צורך) לשוטפם

לפני הפסח (ראה אוצר מנהגי חב"ד ע' סד).

✦ יש לייחד כלי לבישול הביצים.

✦ את הסוכר אפשר לבשל עד כניסת החג. לאחר הבישול מסננים אותו ע"י בד.

יש לייחד כלי לבישול הסוכר, ואין משתמשים בו בפסח לדברים אחרים.

✦ לא אוכלים שום בפסח (מקור דין זה מהפרמ"ג).

✦ הצ"צ אסר לאכול צנון "בלי שום טעם".

✦ למנהגינו לא שותים "משקה" הכשר לפסח (כגון מתפו"א). ידועה בזה גזירת הרעק"א שלא לשתות יי"ש בפסח, ויש על כך קבלה מהצ"צ. מסופר (שמועות וסיפורים ח"ג, רמה) שכך נהג המגיד ממזריטש, ופעם כיבדוהו במסיבה לשתות יי"ש וסירב לשתות, והסביר שכתוב בזוהר שמצה נקראת מיכלא דאסוותא, והכל יודעים שכאשר לוקחים רפואה לא שותים יי"ש.

✦ מקלפים את הפירות והירקות לפני האכילה.

✦ כלי שנפל על הארץ אפי' כשהוא קר, המנהג שאין משתמשים בו באותה שנה.

✦ אוכל שנפל על הארץ, אם אפשר לקלפו - כגון פרי וירק, יעשה כן ויהיה מותר באכילה. אך אוכל שא"א לקלפו, כגון מצה שנפלה על הארץ, לא יאכלנה.

✦ המנהג שלא לאכול איש אצל רעהו בפסח. אדה"ז אמר, שבפסח אדם אינו מכבד את חברו באכילה ושתיה, אבל לקחת בעצמו מותר.

✦ המנהג שלא לשאול ולא להשאיל כלים בפסח.

✦ הבעש"ט הכין מים לפני הפסח. אדם שהיה רגיל להכין מים שאל את אדמו"ר הרש"ב האם יכול להפסיק מנהג זה? וענה לו שזהו מנהג הבעש"ט ולא יפסיק. זאת, למרות שאדמו"ר הרש"ב עצמו לא נהג כן.

✦ בפסח לא שמים פרחים על שולחן האוכל.

מצה שרויה

◆ ה'עולם' מפורר מצה ועושה קניידלאך ואינו חושש לשריית המצה במים, משום שלאחר האפייה כבר אין חימוץ. אך אדה"ז כותב (שו"ת סי' ו) שאיסור שרויה איננו חומרא בלי טעם, כי טעמא רבה איכא במילתא להיזהר מחשש איסור דאורייתא שמא העיסה לא נילושה יפה ונשאר מעט קמח במצה, ויבוא לידי חימוץ בשריה או בבישול. לכן אנו נזהרים ביותר משריית המצה או קמח מצה במים.

לכן יש להיזהר לאכול את המצות בנפרד מן התבשילים, ולנקות את המפה מפירורי המצה לפני שמביאים את האוכל אל השולחן. כמו"כ המצות שעל השולחן יהיו מכוסות שמא יפלו עליהם מים, ולפני ששופכים מים לכלי או לקערה יש לבדוק שאין בכלי פירורי מצה (ראה שלחן מנחם ח"ב ע' רסו).

◆ מנהג חסידים, שאם נפלה חתיכת מצה לתוך כלי לח, לא משתמשים בכלי זה בפסח.

◆ לא טובלים את המצה אפילו ביין ביתי שאין בו מים כלל, בגלל שטיפת הכלי אח"כ במים.

◆ תכלית הזהירות ממצה שרויה צ"ל גם בנוגע לקטנים (שלחן מנחם ח"ב ע' רסו).

◆ מותר למרוח לילדים אבוקדו על המצה בתנאי שהוא יהיה יבש לגמרי. וכן מותר לאכול מצה עם ביצה חיה, או למרוח דבש שהוא כשר לפסח ושומר מעירוב של מים.

תענית בכורות

- ◆ תענית בכורות - זכר לנס מכת בכורות בה ניצלו בכורי ישראל (ראה פסק"ת תע,א בביאור זה שתקנו תענית זכר לנס ההצלה, ולא תקנו דבר של שמחה).
- ◆ כשחל ערב פסח ביום ו' מתענים ביום ו'. כשחל ערב פסח בשבת, מתענים ביום ה' (תע,ז).
- ◆ כל בן ראשון נחשב בכור לעניין תענית בכורות, בין בכור לאביו בלבד, ובין לאמו בלבד.
- ◆ בין בכור כהן בין בכור לוי ובין בכור ישראל - צריכים לצום.
- ◆ נולד לאחר הפלה של עובר, אם הוא בכור לאביו חייב לצום.
- ◆ לגבי נולד בניתוח קיסרי (שאינו נחשב בכור לפדיון הבן ולירושה) יש ספק אם צריך להתענות, וישמעע סיום. וכן לגבי גר בכור.
- ◆ בכור שהוא קטן מגיל מצוות, אביו צריך לצום עבורו. ואם הקטן סיים מסכת, הרי זה פוטר את אביו מלצום.
- ◆ אפשר לטעום מסעודה שנערכה בעת סיום מסכת ונפטרים מן התענית, אך צריך לשמוע את הסיום (אם השתתף בסעודה ולא שמע את הסיום, נחלקו הפוסקים האחרונים אם נפטר מן התענית).
- ◆ אם שמע סיום ולא טעם, יצא בדיעבד ויאכל בביתו. דנחשב לו כיום טוב מצד עצם שמיעת הסיום.
- ◆ לכתחילה יסיים מסכת גמרא, או סדר שלם מששה סדרי משנה. ובשעת הדחק יכול לסמוך על סיום מסכת משניות עם הרע"ב.
- ◆ אָבֵל בכור, יעשו לו סיום בביתו, ואסור לו לצאת מביתו לשמוע סיום.
- ◆ סיום מסכת שעושה ילד קטן נחשב ג"כ לסעודת מצוה, והדבר פוטר גם גדולים המשתתפים בסיום.
- ◆ המשתתף בסעודת מצוה כמו ברית, פדיון הבן וכיו"ב, פטור מן התענית. בעלי ברית וסנדק שהם בכורים, מותרים לאכול גם קודם המילה מפני שזהו יו"ט בשבילם.

הלכות פסח

◆ בחלק מן המדרשים משמע, שגם נשים בכורות מתו במצרים, ויש כאלו שאכן מחמירים שגם אישה בכורה תאכל מסיום. וראיתי אחרונים שמחלקים, שלאשה בכורה מספיק שתאכל מסיום, אך איש בכור צריך לשמוע את הסיום. אך בפועל ההלכה בזה היא, שנשים ובנות בכורות פטורות מלצום, וגם הבעל/האב אינו צריך לצום עבורן. ואם רוצות לאכול מסעודה של סיום מסכת, תבוא עליהן הברכה.

◆ בכור ששכח ואכל, א"צ להשלים התענית. וכן באב הצם עבור בנו.

◆ חתן בכור בתוך שבעת ימי המשתה, פטור מתענית בכורות.

מנהגי ערב פסח

- ✦ ערב פסח אינו דומה לשאר ערב יום טוב, "כי הוא עצמו יום טוב" (תכט, יב).
- ✦ בערב פסח משכימים להתפלל שחרית, כדי לסיים את אכילת החמץ בזמן (תכט, טז).
- ✦ בערב פסח ובחול המועד פסח אין אומרים "מזמור לתודה" (תכט, יג).
- ✦ למנהגינו אין אוכלים מבוקר ערב פסח "מכל המינים הנכנסים בחרוסת ומרור" (הגדת הרבי ד"ה "שלחן עורך"), והיינו: תפוחים, אגסים, אגוזים, חסה וחריון. וכן לא שותים יין או מיץ ענבים.
- מותר לאכול תפוח אדמה או בצל, למרות שמשתמשים בהם לכרפס.
- ✦ מעלות השחר יש איסור חמור לאכול מצה. האיסור הוא מן הדין ואינו רק מנהג, וזה כדי שיהיה היכר לאכילתה בערב לשם מצווה.
- ✦ בנים קטנים או בנות קטנות המבינים את סיפור יצי"מ, אפילו אין בהם דעת לשאול אלא רק מבינים את הסיפור, אין לתת להם לאכול מצה וחסה מהבוקר. זאת משום שמצווה לספר להם סיפור יצי"מ על "מצה ומרור המונחים לפניך", ולאחר שהתינוק מילא כריסו במצה, כבר אי אפשר לומר לו "בעבור זה".
- ✦ לגבי אכילת מצת חמץ בערב פסח בבוקר, יש מחמירים שלא לאכולה מחשש שייפגם טעם המצה של מצוה בלילה.
- ✦ אסור לאכול בערב פסח מצה כפולה או נפוחה, ואפילו פחות מכזית.
- ✦ גם מצה שלא נילושה לשם מצוה - שאין יוצאים בה י"ח אכילת מצה בלילה, אסורה באכילה בערב פסח, כיון שטעמה שווה למצה שיוצאים בה י"ח ואכילתה תפגום בתיאבון לאכילת מצת המצווה.
- ✦ מצה מקטניות אסורה באכילה בערב פסח, מסוף זמן איסור אכילת חמץ.
- ✦ מצה עשירה אסורה באכילה בערב פסח משעה עשירית (שלוש שעות זמניות לפני השקיעה). כדי שיאכל בלילה את מצת המצווה לתיאבון.
- ✦ בקניות לפסח אסור לומר "בשר זה לפסח", מפני שנראה כמקדיש אותם לקרבן פסח, ואח"כ כשאוכל נראה כאוכל קדשים בחוץ. האיסור הוא על כל מיני בשר. ויאמר בשר זה ליו"ט, או לחג (תכט, א).

איסור עשיית מלאכה בערב פסח:

✦ בערב פסח אחרי חצות היום אסור לעשות מלאכה גמורה (כגון תפירת בגדים חדשים) אפילו לצורך המועד ואפילו בחינם, כי הוא זמן הקרבת הפסח. והעושה כן "אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה לעולם. שמה שהוא משתכר במלאכה זו, יהיה לו הפסד כנגדה במקום אחר" (תסח,ג). מותר לעשות רק מה שמותר בחול המועד כגון דבר האבד.

✦ לא מסתפרים מחצות היום, כ"א רק ע"י גוי. ואם אין לו גוי שיכול לספרו ויש לו שערות ארוכות - יספר את עצמו. ולא יסתפר ע"י חברו ואפי' בחינם.

✦ אָבָל על שאר קרובים והוא בתוך שלושים, יכול להסתפר בערב פסח לפני חצות.

אחרי חצות של ערב פסח, מותר לאבל תוך שבעה לנעול נעליים, לשבת על כיסא וכן להתרחץ, ויש עליו דיני אבלות רק בדברים שבצנעה.

✦ מי שמת לו מת בערב פסח, וקברוהו וחלה עליו מקצת אבלות, פקעה ממנו אבלות שבעה.

✦ לכתחילה צריך ליטול ציפורניים לפני חצות. בדיעבד אם שכח יכול ליטול אחרי חצות.

✦ מצווה לגזור ציפורניים בערב יום טוב. וטוב ליטול ציפורני רגליו לפני ערב יו"ט, כדי שלא יטול את ציפורני היד והרגל באותו יום (רס,ב). אך אם לא נטל, יטול את שניהם בערב יו"ט לכבוד היו"ט.

✦ מותר לצחצח נעליים אחרי חצות, ואף בחול המועד רבו המתירים לצחצח נעליים.

✦ כביסות וגיהוץ לצורך החג, מותרים. ועדיף לעשות זאת בערב החג ולא בחול המועד.

מותר להפעיל את מכונת הכביסה לפני חצות גם אם תמשיך לעבוד אחרי חצות.

✦ לצורך יו"ט, מותר לתקן בגדים שנקרעו קצת, ואפי' עבור אחרים, אך רק בחינם ולא כדי להרוויח.

הכנות לליל הסדר:

✦ נכון שישנו הילדים בערב פסח כדי שיהיו ערים בליל הסדר. הגמ' (פסחים קט,א) מספרת על רבי עקיבא שהקדים לבוא מבית המדרש רק שני פעמים במשך השנה -

בערב פסח ובערב יום הכיפורים: בערב פסח כדי להשגיח שהתינוקות ילכו לישון (ביום) ולא יישנו בליל הסדר. ובערב יום הכיפורים כדי להשגיח שיאכלו ויוכלו לצום.

◆ גם אחרי שעה עשירית מותר לאכול פירות וירקות וכו', אך ייזהר שלא למלא כריסו מהם.

◆ צריך למיין את המצות ולהוציא מתוכם מצות "כפולות" או "נפוחות".

◆ בשנה שליל הסדר חל בשבת, יש דברים הקשורים לסימני הסדר שא"א להכניסם בלילה כלל, כמו טחינת החריין או בישול הביצה. ויש דברים שעכ"פ מסובך לעשותם בלילה, כמו הכנת החרוסת או המי מלח. ויעשה הכול מבעוד יום.

◆ לגבי עשיית מלאכות שיש בהם צורך אוכל נפש - בחג, יש כלל (תצה,ה) שכל דבר שלא יהיה הפסד או חיסרון בטעם אם יכינו את הדבר מבעוד יום, צריך לעשותו מבעוד יום ואין לדחותו ללילה. רק דבר שאם יעשנו מבעוד יום יהיה חיסרון בטעם של הדבר או שייגרם לאדם הפסד, ניתן לעשותו בלילה.

◆ אם לא ברר את המצות השלמות מבעוד יום, יברור סמוך לסדר רק את הכמות הדרושה לסדר, ובאופן של אוכל מתוך פסולת היינו מה שרוצה מתוך מה שאינו רוצה. ויזהר בזה גם ביו"ט ולא רק בשבת, מפני שמלאכה שהיה יכול לעשות בערב בחג, אין לעשותה בחג.

אך יש אומרים שאין כל בעיה לברור את המצות, משום שהכל מין אחד הוא, והוא כמו ברירת חתיכות גדולות מקטנות שמותרת.

תשלום עבור המצות:

◆ אין יוצאים י"ח במצה גזולה, ואפילו גזל מנכרי, מפני שלומדים בגזירה שווה מחלה שהמצה צ"ל "שלו". גם האוכל מצת חברו שלא מדעתו לא יצא, לפי ששואל שלא מדעת גזלן הוא (תנד,ט).

אדם שלא שילם עבור המצות, או שנתן צ'ק בלי כיסוי, ומוכר המצות תובע ממנו את הכסף והוא אינו משלם לו או שדוחה אותו בלך ושוב, אינו יוצא ידי חובת אכילת מצה מן התורה. רק אם הגיע איתו להסדר תשלום יצא ידי חובתו.

לכן ראוי לשלם על המצות לפני הפסח כדי לא להיכנס לחשש זה. ועוד, שקניין כסף מהני מן התורה, אך הגבהה או משיכה מועילים רק מדרבנן, ומצה צ"ל שלו מן התורה ויש דעות שקניין דרבנן לא מהני למצווה דאורייתא. ועוד, שהכף החיים (תנד, סקל"ט)

הביא שעפ"י הזוהר אין לקחת דבר מצוה בחינם ע"ש.

♦ במצה שאולה יוצאים י"ח ואפילו לכתחילה, שהרי התחייב להחזיר לו כסף, ו"שאלה" על מנת לאוכלה ולא על מנת להחזירה בעין, ונמצא שהמצה עצמה היא של השואל (וקנאה בהגבהה).

ודנו האחרונים לעניין אורח הסמוך על שולחן בעה"ב, או בנים גדולים הבאים לחג להוריהם ואוכלים ממצות בעה"ב בלי לעשות בהם קנין ובלי שבעה"ב התכוון להקנות להם את המצות. ולכא' המצה איננה "שלהם"? ויש שכתבו, שכיון שבמצה לא כתוב בפירוש "לכם" והדבר נלמד רק בגזירה שווה, מספיק זה שבעה"ב מסכים שיאכלו - אף שלא התכוון להקנות להם ממש. ועוד, שהאכילה והלעיסה כו' נחשבים קנין. אך יש שכתבו, שלכתחילה נכון שיקנו את המצות מבעה"ב עכ"פ בשוה פרוטה (ראה פסק"ת תנד,ב).

שטיפת החסה:

♦ יש לתלוש ולהפריד את העלים מן הקלח, להשרות את החסה חמש דקות בכלי עם מים וסבון, כדי שהחרקים המפרישים חומר שמדביק אותם לחסה ייפרדו ממנה ע"י הסבון, ואז יש לשטוף אותה בזרם של מים מתחת לברז.

החתם סופר היה אומר בדרשת שבת הגדול, שיש לזכור שמרור בזמן הזה - דרבנן, אך על כל תולעת שאוכלים (-בחסה הנאכלת משום מצוות מרור-) יש חמשה לאוין, ויש לשטפה היטב!

הכנת החרוסת:

♦ החרוסת צ"ל עבה, זכר לטיט שהשתעבדו בו אבותינו במצרים, ומרככים אותה - בלילה לפני אכילת מרור (כדלקמן) ביין אדום זכר למכת דם (תעג,לב והגדת הרבי).

♦ למנהגינו יש בה: תפוחים, אגסים ואגוזים (עושים את החרוסת מפירות שנמשלה בהם כנסת ישראל. הגדת הרבי ד"ה "החרוסת").

♦ מכינים את החרוסת מבעוד יום, כדי שלא יתעכב בעריכת הסדר בלילה.

הפרשת חלה

♦ בכלל, לכתחילה מצוה להפריש חלה בעודה עיסה (תנו,ו). אך כיון שבמצה יש להיזהר שלא ללוש עיסה יותר משיעור חלה (תנו,א), מפני ששיערו חכמים שבשיעור כזה יוכל להתעסק ולשמור שלא יחמיץ ע"ש, לכן חיוב חלה במצה נוצר רק ע"י צירוף המצות בכלי לאחר האפיה.

♦ יש "חבורות" לאפיית מצות שנוהגות להפריש חלה מהמצות בבית ולא במאפייה, ויש לשים לב אם הופרשה חלה.

♦ בערב פסח יש מנהג מיוחד שכל אישה ובת מגיל 12 יפרישו חלה.

♦ במצות של פסח חיוב ההפרשה הוא מכל כמות של מצות, מפני שבמאפייה התחייבו כל המצות בהפרשה בהיותם יחד בעגלה אחת עם עוד מצות, והסל מצרפם. ואבי הרב ע"ה היה אומר, שיש צד לומר שמסיבה זו אפשר גם לברך על ההפרשה בכל כמות של מצות, כיון שכבר התחייבו בהפרשה במאפייה.

ומ"מ בפועל יברך רק מכמות של 1,660 ק"ג קמח.

♦ סוגים שונים של מצות שמקפידים שלא יתערבו זב"ז, כגון ריחים של יד ושל מכונה. מצות רגילות ומצות תנור ראשון. מצות רגילות ומצות קמח מלא. מצות כפולות או נפוחות, עם אחרות - אינם מצטרפים זל"ז להפרשת חלה, וממילא:

א. צריכים להפריש מכל סוג בנפרד, ולא מועיל להפריש מסוג אחד על זולתו.

ב. שני הסוגים אינם מצטרפים לחייב בברכה. ולכן אם בסוג אחד יש שיעור וחייב בברכה ובשני אין שיעור, יפריש ויברך קודם על זה שיש בו שיעור, ואח"כ יפריש מזה שאין בו שיעור.

סדר ההפרשה:

♦ פותחים את כל הארגזים של המצות שרוצים להפריש עליהם בהפרשה זו (כגון בהפרשה של בעלת הבית. ויש להשאיר ארגזים מחוץ לכיסוי, עבור ההפרשה של הבנות האחרות כו'), מצמידים אותם זל"ז ומכסים את כולם יחד בכיסוי אחד כדי שהכול ייחשב מוקף בהיקף אחד, ואז אפשר יהיה לצרף לשיעור חלה מכמה ארגזים יחד - אם אין שיעור חלה בכל ארגז בפנ"ע - ולברך על ההפרשה, ולהפריש מארגז אחד על ארגזים אחרים, וכך עשה הרבי.

♦ לא מעכב להוריד את הנייר המכסה את המצות בתוך הארגזים, ומספיק לפתוח את הארגז עצמו.

♦ האישה תניח את ידה על המצה שממנה היא רוצה לחתוך את החתיכה להפרשת החלה, או על חתיכה החתוכה כבר ונמצאת בארגז - ותברך "אשר קדשנו במצוותיו וציונו להפריש חלה".

לאחמ"כ תיקח את חתיכת המצה ותאמר "הרי זו חלה".

♦ גם אם הניחה את היד על מצה שלימה ואמרה "הרי זו חלה", יכולה לשבור את המצה ולקחת רק חתיכה ממנה, ואין כל המצה הופכת להיות חלה, מפני שדעתה הייתה על החתיכה שתשבור ולא על כל המצה שהחזיקה ביד בשעת האמירה.

♦ אין לומר קודם "הרי זו חלה" ואח"כ לחפש בארגז חתיכה שתהיה חלה. אלא בשעת האמירה "הרי זו חלה" צריך להניח את היד על החתיכה שתהיה חלה.

♦ אם האישה לא בירכה ושברה חתיכה ואמרה "הרי זו חלה", אינה יכולה לברך יותר. אך אם רק שברה חתיכה לשם הפרשה ולא אמרה "הרי זו חלה", יכולה לברך ואח"כ תאמר "הרי זו חלה".

♦ נוהגים שיהיה בחתיכה שנעשית חלה עכ"פ כזית. וכיון שבוזה"ז שורפים את החלה, אין ליקח יותר מכזית (ויש שכתבו, שאם זורקה בשקית לפח יפריש פחות מכזית, כדי לצאת י"ח הדעות שבפחות משיעור כזית אין מצוות שריפת קדשים).

♦ הנוהגים לקחת חתיכת מצה מכל ארגז, א"צ שבכל חתיכה יהיה כזית. אך הרבי לא לקח חתיכה מכל ארגז.

♦ את החלה המופרשת יש לשרוף על הגז ולא בתנור.

שכח להפריש חלה מהמצות לפני כניסת החג:

♦ אם נזכר בבין השמשות לפני צאת הכוכבים של ליל הסדר, ניתן להפריש אז.

אם נזכר לאחר צאת הכוכבים: בחוץ לארץ אפשר לאכול גם לפני ההפרשה, כיון שחייב חלה בחו"ל הוא מדרבנן ולא מן התורה, אך ישאיר מצה אחת להפריש ממנה חלה במוצאי יו"ט.

אך בארץ ישראל אסור לאכול לפני ההפרשה, ולכן יעשה מאמץ להשיג מאנשים אחרים עבור היו"ט מצה שהופרשה ממנה חלה.

ואם אינו יכול להשיג מצות מאחרים, התירו הפוסקים (ראה פסק"ת תנזח) להפריש חלה ביו"ט ואפילו אם חל בשבת, מפני שמצוות אכילת מצה שהיא מן התורה דוחה את איסור ההפרשה שהוא מדרבנן.

ואבי מורי הרב ע"ה כתב, שאם שכח להפריש חלה ממצות ארץ ישראל והגיע צאת הכוכבים, ייקח ילד בין גיל 12 ל-13, או ילדה בין גיל 11 ל-12, והם יפרישו חלה בלא ברכה ויאמרו "הרי זו חלה", ואחר כך יפריש בעל הבית פעם נוספת בלא ברכה (אך בשבת לא ניתן לעשות כן משום מתקן מנא).

הגרש"ז אויערבאך ופוסקים אחרונים הציעו (הובא בפסק"ת שם ובנטע"ג פל"ה), שהמרא דאתרא של כל מקום יפריש בערב יו"ט סמוך לכניסת החג חלה מהמצות שלו, ויכוון שההפרשה תועיל עבור המצות של כל אלו ששכחו להפריש חלה, וזכין לאדם שלא בפניו וההפרשה תועיל לתקן את המצות של אלו ששכחו להפריש, דההפרשה מן המוקף אינה לעיכובא. לפי זה, אדם ששכח להפריש חלה ישאל אצל המרא דאתרא אם כיוון בהפרשתו עבור אנשי העיר.

לגבי מצות שבאו לארץ ישראל מחוץ לארץ, יש מחלוקת אם דינם כחלת חו"ל או כחלת א"י לעניין חיוב חלה - אם חיובם בהפרשת חלה הוא מן התורה או מדרבנן. ולכן אם הגיע צאת הכוכבים ונזכר שלא הפריש חלה מהם, יכול לסמוך על הפוסקים שדינם כחלת חו"ל, ויכול לאכול מן המצות, אך עליו להשאיר מצה כדי להפריש ממנה חלה לאחר היו"ט.

בהתקדש חג הפסח

הדלקת נרות:

♦ מברכים "להדליק נר של יו"ט", ו"שהחיינו".

בשנה שיום א' דפסח חל בשבת, נוסח הברכה הוא: "להדליק נר של שבת ויום טוב" (ואין אומרים "של שבת קודש", כדי לא לעשות הפסק בין שבת ליו"ט). ומברכים שהחיינו.

♦ זוגות ההולכים לאכול אצל הוריהם בליל הסדר וחוזרים לישון בביתם, היכן ידליקו נרות: להלכה (ראה שו"ע אדה"ז רסג,טו) עדיף שהאישה תדליק את הנרות בביתה קודם צאתה ותהנה מהנרות אחרי ההדלקה לאחר שיחשיך קצת ואז תצא לבית ההורים או שתדליק נרות גדולים שישארו דולקים כשתחזור לביתה ותספיק ליהנות מהם. אך ניתן גם להדליק את הנרות במקום האכילה בבית ההורים, ויש להשאיר את אור החשמל דולק בבית כדי שלא יכשלו בו בחפצים כאשר יחזרו לביתם.

אמירת סדר קרבן פסח:

♦ אחרי מנחה אומרים סדר קרבן פסח. הרבי מדייק (לקו"ש חלק לב ע' 36) בלשון אדה"ז בסידור, שכאשר אומרים את סדר קרבן פסח בזמן - לפני השקיעה, נחשב לאדם כאילו הקריב את הקרבן ממש.

אם לא אמר סדר קרבן פסח ביום יאמר בלילה, כי גם אז הוא זמן הקטרת האימורים של הקרבן.

♦ הרבי סיפר שאדמו"ר הרש"ב ואדמו"ר הרי"ף היו לומדים את סדר קרבן פסח (ראה אוצר מנהגי חב"ד ע' קג).

תפילת ערבית:

♦ אחרי שמונה עשרה של ערבית אומרים הלל שלם.

♦ אמירת הלל בליל פסח היא חובה (תעב,ה). גם נשים אומרות הלל בליל הסדר.

♦ גם בנים ובנות שלפני גיל מצוות יאמרו הלל.

♦ כשחל יו"ט בשבת אומרים "ויכולו" אחרי שמונה עשרה, ואין אומרים ברכה מעין

שבע (מפני שאמירת ברכה מעין שבע היא כדי שהמאחרים יסיימו את תפילתם ויציאו יחד עם כל הציבור ולא יבואו לידי סכנה, אך ליל פסח הוא ליל שימורים ואין בו חשש סכנה). לאחמ"כ אומרים הלל שלם, קדיש שלם, מזמור לדוד וכו'.

♦ למנהגינו, כשחל בשבת אומרים "שלום עליכם" וכו' בלחש (ספר המנהגים ע' 28).

כלים נאים על השולחן:

♦ אע"פ שכל השנה טוב למעט בכלים נאים זכר לחורבן, מ"מ בליל פסח מצוה להרבות בכלים נאים כפי כוחו. ואפי' הכלים שאינם צריך לסעודה, יסדרם יפה על השולחן לשמוח בהם זכר לחירות (תעב, ו). מובן שלא יניח על השולחן כלי חמץ.

♦ אדמו"ר הרי"ץ סיפר, שעל שולחן הסדר בבית אביו אדמו"ר הרש"ב הייתה מונחת הכוס שרבינו הזקן קידש עליה בכפר פיענא בשבת האחרונה לחייו בעלמא דין, והיו בו שיירים מיין שנקרש. כמו כן היו מעמידים על שולחן הסדר את קערת הכסף של רבינו הזקן שחסידיים קנו לו במתנה בשנות נשיאותו (הגדת הרבי ד"ה "יסדר על שולחנו").

♦ אצל אדמו"ר הזקן, אדמו"ר הצמח צדק ואדמו"ר המהר"ש נהגו להניח על שולחן הסדר את כלי הכסף והזהב, זכר לרכוש גדול שהיה ביציאת מצרים. אך בשנים שהרבי ערך את הסדר בדירת אדמו"ר הרי"ץ עמדה על השולחן רק קערת הכסף של אדמו"ר הזקן, והגישו בה מרק והרבי נטל ממנה שלוש כפות לצלחתו. גם היין היה בתוך קנקני כסף. אך לא היו שמים על השולחן כלי כסף לנוי בעלמא, וגם לא היו שמים סתם "כלים נאים" שאינם לצורך הסעודה (ראה אוצר מנהגי חב"ד ע' קיג-קיד).

ליל הסדר - הקדמה

♦ אדמו"ר הריי"ץ סיפר: "פעם אמר לי אאמו"ר: יוסף יצחק, מ'דארף טראכטן - (במשך הסדר) - אף זיין א מענטש, וועט דער אויבערשטער העלפן. בפרט בעת פתיחת הדלת. ניט בעט קיין גשמיות, בעט רוחניות" (הגדת הרבי ד"ה "סדר הגדה").

עוד מביא הרבי שם את דברי המהרי"ל, אשר "יהא כל אדם חרד באימה לקיים מאמר חכמים שתקנו מצוות הסדר והגדה, ולא יהא הדבר קל בעיניו. אף אם כמה דברים יש בסדר שנראה בעיני האדם שאין הקפדה בהם, ישכיל בדעתו לקיים, שאין שום דבר ריק בהן".

אדמו"ר הריי"ץ סיפר (לקוטי דיבורים ליקוט כג אות מד. ע' 601 בהוצאה בלה"ק): בשנת תר"נ עשו לי לחג הפסח בגד ונעליים חדשים. הסדר בליובאוויטש בבדיקת חמץ בערב פסח היה לבדוק ולחפש בחצר, כלול התרנגולות ובאורות הסוסים, והמשרת ר' מענדל היה עסוק בזה כמה שעות בלילה, וחוזר ובודק ביום. אחרי שריפת החמץ היו הולכים לטבול במקווה, לובשים בגדי יו"ט ואופים מצת מצוה, ולאחר מכן עוסקים בשאר ההכנות ליו"ט. בין שאר ההכנות היה גם להסיר החותמות מעל בקבוקי היין, ובפרט אותן שהיו בהן אותיות, ולהסיר המגופה במקצתה, והיו נוהרים שלא יגע ברזל המחלץ ביין. הייתי עושה זאת בחדר כ"ק אאמו"ר ונוהרתי שלא ללכלך את בגדיי, ובעיקר שלא לקלקל את ברק הנעלים החדשות.

- הוד כ"ק אאמו"ר הכיר במהלך מחשבותיי, ואמר לי: בד"ה "עבדים היינו" שבסידור, מסביר משל משר היושב ליד שולחנו הערוך בכל מיני מעדנים, ותחת השולחן עומד הכלב ומכרסם עצמות. היתכן שהשר ירד מכיסאו ומשולחנו וילך אל מתחת לשולחן לכרסם עצמות? הדברים השפיעו עלי, והתביישתי להסתכל על בגדיי החדשים. זה נקרא חינוך".

♦ ישנן חמש מצוות בליל הסדר, שתיים מן התורה ושלוש מדרבנן. מן התורה: אכילת מצה, וסיפור יציאת מצרים. מדרבנן: אכילת מרור (כיון שבזמן הזה שאין קרבן פסח, אכילת המרור היא מדרבנן). שתיית ארבע כוסות, וחרוסת (שהן מלכתחילה תקנות חכמים).

מלבד זה יש מנהגים ותקנות נוספות שתיקנו חכמים, כמו עשיית זכר לקרבן פסח - בזרוע. זכר לקרבן חגיגה - בביצה. זכר לחירות - בהסיכה. להתמיה את התינוקות - באכילת הכרפס. אכילה זכר לקרבן פסח - באפיקומן. אמירת הלל.

◆ אין חילוק בין גברים לנשים בליל הסדר לגבי מצה ולגבי שאר מצוות הסדר: לגבי מצה הדין הוא שכל מי שאסור באכילת חמץ חייב לאכול מצה (כל מי שישנו בבל תאכל חמץ, ישנו בקום אכול מצה). ולגבי שאר מצוות הסדר הדין הוא שכיון שהיו באותו הנס - חייבות.

רק לגבי הסיבה יש חילוק ביניהם, שנשים ובנות פטורות מהסיבה (ראה הטעם לקמן).

◆ מהוראות הרבי, שלכל ילד תהיה הגדה של פסח משלו.

ההכנות לסדר ועריכת ה"קערה"

- ◆ מנהג בית הרב בקבלה מדור לדור, להתחיל את הסדר (בלילה הראשון) תיכף אחר תפילת ערבית, ולא להאריך בו כדי להספיק לאכול את האפיקומן לפני חצות הלילה.
- ◆ "מצוה למהר להתחיל (את) הסדר בשביל התינוקות שלא ישנו, והתורה אמרה והגדת לבנך ביום ההוא" (תעב,א).
- ◆ מצווה לחלק לתינוקות אגוזים וכיו"ב בליל פסח לפני עשיית ה"סדר", כדי שיראו שינוי - שמחלקים להם אגוזים - וישאלו במה נשתנה הלילה הזה שמחלקים להם. ומתוך זה ישאלו "מה נשתנה" על שאר השינויים בליל הסדר כמו אכילת מצה ומרור וכו', ויענו להם "עבדים היינו" (תעב,לא).
- ◆ למנהגינו מכינים את קערת הסדר רק בלילה כשבאים מבית הכנסת, ולפני קידוש (הגדת הרבי).

מצות:

- ◆ מצה שאדם יוצא בה י"ח בפסח, צריכה להיות מחמשת מיני דגן שהם מינים שיכולים לבוא לידי חימוץ. במצה מקטניות, אורז או תפוח אדמה לא יצא.
- ◆ ומצוה מן המובחר לכתחילה לקחת מצה דווקא מחיטים (משום הידור מצוה, או משום ששעורים שיפון ושיכולת שועל ממהרים להחמיץ).
- ◆ ואם אין לו קמח חיטים, יקח מן המין (מה' מיני דגן) החביב עליו יותר - כדי שיאכלנה לתיאבון (תנג,א-ב).
- ◆ חולי ציליאק וכיו"ב יכולים לאכול מין אחר מה' מיני דגן ולא חיטים.
- ◆ גם לשאר ימי הפסח נוהגים לקחת מצה דווקא מחיטים, מפני ששאר מיני דגן באים בקלות יותר לידי חימוץ.
- ◆ הזקוק להשתמש במצה ממינים אחרים, צריך להקפיד עוד יותר לקנות מצות ממאפיות עם הכשר מהודר, ושרגילים לאפות בקמח כזה ומכירים את טבעו מתי הוא מחמיץ וכו'.
- ◆ אפשר לטחון את המצה למי שאינו יכול לאוכלה, ולאכול כזית פירורים. ואם קשה לו לבלוע כך, ילגום מים במהלך האכילה, אך לא ישרה את המצה עצמה במים.

אין לטבול ולרכך את המצה ביין, ואפי' ביין שאין בו מים כלל - שאין בו חשש שרויה, משום שהיין מבטל את טעם המצה ולא ייצא י"ח מצה (תסא,יב).

✦ שכח למיין כפולות ונפוחות, יכול להסיר את הכפל גם בשבת (תסא,כד-כו).

✦ מותר ביו"ט לחרוך קצוות של מצה שנשברה, כדי שתראה מצה שלימה. אך כשחל בשבת אסור לעשות כן.

✦ בבית הרב מסדרים המסובים את המצות במפית ולא בקערה, ומפסיקים במפה בין מצה למצה, "מלבד האדמו"ר המסדר המצות על טס של כסף" (הגדת הרבי ד"ה "קערה" וד"ה "הישראל"). ולהעיר, שבהע' לספר המנהגים כתב הרבי שאולי רק על שולחן האדמו"ר יש לנהוג כן שלמסובים לא תהיה קערה, אך במקומות אחרים כן צ"ל קערה ע"ש. וראה אוצר מנהג"ח ע' קכו-קכז).

✦ מנהגינו לקחת מצות כפופות שיש להם בית קיבול, כמו כלי.

✦ יש להשתדל שהמצה האמצעית תהיה גדולה, מפני שצריך לאכול ממנה ב' כזיתים: מצה ואפיקומן (תנח"י. וראה לקמן בזה).

✦ למנהגינו מסדרים את ג' המצות מלמטה למעלה - הישראל, ועליו הלוי, ועליו הכהן (הגדת הרבי ד"ה "יסדר").

סידור הקערה:

✦ הרבי סידר את הקערה - בעמידה.

✦ בשעת סידור הקערה אמר הרבי בפיו לפני עשיית כל דבר, את הכתוב על זה בסידור (כגון: "לימין - הזרוע"). וכן אמר בפיו: "קדש", "ורחץ" וכו'.

✦ את המינים מניחים על המצות המכוסות, ולא בתוך קערה לעצמן (ראה אוצר מנהגי חב"ד ע' קכט).

זרוע:

✦ זכר לקרבן פסח.

✦ לוקחים חלק מצוואר עוף, ומסירים ממנו "כמעט כל הבשר" כדי שלא יהיה דומה לקרבן פסח (הגדת הרבי ד"ה "זרוע"). אך משאירים עליו מעט בשר כדי שיהיה לזה

שם תבשיל (תעג,כב). ומדקדקים שלא לאכול את הזרוע כדי שלא יהא דמיון לקרבן פסח (הגדת הרבי).

✦ הזרוע צלויה (אבי מורי הרב ע"ה העיר, שהרבי אינו מזכיר בהגדה פרט זה שהזרוע צ"ל צלויה).

✦ אסור לצלות את הזרוע בחג מפני שאין זה צורך אוכל נפש, שהרי לא אוכלים את הזרוע (תעג,כא). אם לא צלה את הזרוע לפני החג, ישים בקערה זרוע מבושלת.

ביצה:

✦ זכר לקרבן חגיגה.

✦ מבושלת עד שתתקשה.

✦ אם לא בישל את הביצה מבעוד יום, יכול לבשלה בחג, מפני שאוכלים אותה וזהו צורך אוכל נפש. אך כאשר ליל הסדר חל בשבת א"א לבשלה בלילה כמובן.

✦ הביצה מונחת בקערה - עם קליפתה.

✦ גם כשחל ערב פסח בשבת לוקחים ביצה זכר לחגיגה, אף שלא קרבה חגיגה אז (תעג,כג).

מרור:

✦ למנהגינו לוקחים גם חסה וגם חריין (הגדת הרבי).

✦ מנהג הרבי לסחוט את החריין בידו (והמים נשפכו לארץ), ועשהו בצורת כדור קרוב לגודל ביצה, אח"כ עטף את החריין מכל צדדיו בעלי חסה. לאחר מכן חתך בסכין שתי חתיכות מ"ראש" החריין שלא היה טחון, ושם אחת על המרור ואחת על החזרת (ראה אוצר מנהג"ח ע' קלה).

✦ הנוהגים לסחוט את המרור לפני הנחתו בקערה, יכולים לסחוט אותו בחג, כיון שזהו צורך אכילה כדי שלא יהיה מר כל כך, וא"א לסחוט בערב החג כיון שהמרור יאבד את חריפותו. ביו"ט מותר לסחוט את המרור גם לתוך כלי. אך כאשר ליל הסדר חל בשבת, יש לסחוט את המרור לארץ ולא לקערה.

שכח לטחון את החריין:

כשחל בשבת, לכל הדעות אסור לטחון את החריין במגרדת ואפילו בשינוי, ואם שכח לטחון בע"ש ניתן רק לחתוך את החריין לחתיכות ולאכול כך.

וכשחל בחול, יכול לטחון אותו בליל יו"ט במגרדת, ובשינוי כגון שיחזיק את המגרדת בצורה הפוכה או שיגרד על מפה ולא לתוך כלי. ומותר לטחון רק את הכמות שהוא צריך לה עבור ליל הסדר.

(אין להקשות מדברי אדה"ז תקד, ד שאין לטחון את החריין ביו"ט, מפני שטעם אדה"ז שם הוא מפני שדרך לטחון חריין בבת אחת למספר ימים ע"ש, אך בימינו שטחינת חריין לימים רבים נעשית במטחנה חשמלית ולא במגרדת, וטחינה במגרדת נעשית בכמות קטנה בלבד, יש לומר שגם לדעת אדה"ז מותר לטחון ולרסק את החריין הנצרך לליל הסדר במגרדת ובשינוי - עכ"פ בדיעבד כאשר לא עשה זאת לפני יו"ט).

♦ מרור שאכילתו בלתי נסבלת מפני חריפותו, אין יוצאים בו י"ח מרור (המלך במסיבו ח"ב ע' צט).

♦ אם לא שטף את החסה מבעוד יום: חסה המוחזקת בלי חרקים, יכול לשטוף גם בחג ובשבת. דאף שייתכן שימותו חרקים, אך זהו רק ספק פסיק רישא, כיון שהיא מוחזקת בלי חרקים. אם ראה חרק אסור לנגוע בו, ויש להסיר עמו עוד חתיכת חסה שהחרק מונח עליו.

החול שמוריד בשטיפה במים, או העלים העליונים שמוריד, אינם נחשבים בורר, כיון שזוהי דרך האכילה, ודינו כמו מקלף קליפה של פרי. אך יש לעשות זאת סמוך לסעודה.

חרוסת:

♦ החרוסת צ"ל עבה, זכר לטיט שהשתעבדו בו אבותינו במצרים, ומרככים אותה - בליל הסדר לפני אכילת המרור (כדלקמן) ביין אדום זכר למכת דם (תעגלב והגדת הרבי).

♦ למנהגינו יש בה: תפוחים, אגסים ואגוזים (עושים את החרוסת מפירות שנמשלה בהם כנסת ישראל. הגדת הרבי ד"ה "החרוסת").

♦ אם שכח להכין את החרוסת לפני שבת, יחתוך בליל יו"ט את מיני החרוסת בסכין, לחתיכות גדולות קצת.

✦ ריכוך החרוסת ביין נעשה רק לפני שטובלים בה את המרור (הגדת הרבי ד"ה "ויטבול בחרוסת"), וגם אז מרככים רק מעט חרוסת - ע"י ששמים אותה בצלחת של כוס היין כדלקמן. אך החרוסת שעל ה"קערה" צריכה להיות יבשה, הן כדי שלא יחלחל יין למצה שתחת החרוסת. והן בגלל שהטיבול של הכורך צריך להיות בחרוסת יבשה מחשש שרויה כדלקמן.

כרפס:

- ✦ נוטריקון ס' פרך - כלומר: ס' רבוא עבדו עבודת פרך.
- ✦ למנהגינו לוקחים בצל (או תפוח אדמה), ולא מין הנקרא כרפס (הגדת הרבי).
- ✦ הרבי הניח בקערה חתיכת בצל גדולה עם קליפתה, וכשהגיעו לכרפס חתך בסכין מהחלק הפנימי שבמרכז הבצל ואותו היה טובל ואוכל (אוצר מנהגי חב"ד ע' קלד).

חזרת:

- ✦ עבור המרור של הכורך.
- ✦ למנהגינו לוקחים גם חסה וגם חריין, הן למרור והן לחזרת (הגדת הרבי ד"ה "ותחת המרור").
- ✦ אופן העשייה וההנחה בקערה הוא כדלעיל במרור.

מי מלח:

- ✦ יש להכין את המי מלח לכרפס מבעוד יום.
- ✦ אם לא הכין מבעוד יום: כשחל בשבת יעשה רק מעט מזעיר - כמה שצריך לטיבול הכרפס (תעג, יט בסוגריים), וכן ישים לב שהמלח יהיה פחות משני שליש במים.
- ✦ וכשחל בחול, מותר להכין מי מלח בכמות המים והמלח שרגיל להכין (משמעות שוע"ר שם. ויש שכתבו לעשות בשינוי היינו שיתן קודם את המים ואח"כ את המלח, ראה פסק"ת תעג, יד).

הסיבה

♦ יש לשים לב שהסיבה היא הסיבת הגוף - ראשו ורובו, אך הסיבת הראש לבד אינה כלום. כמו"כ בהסיבה צריך להישען על משהו, אך המטה עצמו באוויר לא נחשב לו להסיבה. ההטיה תהיה באופן שאם יינטל הדבר שמיסב עליו, האדם ייפול.

♦ הרבי ישב על כסאו הרגיל, ולשמאלו ניצב כיסא נוסף ועליו היו מונחים כרים להסיבה.

♦ בשעת הדחק שאין לאדם על מה להסב, יכול להסב על ירך או כתף חברו, אך לא על ירך עצמו מפני שנראה כדואג ואין זו דרך חירות.

♦ הסיבה - על צד שמאל. לא על גבו או על פניו, לפי שאין זו דרך חירות, ואפילו בדיעבד אין זו הסיבה.

גם הסיבה לצד ימין אינה הסיבה, מפני שדרך לאחוז את המאכל בימין וההסיבה מקשה על האכילה ואין זה דרך חירות. ועוד: שמא יקדים קנה לוושט כו' (תעב,ט).

גם איטר מיסב על צד שמאל של כל אדם - כמו אדם שאיננו איטר, מפני הטעם דשמא יקדים קנה לוושט (הקנה והוושט אצל איטר נמצאים באותו מקום כמו אדם שאיננו איטר).

♦ אישה פטורה מהסיבה, ואפילו היא אישה חשובה - שבגמ' כתוב שחייבת בהסיבה, מ"מ בימינו היא פטורה. משום שסומכים על דעת ראבי"ה שבזמן הזה אין להסב, מפני שבזמנינו אין דרך המלכים לשבת בהסיבה (בימינו שיושבים על כיסא ולא על הארץ, אין זה נוח להסב) ואין בזה ביטוי של חירות (תעב,י). רק בעה"ב צריך להסב, "זכר" לתקנת חכמים להסב - שתיקנו זאת כאשר הסיבה הייתה מנהג המלכים ודרך חירות.

בבית אבי מורי הרב ע"ה לא חניכו בנים קטנים להסיבה, ורק מגיל בר מצוה החלו בזה (וי"ל הטעם משום שבזמן הזה שהסיבה היא רק זכר לתקנת חכמים של הסיבה כנ"ל, הנה בעניין של "זכר" כזה מספיק שבעה"ב והבנים הגדולים יעשו את ה"זכר" וא"צ שהקטנים ג"כ יעשו זאת, ואין בזה עניין של חינוך - ועל דרך שאין לפני הקטנים "קערה" עם סימני ליל הסדר ואינם עושים "זכר" לקרבן פסח בזרוע, ו"זכר" לקרבן חגיגה בביצה).

♦ למנהגינו מסבים רק באכילת מצה, כורך, אפיקומן וד' כוסות, "שכל דברים אלו הם זכר לגאולה ולחירות" (תעב,יד), ואין מסבים בשאר הסעודה (הגדת הרבי ד"ה "שלחן עורך"). זאת למרות דברי השו"ע (תעב,יד) ש"מצוה מן המובחר" להסב בכל הסעודה. וי"ל הטעם בזה עפיהנ"ל, משום שבזמנינו הסיבה איננה דרך חירות אלא היא רק "זכר"

לתקנת חכמים של הסיבה כנ"ל, וממילא מספיק שעושה זאת בזמן של עיקר תקנת הסיבה שהוא באכילת מצה ושתיית ד' כוסות בלבד.

♦ אם שתה כוס שנייה בלי הסיבה, חוזר ושותה את הכוס ובהסיבה. אך אם שתה את שאר הכוסות בלי הסיבה, אינו חוזר ושותה אותן בהסיבה (כדי שלא ייראה כמוסיף על הכוסות וכו' כמבואר בסי' תעב,טו), וסומכים על הדעות שבזמן הזה אין צריך הסיבה כלל.

♦ אבל על אביו ואמו תוך יב חודש, או תוך ל' על שאר קרובים, חייב בהסיבה. אך ישנה קצת מן הרגיל, כגון במיעוט כרים.

אך אם מת לו מת ולא הספיק לנהוג אבלות לפני פסח כלל, לא ייסב.

ארבע כוסות

סוג היין:

♦ מצווה לחזור אחר יין אדום (תעב,כו). זכר לדם התינוקות של בנ"י שהיה פרעה שוחט). ניתן לערבב קצת יין אדום ביין לבן כדי לעשותו אדום, אך יש לשפוך את היין הלבן לתוך האדום ולא להיפך, משום שיש דעות שיש איסור צביעה באוכלין במקרה זה (ראה פסק"ת סי' תעב,י. וסי' תקד' הע' 8).

♦ יש עדיפות ליין שאינו מבושל, אם הוא טוב כמו המבושל (בכל סוגי יינות שפרינגר כפר חב"ד יש מבושלים ויש שאינם מבושלים. המיץ ענבים מפוסטר בלבד ואינו מבושל).

אלו שבביתם עובדים זרים או אלו המארחים יהודים מחללי שבת, ייקחו יין מבושל.

♦ יש המהדרים לקחת יין נקי שאין בו תערובת סוכר וחומרים אחרים, כדי לצאת י"ח לשיטת הרמב"ם (שבת פכ"ט הי"ד) שאין מקדשים אלא על היין הראוי לנסך על גבי המזבח (ביינות שפרינגר כפר חב"ד יש תערובת סוכר רק ביינות המתוקים, ולא ביינות היבשים וגם לא במיץ ענבים).

♦ חייב אדם לדחוק את עצמו לשתות ארבע כוסות (תעב,כא. רבי יהודה בר עילאי היה שותה ארבע כוסות בפסח, למרות שלאחר מכן היה צריך לחגור צדעיו עד עצרת). מי שקשה לו לשתות יין ישתה מיץ ענבים, והעיקר שימצא את סוג היין המתאים לו.

♦ מי שיכול לשתות יין לד' כוסות לא ישתה מיץ ענבים, משום שמיץ ענבים אינו "משמח לבב אנוש" ושתייתו איננה שתיה של "חירות", ובליל הסדר יש מצווה לשתות יין המשמח כדי שהשתייה תהיה דרך חירות.

אך מי ששתיית היין תגרום שראשו יכבד עליו מאד ולא יוכל לספר כראוי את סיפור יציאת מצרים ולאכול מצה ומרור כו', לא ישתה יין כזה. ואין זה רק כדי שיוכל לספר סיפור יציאת מצרים וכו', אלא זהו מצד מצוות ד' כוסות גופא ג"כ. ד"מצווה מן המובחר" לשתותם דרך חירות, ואם היין חזק מדי עבורו אין זה דרך חירות (תעב,ז).

♦ ניתן למזוג (לערבב) שליש יין עם שני שליש מיץ ענבים, ונחשב כשתיית כוס יין. אך זה בתנאי שהיין והמיץ ענבים הם "חיים", היינו בלי מים (ביינות שפרינגר כפר חב"ד יש תערובת של מים רק ביין "המתוק הפשוט". אך ביין "המתוק המיוחד", וכן בכל היינות היבשים ובמיץ ענבים, אין תערובת מים כלל. ויש לדעת שזהו רק לעניין מזיגת היין

במים אך לא לעניין שרוייה, משום שייטכן שיש ביין כמות מזערית של מים משטיפת הצינורות והכלים, ויש להיזהר ביותר משריית המצה ביין).

הכוס:

- ◆ יש לקחת כוס בלי פגימה, להדיחה מבפנים גם אם הכוס נקיה, וכן להקפיד על שאר דיני כוס של ברכה.
- ◆ הכוס תכיל לפחות רביעית שהיא 86 סמ"ק, וכך יעשו נשים וקטנים. ראוי שגברים גדולים יקחו כוס של 120 סמ"ק - כמ"ש החת"ס וכך מנהג הרבי.
- ◆ עדיף לקחת כוס קטנה ולשתות את כולה, מלקחת כוס גדולה ולשתות רק את חלקה או את רובה (תעב, יט).

נשים וקטנים:

- ◆ גם נשים חייבות בארבע כוסות, שאף הן היו באותו הנס של יציאת מצרים.
- ◆ בנים קטנים ובנות קטנות המבינים את הדברים שאומרים על הכוסות, צריך לחנכם לשתית הכוסות: אם מבינים עניין קדושת יו"ט, מחנכים אותם בכוס קידוש. אם מבינים מה שמספרים להם על יציאת מצרים באמירת ההגדה, מחנכים אותם לכוס ב'. וכן לעניין כוס בהמ"ז והלל (תעב, כה). בדרך כלל מגיל 6 לערך כבר מבינים הכל ויש לחנכם לשתית ארבע כוסות.
- ◆ קטנים וקטנות יכולים לשתות מיץ ענבים. ויקחו כוס שיש בה רביעית וישתו עכ"פ רוב רביעית. ואם רק הגיעו לחינוך מספיק שישתו שיעור מלא לוגמיו - שלהם.
- ונהגים לתת כוס - עכ"פ קטנה - גם לפני קטנים שלא הגיעו לחינוך, ואין צורך שיהיה בה שיעור רביעית.
- ◆ יש להתארגן בהתאם, כדי שהקטנים יספיקו לשתות ארבע כוסות לפני שיירדמו.
- ◆ חז"ל תיקנו לומר על כל כוס אמירה מיוחדת: קידוש, הגדה, בהמ"ז, הלל. אם אדם שתה ארבע כוסות אחת אחרי השנייה בלי לומר על כל כוס את עניינה המיוחד, נחשב לו ששתה כוס אחת בלבד (תעב, טז). וכן אם אמר קידוש על כוס א', ואח"כ שתה עוד שלוש כוסות בזה אחר זה, נחשב לו ששתה רק שתי כוסות (מפני שכוס א' קיבלה חשיבות בפנ"ע ע"י אמירת הקידוש עליה. והכוסות האחרים הם שתייה נוספת, אך היא נחשבת שתייה אחת מתמשכת).

סימני הסדר

קדוש:

◆ קידוש בליל פסח צ"ל בלילה דווקא. מפני שלגבי פסח כתוב "ואכלו את הבשר בלילה", ולומדים מהיקש שגם מצה ומרור צריך לאכול דווקא בלילה, וחכמים למדו מזה גם לגבי ד' כוסות שהם תיקנו, שצריך לשתותם בלילה דווקא.

◆ בליל פסח לא חוששים לקדש בין עשרים לשש לעשרים לשבע, מפני שהחשש תמיד הוא משליטת מזל מאדים, וליל פסח הוא ליל שימורים מן המזיקים.

◆ למנהגינו כל אחד מוזג את הכוס לעצמו דווקא, ודלא כמ"ש בשו"ע (תעג,א) ש"טוב שלא ימוזג הבעל הבית בעצמו אלא אחר ימוזג לו וכו' דרך חירות" (הרבי הסביר שזה שכתב בהגדה בלשון "אין מדקדקים שימוזג אחר" ולא כתב שכ"א ימוזג לעצמו, זהו משום שפעם אחת מזגו לאדמו"ר הריי"ץ).

◆ מנהג הרבי למלא את הכוס בכמה שפיכות (אולי בשלוש), ומתמלאת על גדותיה ונשפך לצלחת.

◆ בתחילת הקידוש יש להביט על הנרות. בברכת הקידוש ביט על הכוס (רעא, י"ט).

◆ סדר הגבהת הכוס ואחירתו: "לוקחו בימינו, מוסרו לשמאלו, מעמידו דרך הורדה מלמעלה למטה, על כף ידו הימנית, כשהיא כפופה קצת כעין בית קיבול, ד' אצבעותיו מוגבהות והגודל מושכב מן הצד. מקדש מעומד, והכוס מוגבהת למעלה משלושה טפחים מעל גבי השולחן" (הגדת הרבי ד"ה "קדש").

◆ בליל הסדר בעה"ב עושה קידוש, ובני הבית (הנשים והבנות וכן הילדים הקטנים שאינם יודעים לקדש) מחזיקים את הכוס שלהם בידיהם, מקשיבים ויוצאים י"ח מבעה"ב, ואז שותים את הכוס שלהם בלי לברך בורא פרי הגפן. בעל הבית אינו צריך לשלוח להם יין מכוסו.

(ביאור הדברים: נשים חייבות בקידוש - גם מצד קידוש (רעא,ה) וגם מצד ד' כוסות. אלא שלנשים יש בעיה לקדש בעצמן בליל הסדר כיון שלא יוכלו לומר שהחיינו, שהרי כבר אמרוהו בהדלקת נרות, ויש סברא שעדיף שיאמרו את ברכת שהחיינו בקידוש ולא בהדלקת נרות. לכן עדיף שישמעו מבעה"ב את הקידוש ולא יקדשו בעצמן. כיון ששומעות את הקידוש מבעה"ב, גם לא יברכו בעצמן בורא פרי הגפן, אלא ייצאו מברכת בעל הבית.

ודעת אבי הרב ע"ה שיכולות לענות אמן על ברכת שהחיינו של בעל הבית, מפני שכאשר אצל המקדש היא ברכה הצריכה, לא נחשב הפסק גם אצל השומעים (וראה בפסק"ת תעגא, השקו"ט בזה).

ויש להוסיף בזה, שכאשר פסח חל בחול שנשים יכולות להדליק נרות בלילה, השאלה אם מותר להן לומר "אמן" על ברכת שהחיינו של הבעל - גדולה יותר. משום שכתוב באחרונים (כף החיים תעג, סק"ו ועוד) שברכת שהחיינו בליל פסח מתייחסת לא רק ל"יום", כי אם לכל מצוות הלילה, היינו מצה, מרור, ד' כוסות וכו'. וא"כ כאשר פסח חל בשבת שמדליקים נרות מבעוד יום, השהחיינו שהנשים מברכות בהדלקת נרות מתייחס רק ל"יום" שנכנס אצלם באותה שעה, ולא למצוות הלילה, כיון שבשעת ההדלקה עדיין לא הגיע הלילה ולא התחייבו במצוות אלו עדיין, וא"א לברך על כך שהחיינו. ושוב אפש"ל שצריכות לענות אמן על ברכת שהחיינו של הבעל, כדי לצאת י"ח שהחיינו גם על מצוות הלילה. דב' פעמים שהחיינו אינן יכולות לומר בעצמן, אך לענות אמן על ברכת שהחיינו של הבעל ולכוון לצאת י"ח שפיר יכולות. והן זקוקות לזה מצד מצוות הלילה שלא בירכו עליהן שהחיינו. אך כאשר פסח חל בחול והנשים מדליקות נרות בלילה, ברכת שהחיינו שלהם שפיר יכולה להתייחס גם למצוות הלילה כיון שכבר התחייבו בהן, ושוב הן אינן זקוקות לברכת שהחיינו של הבעל ולעניית ה"אמן" עליו. זה שבכל זאת יכולות לענות אמן, זהו מצד טעמים הנ"ל שאמירת אמן אינה הפסק.

- אלא שיש להעיר, שאדה"ז לא הביא עניין זה שיש לכוון בשהחיינו שבקידוש על מצוות הלילה כמ"ש הפוסקים, והרבי בהגדה (ד"ה "מוציא מצה") מוכיח מזה שהשהחיינו שבקידוש אינו מתייחס למצוות מצה ע"ש. ואבי הרב ע"ה ביאר בזה, שד' כוסות נכללות בברכת שהחיינו שבקידוש, כיון שכוס הקידוש היא אחת מן הד' כוסות. ועל המצה ומרור מברכים ברכת "אשר גאלנו" ומוזכר בה "והגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור", וכמו שמביא הרבי בהגדה (שם) ש"אין מברכין שהחיינו על מצוות מצה, כי די לו בברכתו והגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור" ע"ש).

♦ בן בית שרוצה לברך בעצמו בורא פרי הגפן על כוס הקידוש, צריך לומר גם את ברכת הקידוש ואינו יכול לומר רק את ברכת בורא פרי הגפן (מפני שאם יברך רק את ברכת הגפן, ייצא שנוהג כדעת בית שמאי שברכת הגפן באה לאחר ברכת הקידוש, והלכה כדעת בית הלל שברכת הגפן באה לפני ברכת הקידוש).

♦ צריך לשתות את הכוס בבת אחת בלי להפסיק (תעב, כ). שותים את כל הכוס בבת אחת ובהסיבה.

♦ מי שקשה לו לשתות הרבה יין ישתה רוב כוס, ובדוחק מספיק רוב רביעית (רוב רביעית הוא שיעור מלוא לוגמיו של אדם בינוני, היינו שכאשר מסלק את המשקה לצד אחד של פיו, אותו צד נראה מלא. אך אדם עם גוף גדול שהמלוא לוגמיו שלו הוא יותר

מרום רביעית, אינו יוצא בשתיית רוב רביעית וצריך לשתות כשיעור מלוא לוגמיו של עצמו אפילו אם זה יותר מרוב רביעית, ורק שגם אדם זה יוצא ידי חובה בשיעור של רביעית וא"צ לשתות יותר מרביעית. ולאידך: אדם עם גוף קטן שהמלוא לוגמיו שלו הוא פחות מרוב רביעית, אינו יוצא י"ח בשתיית פחות משיעור של רוב רביעית, וחייב לשתות עכ"פ רוב רביעית).

אך בכוס האחרונה צריך לשתות רביעית שלימה, משום שמברכים עליה ברכה אחרונה (תעב, יט).

✦ בכור שהתענה במשך היום ורוצה לשתות מים לאחר הקידוש, וכן זקן וחלש שרוצים לשתות מים, יכולים לשתות. כן הוא גם אם המים לא היו לפני המקדש בשעת ברכת בורא פרי הגפן ולא נפטרו בברכה זו וצריך לברך עליהם "שהכל" (ראה תעג, יג ופסק"ת תעג, י).

ורחץ:

✦ נוטלים ידיים, מפני שהבא לאכול דבר שטיבולו במשקה, צריך נטילה בלא ברכה (תעג, יט).

✦ גם מי שאינו נזהר בזה כל השנה צריך ליטול ידיו בליל פסח, והוא אחד מן השינויים העושים בלילה זה כדי שישאלו התינוקות (ח"י סי' תעג סקכ"ח, הובא בהגדת הרבי ד"ה "ורחץ").

✦ הרבי קם ונטל ידיים בעצמו על יד הברז, ולא הביאו לו את המים למקומו.

✦ אופן הנטילה - כמו לסעודה: ג' פעמים על כל יד, עד פרק הזרוע. ולא יברך "על נטילת ידיים".

✦ יש לשים לב שהידיים לא יהיו מלוכלכות מיין, כדי שלא תהיה חציצה.

✦ לאחר הנטילה אין להסיח את הדעת משמירת הידיים עד אכילת הכרפס.

✦ אם טעה ובירך על הנטילה של "ורחץ", ימשיך באכילת כרפס כרגיל, וכשיגיע ל"רחצה" יטול ידיו ולא יברך "על נטילת ידיים" (ראה שיחת אחש"פ תשי"ט אות ט, כף החיים סי' תעג ס"ק קז, ופסק"ת סי' תעג הע' 121).

כרפס:

- ✦ אוכלים כרפס כדי להתמיה את התינוקות (תעג,יד).
- ✦ אוכלים פחות מכזית - היינו פחות מ9 מ9 גרם, ומספיק בשיעור זה כדי להתמיה התינוקות (תעב,טו).
- ✦ באכילת שיעור זה לא יתחייב בברכה אחרונה - ויפטור בברכת בורא פרי האדמה את המרור. אך גם אם אכל כזית מן הכרפס לא יברך על זה ברכה אחרונה (תעג, יז-יח).
- ✦ מנהג הרבי לטבול את הכרפס ג' פעמים במי מלח.
- ✦ טובלים לפני הברכה, כדי שלא יהיה הפסק בין הברכה לאכילה (ח"י סי' תעה סק"ה). אך בסעודת כל השנה קודם מברכים ואח"כ טובלים במלח, משום שצריך לברך על לחם משנה - שלם (הגדת הרבי ד"ה "ויטבול").
- ✦ יכוון בברכת בורא פרי האדמה להוציא גם את המרור, וגם את המרור של כורך. אך גם אם לא כיוון לא יברך בפה"א על המרור (ראה תעג,יח).
- ✦ אפילו אם בירך ברכה אחרונה על הכרפס לא יברך בפה"א על המרור, כ"א רק "על אכילת מרור" (תעג,יח).
- ✦ נוהגים לאוכלו שלא בהסיבה (הגדת הרבי).
- ✦ הכרפס שאוכלים הוא מהכרפס שב"קערה". לאחר אכילת הכרפס לא מחזירים את הנשאר אל ה"קערה", ומכאן ואילך יש ב"קערה" רק חמשה מינים (הגדת הרבי).

יחץ:

- ✦ חוצים את המצה האמצעית - כשהיא מכוסה בתוך המפה (הגדת הרבי ד"ה "יחץ").
- ✦ את החלק הגדול לוקחים לאפיקומן, מפני ש"אפיקומן היא מצוה חשובה שהוא לנו במקום הפסח". את החלק הקטן משאירים במפה ואומרים עליו את ההגדה, "לפי שצריך לומר ההגדה על מצה הראויה לצאת בה ידי חובתו", והיינו פרוסה שהיא לחם עוני - לחם של עני (תעג,לו).
- ✦ את החלק שמשאירים לאפיקומן שוברים לחמש חתיכות (פעם אירע אצל אדמו"ר הרש"ב שנשבר לשש חתיכות, והניח אחת הצידה. הגדת הרבי).

♦ כורכים את האפיקומן במפית זכר ל"משארותם צרורות בשמלותם, ומניחים אותו בין הכרים כדי שלא יבוא לאוכלו בתוך הסעודה (ראה המ"מ בהגדת הרבי ד"ה "חלק").

♦ רבותינו נשיאנו היו אוספים את חתיכות האפיקומן מבני הבית ומהאורחים ומצניעים אותם יחד עם האפיקומן שלהם (ראה אוצר מנהגי חב"ד ע' קנב). וראה לקמן (ב"אפיקומן") הטעם לזה.

♦ למנהגינו הילדים לא גונבים את האפיקומן כדי שלא יטעמו טעם גניבה (הגדת הרבי ד"ה "אפיקומן").

גודל המצה:

♦ יש לשים לב שהחלק הקטן שאומרים עליו את ההגדה יהיה לפחות בשיעור כזית.

ויש לדעת: משקל מצה "רגילה" נע בין 55-65 גרם. ומשקל מצה של "חבורה" נע בין 65-80 גרם. ונמצא שבמצה ה"רגילה", כאשר חוצים את המצה האמצעית לשתיים ומשאירים את החלק הגדול - רוב המצה - לאפיקומן, ברוב המקרים לא יישאר בחלק הקטן של המצה שעליו אומרים את ההגדה שיעור כזית של 27 גרם, שהרי משקל המצה כולה הוא רק מעט יותר משני כזיתים, ואי אפשר "לצמצם" (רק אם נשער כזית במידת נפח יישאר שיעור כזית בחלק הקטן של המצה, כיון שלפי מידת נפח שיעור כזית הוא קטן יותר מ27 גרם).

ולכן נכון לקחת עכ"פ למצה האמצעית מצה של "חבורה", כיון שכאשר חוצים מצה כזו אפשר בהחלט להשאיר כזית בשיעור של 27 גרם בחלק הקטן של המצה שיאמר עליו את ההגדה, ולאידך חלק זה יהיה עדיין החלק הקטן, ואת החלק הגדול - רוב המצה - יניח לאפיקומן.

מגיד:

♦ מצוות עשה מן התורה לספר בליל פסח את סיפור יצי"מ. ומביא הרבי בהגדה (ד"ה "מצוה עלינו"), שאף שמצוה זו נוהגת כל השנה, מ"מ יש בלילה זה עניינים מיוחדים: א. כל השנה יוצא בזכירה בלב, אך בליל הסדר צ"ל אמירה בפה שנאמר "והגדת לבנך". ב. כל יום די להזכיר עניין יצי"מ, אך בליל הסדר צ"ל סיפור באריכות. ג. בליל הסדר המצווה לספר לבניו או לאחרים. ד. המצוה בליל הסדר נמשכת כל הלילה או עכ"פ עד חצות, אף שכבר סיפר בתחילת הלילה. אך כל השנה אם הזכיר פעם אחת א"צ להזכיר עוד.

- ◆ גם נשים חייבות בסיפור יצי"מ - אמירת ההגדה, מפני שהיו באותו הנס (נחלקו הראשונים אם חייבות מה"ת או מדרבנן, ומשמעות אדה"ז תעב, כה שחיובם מדרבנן).
- ◆ מצוות "והגדת לבנך" - כוללת גם לספר לבנות (ראה תעב, כה). באמירת ההגדה מקיימים את המצווה, ונקראת "הגדה" על שם שמקיימים בה את מצוות "והגדת לבנך".
- ◆ החיוב לספר לקטנים וקטנות מתחיל מגיל בו הילד מבין את הפירוש שעם ישראל היה במצרים והקב"ה הוציא אותנו משם בניסים.
- ◆ מצד סיפור יצי"מ, הקטנים צ"ל ערים עד אחרי אכילת מצה ומרור, ולפחות עד אחרי עבדים היינו - שהיא התשובה לשאלת מה נשתנה שלהם, שהרי עיקר מצוות סיפור יצי"מ היא לענות על שאלת בנו.
- ◆ אמירת ההגדה נעשית בניגון, "בקול רם ובשמחה רבה ובכוונה גדולה" (לקו"ש חכ"ב ע' 179 והע' 40). והרי "חייב האדם להראות את עצמו כאילו הוא עתה יוצא משעבוד מצרים" (תעב, ז), וא"כ מובן שצריך לומר את ההגדה בשמחה על היציאה לחירות.
- ◆ "לא יקרא ההלל וההגדה כשהוא מוטה על צדו, אלא יישב באימה וביראה" (תעג, מח).

"מה נשתנה":

- ◆ באמירת הא לחמא עניא מנהג רבותינו נשיאנו לגלות מקצת המצות ולא להגביה הקערה (הגדת הרבי). הרבי הקפיד שכל שלושת המצות תהיינה מגולות במקצתן (אוצר מנהגי חב"ד ע' קנז).
- ◆ סיפור יצי"מ צריך להיאמר בדרך של שאלה ותשובה כלשון הפסוק "והיה כי ישאלך", ולכן אומרים "עבדים היינו" רק לאחר שאלת "מה נשתנה". וחייב האב ללמד את בנו לשאול מה נשתנה. ואם אין לו בן, אשתו תשאל אותו. ואם אין לו אישה הוא שואל את עצמו (ראה תעג, מ). למנהגינו גם אם יש בן השואל "מה נשתנה", כל אחד אומר בעצמו "מה נשתנה" לפני אמירת "עבדים היינו" (ראה הגדה ד"ה "הבן שואל". שלחן מנחם ח"ב ע' שכה).
- ◆ מנהג ישראל שהראשון לשאול את הקושיות הוא הקטן שבבנים (שיחת אחש"פ תשמ. תורת מנחם ע' 698). ואם אין לו בן, הבת שואלת (שיחת אחש"פ תשמ, תורת מנחם ח"ג ע' 1525). אצל אדמו"ר מהר"ש נהגו שכל אחד מן הבנים שאל, ולאחמ"כ גם הבנות שאלו (שיחת יא ניסן תשמג, תורת מנחם ח"ג ע' 1230).
- ◆ גם אם אין לו אב אומר בנוסח "טאטע איך וועל בא דיר פרעגן וכו'", מפני שצריך

לכבד את אביו גם לאחר מותו (אגרו"ק ח"ב ע' רמ).

◆ כדי לצאת י"ח המצוות עשה מן התורה של סיפור יצי"מ לא מספיק לומר את ההגדה, אלא צריך גם שהבנים והבנות יבינו מה שאומר ומספר. "ולפי דעתו של בן אביו מלמדו התשובה על שאלותיו" (תעג,מב).

◆ עיקר נוסח ההגדה שתיקנו חכמים חובה על הכל, הוא מ"עבדים היינו" עד "הרי זה משובח", ואחר כך מ"מתחילה עובדי עבודה זרה" עד "ואת ערום ועריה". ואחר כך מ"רבן גמליאל היה אומר" עד "ברוך אתה ה' גאל ישראל" (תעג,מג).

◆ כל פעם שמגביה את הכוס - כמו ב"והיא שעמדה" וב"לפיכך", יכסה לפני זה את המצה כדי שלא תתבייש (תעג,מד. הגדת הרבי ד"ה "צריך להגביה").

◆ כל פעם שהרבי הגביה את הכוס במהלך הסדר, היה לוקחה בימינו, מוסרה לשמאלו, ומעמידה דרך הורדה מלמעלה למטה על כף ידו הימנית - כנ"ל לגבי סדר נטילת הכוס לקידוש.

◆ ה"כוונות" שכתב אדה"ז בסידור בעת שפיכת היין לכלי שבור - שייכות לרבים (ראה הגדת הרבי).

◆ בפסקא "כמה מעלות טובות" אין מפסיקים באמצע ארבעה עשר חרוזי דיינו, אלא אומרים ברצף עד "לכפר על כל עוונותינו" (הגדת הרבי).

◆ בעת אמירת "מרור זה וכו'" מנהג בית הרב להניח ידיו גם על המרור וגם על הכורך, עד אחרי תיבת "במצרים".

◆ מנהג בית הרב, שבאמירת הפסקא "לפיכך" מגביהים את הכוס ואוחזים אותו עד "ונאמר לפניו הללויה", ומניחים אותו, ולאחמ"כ מגביהים אותו שוב לברכת "אשר גאלנו". ודלא כמ"ש בסידור שאוחזים את הכוס ברצף מ"לפיכך" עד אחר ברכת "אשר גאלנו" (הגדת הרבי).

◆ בסיום ברכת "אשר גאלנו" שותים את הכוס השניה, ומברכים עליה בורא פרי הגפן וכן על כל כוס וכוס, מפני שכל כוס מארבעת הכוסות היא מצווה בפני עצמה. אך ברכה אחרונה אין מברכים על כל כוס בפנ"ע, משום שלעניין ברכה אחרונה אפילו היסח הדעת אינו מחייב לברך ברכה אחרונה מיד אחרי האכילה ושתייה, ויכול להמתין עד שיהא נמלך לאכול או לשתות שוב ויברך ברכה אחרונה אחת על הכל (תעג,ג. וראה גם תעג,י).

רחצה:

✦ למרות שנטל ידיו לכרפס צריך כעת ליטול ידיו שוב לסעודה ולברך על נטילת ידיים, "לפי שבשעת אמירת ההגדה וההלל הסיח דעתו משמירת ידיו ויש לחוש שמא נגע במקום הטינופת שהידיים עסקניות הן" (תעה,א).

✦ הרבי קם ונטל ידיים בעצמו על יד הברז, ולא הביאו לו את המים למקומו.

מוציא:

✦ החתם סופר (שו"ת ח"ה בהשמטות סי' קצו) מציין, שהמצוות עשה של אכילת מצה משומרת בליל פסח, היא המצווה דאורייתא היחידה שנשארה לנו מכל מצוות האכילה שבתורה. אין לנו לא פסח, ולא קדשים, לא תרומות ולא מעשר שני, אלא רק מצוות מצה משנה לשנה.

✦ מצה שמורה היא מצה שהשמירה עליה שלא תחמיץ נעשתה לשם מצת מצוה (טוב לשמור את החיטים - שלא יפלו עליהם מים - לשם מצת מצוה כבר משעת קצירה, ולפחות משעת טחינה).

✦ מצה שמורה היא מיכלא דמהימנותא ומיכלא דאסוותא. "אדמו"ר הזקן אמר: מיכלא דמהימנותא - לילה הראשון, מיכלא דאסוותא - לילה השני. והסביר אדמו"ר האמצעי את החילוק: כשהרפואה מביאה לאמונה, הרי היה חולה אלא שאחר כך נתרפא ומודה לה' על רפואתו. הרפואה הבאה על ידי האמונה היינו שמלכתחילה אינו בא לידי חולי (הגדת הרבי ד"ה "מצה").

✦ קודם מברך "המוציא" ולאחמ"כ "על אכילת מצה", הטעם: א. תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם. ב. קודם מברכים את הקב"ה על עצם זה שיש לחם, ולאחמ"כ מברכים אותו על המצווה שנעשית בלחם (הגדת הרבי ד"ה "מוציא מצה").

בשעת ברכת "המוציא" מחזיק בידיו את כל ג' המצות. והטעם: אחיזת שתי השלימות - העליונה והתחתונה - היא כדי שיהיו לו שתי מצות שלימות ללחם משנה. אחיזת הפרוסה - האמצעית - היא משום שיש דעה שברכת המוציא נאמרת על הפרוסה (ראה סי' תעה סעי' ג וסעי' ה, והגדת הרבי ד"ה "ויאחזם").

✦ אחיזת המצות בשעת הברכה היא משום שכל דבר שמברך עליו לאכלו, צריך לאחזו בימינו בשעת הברכה (רו,ד).

מצה:

♦ לפני ברכת "על אכילת מצה" שומט את המצה השלישית מידי - למרות שאדה"ז כותב בסידור שצריך לכוון בברכה זו לפטור גם את אכילת הכורך הבאה מן המצה השלישית. והטעם:

א. ברכת "על אכילת מצה" נאמרת בעיקר על המצה שמקיים בה את מצוות אכילת מצה. ואת מצוות אכילת מצה אינו מקיים בזמן הזה במצה התחתונה אפילו לדעת הלל (כיון שאת המצה התחתונה כורך יחד עם מרור, ומצה בזה"ז דאורייתא אך מרור דרבנן, והמרור דרבנן מבטל את טעם המצה דאורייתא וממילא בזה"ז אינו יכול לצאת י"ח מצה במצה שאוכל עם המרור. רק בזמן שיש פסח שאז גם מצוות אכילת מרור היא מדאורייתא, יוצאים ידי חובת אכילת מצה ומרור לדעת הלל רק כאשר אוכלים אותם יחד - עם הפסח, ראה תעה, יז), ולכן שומט את המצה התחתונה קודם ברכה זו. וראה לשון הרבי בהגדה (ד"ה "יניח המצה"), שזה ששומט את המצה השלישית הוא: "כדי להראות שבכל זאת עיקר שייכות ברכה זו היא למצה א' וב', ואפילו לדעת הלל".

ב. "ויותר נראה לומר, שהוא כדי שלא יטעה ויבצע גם ממצה הג', וכמו שמצינו שמצניע האפיקומן מפני טעם זה" (הגדת הרבי שם).

♦ יש מחלוקת אם ברכת "על אכילת מצה" נאמרת על המצה האמצעית - הפרוסה, או על העליונה - השלימה, לכן בשעת ברכת "על אכילת מצה" צריך להחזיק את שתי המצות הללו, ובוצע ואוכל כזית מכל אחת מהן (תעה, ה).

♦ בשעת הברכה "על אכילת מצה" יכוון לפטור גם את אכילת הכורך מהמצה השלישית, וגם את אכילת האפיקומן (סידור).

♦ שיעור כזית במצה (שהיא מצווה דאורייתא) הוא 27 גרם.

♦ שיעור אכילת מצה - שהוא ב' כזיתים לזה שיש לו קערה (כזית ממצה הא' וכזית ממצה הב' כנ"ל) - הוא שני פעמים 27 גרם.

אך בן בית שאין לו קערה, יאכל רק כזית אחד.

♦ צריך להכניס לפיו בבת אחת את שני הכזיתים, כדי "שלא יהא הפסק בין הברכה דאכילת מצה לאכילת כזית השייך לה שהוא ממצה הא' או ממצה הב'" (לשון הרבי בהגדה ד"ה "ביחד" משו"ע סי' תעה, ו). אך אין צריך לבלוע את שני הכזיתים יחד (תעה, ו).

♦ צריך לאכול את ב' הכזיתים לכתחילה בשיעור אחד של כדי אכילת פרס, שהוא תוך 4 דקות.

♦ חולה שאינו יכול לאכול כמה כזיתים של מצה, או אדם שיש לו רק כזית אחד ממצה שמורה, יאכל כזית אחד של מצה באפיקומן, ויברך עליו המוציא ועל אכילת מצה (תפב,ג). ויטול ידיו בלי לברך על נטילת ידיים, מפני שברכת על נטילת ידיים מברכים רק משיעור כביצה (קנח,ב).

♦ השיעור המינימלי של כזית לפי מידת נפח לגר"ח נאה, שניתן לסמוך על זה עכ"פ לחולה שאינו יכול בשום אופן לאכול מצה - הוא 9 גרם מצה, ויש להוסיף לזה עוד כמה גרם מצה שנשאר בין השיניים או נופל בזמן האכילה (ראה פסק"ת סי' תפו).

♦ אין טובלים את מצת המצווה במלח, "מפני חיבוב מצה לצאת ידי חובתו במצה שאין עמה תערובת טעם אחר כלל" (תעה,י).

♦ אכילת מצה - בהסיבה. שכח להסב יאכל שוב כזית מצה ובהסיבה.

♦ אין מפסיקים בדיבור - "שלא מעין הסעודה" (הגדת הרבי ד"ה "זיכוי לפטור") - מברכת על אכילת מצה עד אחרי אכילת הכורך. מפני שלדעת הלל שיוצאים י"ח מרור רק במרור הנאכל יחד עם המצה, הרי ברכת המצה מתייחסת גם למצה של הכורך, וכן ברכת בורא פרי האדמה של המרור מתייחסת גם למרור של הכורך (תעה,יח).

♦ על אלו שיש להם עובדים זרים להיזהר שלא לתת פרוסת מצה של מצוה או אפיקומן - לגוי, כי יש בזה משום ביזוי מצוה (וראה בכף החיים סי' קסז ס"ק קמ מעשה נורא בזה).

♦ אדם שהקיא את המצה/מרור/ד' כוסות יצא ידי חובתו וא"צ לאכול שוב, מפני שגרוננו נהנה מהם (ראה תעה,כה). ואם הקיא את המצה לפני שבירך ברכת המזון, נכון שיאכל כזית מצה כדי שיוכל לברך ברכת המזון (ראה המצויין בפסק"ת תעה,ח).

בני הבית באכילת המצה:

♦ ישנם אופנים שונים איך ינהגו בני הבית בעניין לחם משנה ואכילת מצה (ראה פסק"ת תעה,ב). לדעת אבי מורי הרב ע"ה, נשים ובני בית שאין להם "קערה" עם ג' מצות, יחזיקו בידיהם שתי מצות ללחם משנה בשעה שבעל הבית מברך "המוציא" ו"על אכילת מצה", וייצאו ממנו י"ח הברכות הללו, ואז יאכלו מן המצות שלפניהם בלי לברך ובלי לטעום ממצות בעה"ב. ויאכלו כזית אחד בפרק זמן הנ"ל (מבעל הבית הם יוצאים ידי חובת בציעה מ"פרוסה ושלמה". ואת הבציעה מ"לחם משנה" הם מקיימים בעצמם בבציעה מן המצות שבידיהם. אך ראה שו"ע אדה"ז (תעג,כד) ש"כיון שהם יוצאים בברכת המוציא של בעל הבית, הם יוצאים גם כן בלחם משנה של בעל הבית" ואכמ"ל).

◆ חיוב נשים באכילת מצה בליל הסדר הוא מן התורה.

◆ לגבי גיל חינוך קטנים לאכילת מצה כתב הרמב"ם (הל' חו"מ פ"ו ה"י) ש"קטן שיכול לאכול פת וכו' מאכילין אותו כזית מצה", ופירשו שכוונתו "שיכול לאכול פת" היא שיכול לאכול כזית מצה בכדי אכילת פרס (וכדעה המקילה ששיעורה 9 דקות), וראה פסק"ת תעב,יג.

מרור:

◆ אכילת המרור צריכה להיות "מיד" אחרי אכילת המצה (תעה,יא).

◆ לוקחים את המרור שהיה בקערת הסדר, מפני שעליו אמרו "מרור זה שאנו אוכלין" (ולכן טוב לצרף למרור של המסובים מן המרור שהיה בקערת בעל הבית).

◆ צריך לאכול גם מרור מר (חריין) כדי להרגיש את המרירות, וגם חסה. ואם אינו מסוגל לאכול מרור מר, לדעת אדה"ז (תעגל) יאכל רק כזית חסה. דאף שאין מרירות בחסה, "מ"מ כשהיא שוהה בקרקע מתקשה הקלח שלה ונעשה מר מאד ומפני כך היא נקראת מרור, ומצוה לחזור אחריה אף כשהיא מתוקה, לפי שמצות מרור היא זכר למה שמררו המצרים את חיי אבותינו וכו' בתחילה בפה רך על ידי פיוסים וכו' ולבסוף מררו חייהם בעבודה קשה וכו' ע"ש.

◆ יש בעלי שיניים תותבות שמחמירים שלא לאכול חם בפסח, מפני שהאוכל החם מפליט את הבלוע בשיניים כו'. לנוהגים בחומרא זו יש בעיה באכילת מרור חריף המפליט גם הוא את הבלוע בשיניים. ויש להם לאכול את המרור בבליעה בלי ללעוס, או לאכול רק חסה.

◆ צריך להרגיש טעם מרור או חסה, ואין לערב בזה דבר אחר.

◆ שיעור כזית מרור (שבזמן הזה היא מצוה דרבנן) הוא 19 גרם - מן המרור והחסה יחד.

◆ יש להכניס לפה את כל הכזית מרור בבת אחת.

◆ יש לסיים את אכילת המרור בפרק זמן של כדי אכילת פרס שהוא 4 דקות.

◆ נשים חייבות באכילת מרור (תעב,כה).

◆ ניתן להקל לחולה שיאכל את המרור בשיעור אכילת פרס הגדול ביותר שהוא 9 דקות, וכמות המרור תהיה בשיעור הקטן שהוא 17 גרם.

♦ לפני טבילת המרור בחרוסת מרככים את החרוסת ביין (תעג,לב-לד).

היין שמרככים בו יהיה משיירי היין של הארבע כוסות. ולכן נותנים מעט חרוסת יבשה לתוך הצלחת שעליה מונחת הכוס - שוודאי נשפך לתוכה יין כשהכוס התמלאה על גדותיה, וכך מתרככת החרוסת. לאחמ"כ טובלים את המרור בתוך החרוסת הנמצאת באותה צלחת (תורת מנחם תשמו ח"ג ע' 181. וראה אוצר מנהגי חב"ד ע' קעט לגבי האופן שהרבי טבל את המרור בחרוסת).

♦ טובלים את המרור בחרוסת, מנערים את החרוסת כדי שלא יתבטל טעם המרור ורק לאחר מכן מברכים על המרור, וזה כדי שלא יהיה הפסק בין הברכה לבין עשיית המצווה - אכילת המרור (תעה,יב).

♦ לא מברכים אשר קדשנו כו' על מצוות טיבול המרור בחרוסת, משום שמצוות הטיבול בחרוסת טפלה למצוות אכילת המרור (הגדת הרבי ד"ה "ברכה זו").

♦ בברכת "על אכילת מרור" יכוון לפטור גם המרור שבכורך (הגדה ד"ה "ויברך").

♦ אכילת מרור בלי הסיבה (מפני שנעשית זכר לשעבוד ולא זכר לחירות).

כורך:

♦ כזית מצה וכזית מרור.

♦ אכילת הכורך באה כדי לצאת ידי חובת אכילת מרור, לדעת הלל שסובר שרק כאשר אוכל את המרור יחד עם מצה יוצא ידי חובת אכילת מרור בזמן הזה - זכר למקדש. אך ידי חובת אכילת מצה שמדאורייתא, יצא ידי חובה גם לדעת הלל דווקא בכזית מצה שאכל בתחילה בפני עצמה בלא מרור, כיון שבכורך טעם המרור דרבנן מבטל את טעם המצה דאורייתא (תעה-טז,יח. וראה הגדת הרבי ד"ה "כן עשה" שכן הוא לדעת אדה"ז, אך לדעת הפרמ"ג גם לדעת הלל בזמן הזה יוצא י"ח מרור במרור שאוכל בפני עצמו, ואכילת הכורך היא רק "זכר" למה שעשה הלל).

♦ בגלל הזהירות ממצה שרויה אין לטבול את המרור של הכורך בחרוסת (מפני החשש שיגע במצה ותהיה "שרויה"), אלא נותנים מעט חרוסת יבשה על המרור ומנערים אותה אח"כ ממנו (הגדת הרבי ד"ה "ויטבול בחרוסת").

♦ צריך לאכול את ב' הכזיתים לכתחילה בתוך 4 דקות (ולכתחילה צריך לבלוע את ב' הכזיתים בבת אחת, תעה,כא).

♦ אוכלים את הכורך בהסיבה, כיון שכן עשה הלל שהיה מיסב בזמן אכילת הכריכה. והיינו שלמרות שאכילת כורך בזמן הזה באה בשביל לצאת ידי חובת מרור בלבד לדעת הלל, ומרור אין צריך הסיבה שהרי הוא בא זכר למרירות ולא זכר לחירות. מ"מ בכורך צריך להסב, משום שכורך אוכלים מפני ש"כן עשה הלל", והלל היה מיסב בזמן אכילת הכורך - משום שבזמן המקדש היה הלל יוצא גם י"ח מצה באכילת הכורך של פסח מצה ומרור יחד, ולא היה יוצא בכורך רק י"ח מרור. ראה תעה, כ).

שכח ולא הסב בכורך, אינו חוזר ואוכל. לפי"ז, רק בכוס ב' ובאכילת 'מצה' חוזר אם לא היסב.

♦ לאחר אכילת הכורך לא נזהרו בבית הרב משיחה בעניינים שאינם "מעין הסעודה". זאת למרות שאדה"ז כתב בסידור שיש לכוון בברכת "על אכילת מצה" גם על אכילת האפיקומן, ועדיין לא אכל את האפיקומן.

והטעם, משום שהכוונה לפטור את האפיקומן בברכת על אכילת מצה היא "חומרא יתירה" ואינה מן הדין (הגדת הרבי ד"ה "לפטור כו' אכילת האפיקומן" משו"ע תעה, יח).

שולחן עורך:

♦ מתחילים את הסעודה באכילת הביצה מה"קערה". אכילת הביצה בסעודה זו, היא זכר לאבלות על חורבן בית המקדש שגרם שלא יקריבו קרבן פסח (תעו, ו).

בלשון הרבי בהגדה (ד"ה "שולחן עורך") משמע, שגם טיבול הביצה במי מלח הוא זכר לחורבן, ולא רק עצם אכילת הביצה.

♦ הרבי טבל את הביצה ג' פעמים במי מלח (ולא חשש לזה שלכאורה יש כאן טיבול שלישי - מלבד טיבול הכרפס והמרור. וראה דעות בזה בפסק"ת תעו, ב).

♦ במשך הסעודה טבל הרבי חתיכת מצה ג' פעמים במלח ואכלה (אוצר מנהגי חב"ד ע' קפה).

♦ אין אוכלים בשר צלי בליל הסדר - משום גזירה שמא יאמרו קרבן פסח הוא - ואפילו בשר עוף. האיסור הוא בין בצלייה על האש, בין בתנור או גריל, ובין בקדרה.

♦ איסור צלי בליל הסדר הוא רק בדבר הטעון שחיטה כמו בשר בהמה או עוף, אך דגים צלויים מותר לאכול.

♦ יש דעות שבשר מטוגן בשמן דינו כבשר צלי ואין לאוכלו בליל הסדר (ראה המצויין

בפסק"ת תעו,א).

♦ אדמו"ר הריי"ץ והרבי שתו יין במשך הסעודה, אך לא היו אומרים "לחיים" כדי לא לתת חשיבות לשתיה זו ולא יהיה נראה כמוסיף על ארבע הכוסות (המלך במסיבו ח"א ע' רפא. ח"ב ע' קכא).

♦ יש לאכול כראוי בשלחן עורך כדי שיאכל את האפיקומן "על השובע", כיון שהוא זכר לפסח שהיה נאכל על השובע. אך לאידך יש להיזהר שלא לאכול ולא לשתות בשולחן עורך יותר מדי, כדי שלא יאכל את האפיקומן אכילה גסה - היינו אכילה שאינו תאב לה שאז אכילת האפיקומן כבר לא תהיה "מצוה מן המובחר". ואם הוא שבע כל כך עד שנפשו קצה באכילת האפיקומן, לא ייצא ידי חובה כלל באכילת האפיקומן (תעו,ה).

צפון - אפיקומן:

♦ אפיקומן הוא זכר לקרבן פסח שהיה נאכל בחבורה, ולפיכך כתב אבי מורי הרב ע"ה שבעל הבית צריך לתת לכל אחד ואחד מבני הבית חתיכה ממצת האפיקומן שלו, וכך ייחשב שאוכלים יחד בחבורה. בני הבית ישלימו לשיעור כזית ממצה אחרת.

ובאוצר מנהגי חב"ד (ע' קנב) הביא הנהגת רבותינו נשיאנו בזה, שהיו אוספים את חתיכות האפיקומן מבני הבית ומהאורחים ומצניעים אותו יחד עם האפיקומן שלהם, ולאחמ"כ ב"צפון" היו מחזירים את שקיות האפיקומן לבני הבית, וביארו: "שהוא כמו תכוסו על השה, שיעשו קרבן פסח ביחד". ונמצא שזה שכל האפיקומן היה מרוכז בתחילה יחד, גורם שייחשב שנאכל בחבורה - למרות שכל אחד קיבל את האפיקומן שלו בלבד, ורבותינו בעלי הבית לא חילקו למסובים מן האפיקומן הפרטי שלהם.

♦ שיעור אפיקומן לכתחילה הוא שני כזיתים, משום שיש מחלוקת אם הוא נאכל זכר לפסח, או זכר למצה הנאכלת עם הפסח על השובע (תעו,ג).

♦ לכתחילה יאכל את שני הכזיתים בשיעור אכילת פרס אחד - 4 דקות.

♦ מי שקשה לו לאכול ב' כזיתים, יאכל כזית אחד ויתנה שהוא "זכר" על פי הדעה שהלכה כמותה (הגדת הרבי ד"ה "צפון").

♦ נשים אוכלות כזית אחד.

♦ אוכלו בהסיבה, ואם שכח להסב אין צריך לחזור ולאכול בהסיבה (תעו,ד).

- ◆ יש לשבת במקום אחד בשעת אכילת האפיקומן, ואין לעבור משולחן לשולחן בזמן אכילתו (תעז, ב).
- ◆ אכילת האפיקומן צ"ל לפני חצות הלילה, כמו קרבן הפסח שהיה נאכל עד חצות (תעז, ו).
- ◆ אין אוכלים כלום אחרי אכילת האפיקומן, כמו שלא היו אוכלים כלום אחר אכילת הפסח (תעז, ג).
- ◆ למנהגינו לא שותים אחרי אפיקומן אפילו מים. יסוד איסור השתיה הוא כדי שטעם המצה יישאר בפיו ולא יתבטל. וישתה בשולחן עורך באופן שלא יהיה צמא לאחר אכילת אפיקומן (הגדת הרבי ד"ה "ויזהר שלא ישתה". וראה תעז, א. תפא, א).
- ◆ איסור אכילה ושתיה לאחר אפיקומן הוא עד עלות השחר.
- (במקרה שנרדם והתעורר לפני עלות השחר - האם יהיה מותר לו לאכול ולשתות - ראה תפא, א, ובהמצויין בפסק"ת תעז, א).

כוס של אליהו:

- ◆ מנהג הרבי למזוג כוס של אליהו לפני ברכת המזון, ודלא כהנהגת אדמו"ר הרי"ץ שבדרך כלל מזג כוס זו אחר ברכת המזון. וביאר הרבי (תורת מנחם תשד"מ ח"ג ע' 2037), שהרי חלקו הראשון של הסדר - עם שתי הכוסות הראשונים - קשור עם גאולת מצרים, וחלקו השני של הסדר - עם שתי הכוסות האחרונות - קשור עם הגאולה העתידה. ברכת המזון שייכת לגאולה העתידה שהרי מבקשים בה "על מלכות בית דוד משיחך". וכיון שכוס של אליהו מבשר הגאולה ג"כ שייכת לגאולה העתידה לכן יש למזוגה לקראת ברכת המזון.
- הדבר תואם להמובא לקמן (ב"הלל") בטעם זה שמחלקים את אמירת ההלל בליל הסדר לשתיים, שזהו ג"כ מטעם זה שהחצי הראשון של ההלל שייך לגאולת מצרים, והחצי השני של ההלל שייך לגאולה בכלל ולגאולה העתידה. ואכן את החצי הראשון של ההלל אומרים על כוס הב' שהיא שייכת לגאולת מצרים. ואת החצי השני של ההלל אומרים על כוס הד' הבאה אחר ברכת המזון, השייכת לגאולה העתידה.
- ◆ הרבי השתמש בכוס זכוכית לכוס של אליהו, וקודם שמזג את היין לתוכה בדק היטב אם הכוס חלקה בשוליה ללא פגם.
- ◆ מנהג בית הרב שהרבי מוזג בעצמו את הכוס של אליהו (הגדת הרבי ד"ה "כוסו של אליהו").

✦ הרבי הקדים את מזיגת כוס של אליהו למזיגת כוס ברכת המזון שלו.

✦ הרבי מביא בהגדה בשם הר"מ חאגיז ש"טעם כוס זה, כי אליהו הוא המעיד שישראל מקיימים מצוות מילה - המערכת בפסח כמ"ש 'וכל ערל לא יאכל בו'. ויש להמתיק זה עפ"מ ש"כ שבלילה זה מלו ישראל עצמם" ע"ש. אכן, מהמבואר לעיל במנהג הרבי למזוג כוס של אליהו לפני בהמ"ז, נמצא עניין נוסף ועיקרי בכוס של אליהו - מצד שהוא מבשר הגאולה העתידה, וממילא כאשר מתחילים לעסוק בבהמ"ז בגאולה העתידה, מקדימים לכך את אליהו מבשר הגאולה. אך עדות אליהו שישראל מקיימים מצוות מילה היא גם בזמן הגלות כמובן ואינה שייכת לגאולה.

והנה הרבי (בהגדה שם) מקשה על טעם הר"מ חאגיז: "דלטעם זה היה צריך למזוג כוס זה בתחילת הסדר, ועכ"פ לפני אכילת האפיקומן שהוא זכר לפסח" - כיון שהעדות שנימולו שייכת לקרבן פסח ע"ש. אך לביאור שכוס של אליהו שייך לגאולה העתידה, מובן שפיר מדוע מוזגים כוס של אליהו לפני בהמ"ז ולא בתחילת הסדר או לפני אכילת האפיקומן, דזהו משום שהחלק של הגאולה העתידה בליל הסדר מתחיל בכללות רק בברכת המזון.

ברכת המזון:

✦ לפני מזיגת כוס בהמ"ז נתן הרבי שישטפו את כוסו, ובפשטות ניתן לומר שזהו משום שהיה שותה יין מכוסו בתוך הסעודה כנ"ל, וכן נהג לשתות מים (אוצר מנהגי חב"ד ע' קפד). אך עפ"י הזוהר כוס בהמ"ז צריכה שטיפה מיוחדת גם אם לא השתמש בה בסעודה (ראה שם ע' קפח).

לאחר השטיפה ניגב הרבי את הכוס במפית נייר מבפנים ומבחוץ, כדרכו כל השנה.

✦ בשבעת ימי הפסח אין מעבירים את הידיים על השפתיים למים אחרונים, מחשש שרויה (הגדת הרבי ד"ה "שלחן עורך").

✦ בליל הסדר בעל הבית המקריא את ההגדה הוא זה שעושה את הזימון - "מברך ברכת המזון" - גם אם יש אורח, ולא כמו בכל השנה ש"אורח מברך" (רא"ד). הטעם לזה משום שנאמר "טוב עין הוא יב(ו)רך", ובליל הסדר בעל הבית הוא ה"טוב עין", מפני שמזמין אורחים לסדר באמירתו "כל דכפין ייתי ויכול" (תעט, ט).

✦ כל המסובים אוחזים את כוסותיהם בעת ברכת המזון, ולא רק בעה"ב המברך.

✦ אוחזים את הכוס עד ברכת "בונה ברחמי ירושלים", ונוטלים אותה שוב לברכת בורא פרי הגפן לאחר סיום בהמ"ז.

שפוך חמתך:

- ◆ מוזגים כוס רביעי ופותחים את הדלת לאמירת "שפוך חמתך".
- ◆ "פותחין הדלת כדי לזכור שהוא ליל שימורים, ואין מתייראין משום דבר, ובזכות אמונה זו יבוא משיח וישפוך הקב"ה את חמתו על הגוים" (תפד).
- ◆ פותחין את הדלת כדי שיכנס אליהו (ראה הגדת הרבי ד"ה "פותחין הדלת").
- ◆ מנהג בית הרב: כשחל בחול, לוקחים מגורת נרות דולקים והולכים לפתוח את כל הדלתות שבין החדר שבו עורכים את הסדר עד רשות הרבים או החצר, ואומרים שפוך חמתך (הגדת הרבי ד"ה "ופותחין").
- ◆ אין צריך לעמוד בזמן אמירת שפוך חמתך (ספר המנהגים).
- ◆ בשנה שחל בשבת - פותחים את הדלת בלי להחזיק את הנרות.
- ◆ אדמו"ר הרי"ץ סיפר: "פעם אמר לי אאמו"ר: יוסף יצחק, מ'דארף טראכטן - (במשך הסדר) - אף זיין א מענטש, וועט דער אויבערשטער העלפן. בפרט בעת פתיחת הדלת. ניט בעט קיין גשמיות, בעט רוחניות" (הגדת הרבי ד"ה "סדר הגדה").

הלל:

- ◆ אין מדקדקים בבית הרב לגמור את ההלל לפני חצות (הגדת הרבי ד"ה "קודם חצות").
- ◆ בליל הסדר אומרים את ההלל בישיבה אע"פ שמצוות קריאת הלל היא מעומד - לפי שכל מעשה לילה זה דרך חירות ולכן אין מטריחים אותו לעמוד (תעג,מח).
- ◆ בליל הסדר אין מברכים על אמירת ההלל, מפני שאין אומרים אותו ברצף אחד כי אם בב' חלקים (תעג,מז).
- ◆ את החצי הראשון של ההלל אומרים במהלך סיפור יציאת מצרים ב"מגיד", ואת החצי השני אומרים אחרי ברכת המזון. בטעם הדבר כתב הרבי בהגדה (ד"ה "הללויה" וכנ"ל) שמחלקים בין החלק של ההלל השייך לעבר, לבין החלק של ההלל השייך לעתיד: הפרקים הללויה ובצאת ישראל המדברים ביציאת מצרים, קריעת ים סוף ומתן תורה - השייכים לעבר, מפסיקים בהם, ותקנו אחריהם ברכת הגאולה ואכילת המצה שכל זה זכר ליצי"מ. והפרקים שלאחריהם המדברים בלעתיד לבוא באים אחרי הסעודה, כי הם עניין בפני עצמו ע"ש (וראה פרמ"ג א"א סוס"י תפו בשם הלבוש).

♦ מצווה לומר את ההלל בשלושה כדי שגדול הבית יקריא ויאמר "הודו לה' וכו'", "יאמר נא ישראל וכו'", "יאמרו נא בית אהרן וכו'", "יאמרו נא יראי ה' וכו'", ושנים יענו לו על כל פסוק "הודו לה' וכו'". וכן ב"אנא ה' הושיעה נא" וב"אנא ה' הצליחה נא" שבב' הפעמים הגדול מקריא והמסובים עונים אחריו (תעטו, והגדת הרבי).

ואם אין לו שני גברים שיאכלו עמו, מספיק שאשתו ובניו שהגיעו לחינוך יענו אחריו (תעטו, ו).

♦ בחלק של "מגיד" היה הרבי אומר את ההגדה באופן שקולו לא נשמע ורק קול המקריא נשמע. אך חלק זה של ההלל אמר הרבי בקול, במתיקות ובדביקות, ומפעם לפעם היו הדמעות זולגות מעיניו. והיה גובר והולך באמירת "הלל הגדול" ו"נשמת".

♦ בבית הרב אין נוהגים לומר פזמונים בסיום ההגדה (הגדת הרבי בסופה).

♦ מנהג בית הרב: אחרי אמירת 'לשנה הבאה בירושלים' האדמו"ר שופך את היין מכוסו של אליהו בחזרה לבקבוק, וכל המסובים מנגנים בשעה זו הניגון א-לי אתה ואודך - מעשרת הניגונים של רבינו הזקן (הגדת הרבי בסופה).

♦ אדמו"ר הרשב"ב היה מוסיף יין לכוסו של אליהו לפני ששפכו בחזרה לבקבוק - כדי לתקנו, ואמר שהיין בוודאי "פגום"!

♦ למנהגינו אין שותים מכוסו של אליהו כי אם רק מסתכלים עליו (ספר השיחות תשמ"ט ח"א ע' 391. וראה המצויין באוצר מנהגי חב"ד ע' רג. ולא כמנהג העולם ששותים ממנו).

קריאת שמע שעל המיטה

◆ בליל הסדר אומרים רק פרשה ראשונה של שמע וברכת המפיל, כי הוא לילה המשומר מן המזיקים (תפא, ב).

ביו"ט שני בחו"ל אומרים קשעהמ"ט כרגיל בשבת ויו"ט (ספר המנהגים).

◆ "בקצת מקומות נוהגים שלא לנעול החדרים שישנים שם בליל פסח, כי הוא ליל שימורים לכל בני ישראל לדורותם להוציאם מגלות הזה. ואם יבוא אליהו ימצא פתח פתוח ונצא לקראתו במהרה. ואנו מאמינים בזה, ויש באמונה זו שכר גדול. ובמקומות שמצויים גנבים אין לסמוך על הנס" (תפ, ה).

עשיית מלאכה בימי חול המועד

✦ אסור לעשות מלאכה בחול המועד¹.

שורש וסיבת האיסור הוא כדי שאדם לא יטרח² ולא יהיה טרוד במועד, אלא יחגוג וישמח בו³.

✦ אסור ליהודי לומר לגוי שיעשה עבורו מלאכה שאסור לעשותה בחוה"מ⁴.

כיבוס

✦ אסור לכבס בגדים בחוה"מ⁵, בין ביד ובין במכונת הכביסה, ואסור גם להשרות בגד במים לצורך כיבוסו.

טעם האיסור⁶: כדי שיקבס את בגדיו כראוי בערב יו"ט ויהיו לו בגדים נקיים ליו"ט, ולא יכנס ליו"ט עם בגדים לא נקיים.

✦ בגדים שכיבסם בערב יו"ט, אלא שהשימוש בהם רב והם מתלכלכים מהר, ולא נשארו לאדם בגדים להחלפה, מותר לכבסם⁷ לצורך חול המועד או לצורך יו"ט האחרון של החג. כגון⁸:

1. בגדי תינוקות וילדים קטנים.

2. גופיות, גרביים ושאר בגדים הצמודים לגוף, אפילו עבור מבוגרים - בימי הקיץ שדרך להחליפם מידי יום.

3. מגבות ידיים - כאשר מספר בני הבית גדול ודרך להחליפם מידי יום.

✦ אם יש לאדם רק בגד אחד לחג והבגד התלכלך, מותר לכבסו בחוה"מ⁹.

✦ במקרים בהם מותר לכבס בחוה"מ, עדיף לכבס במכונת הכביסה מאשר ביד.

1 נחלקו הראשונים והפוסקים אם האיסור מן התורה או מדרבנן, ובדברי שו"ע רמב"א בשול"י הגליין נראה שהאיסור מדרבנן.

2 ראה מועד קטן ב,א-ב וברש"י.

3 ראה לבוש תקלה,א.

4 שו"ע תקמ"ג,א. אם אין בזה צורך מצוה.

5 שו"ע תקל"ד,א.

6 רמב"ם פ"ז מהל' יו"ט הי"ז.

7 ראה שו"ע תקל"ד,א. ומשנ"ב שם סק"ד.

8 ראה המצויין בספר חול המועד כהלכתו פרק ה.

9 שו"ע תקל"ד,א. וע"ע במשנ"ב שם סק"ט.

✦ כאשר מכבס במכונת הכביסה (ולא ביד), מותר לכבס בבת אחת את כל הכמות שיזדקק לה בימי חול המועד וביו"ט האחרון של החג.

אך אם מכבס ביד, מותר לכבס רק את הבגד שהוא זקוק לו בעת הכיבוס.

✦ גם כאשר הכיבוס במכונת הכביסה נעשה בהיתר, אסור להכניס למכונה באותה הזדמנות בגדים נוספים שלא הותר לכבסם בחוה"מ.

✦ בגד שיתקלקל אם לא יכבסנו בחוה"מ, כגון שיעלה עובש, מותר לכבסו¹⁰ אפילו אם אינו מתכוון ללבוש את הבגד במועד.

✦ במקרה שהותר לכבס בחוה"מ, עדיף שייבוש הבגדים ייעשה על ידי תלייתם בתוך הבית, או באמצעות מכונת יבוש, ולא על ידי תליית הבגדים על החבל בחוץ, משום מראית עין (ובפרט בגדי מבוגרים).

חפיפת פאה

✦ אין לחפוף פאה בחוה"מ אפילו לצורך המועד¹¹, אלא יש לעשות זאת לפני החג.

צחצוח נעליים

✦ כאשר הנעליים מלוכלכות ואין לו נעליים אחרות ללבוש, מותר לצחצחם בחוה"מ¹².

ניקיון הבית והרכב

✦ פעולות ניקיון שגרתיות כמו ניקוי או שאיבת האבק, ושטיפת הרצפה - מותרות בחוה"מ.

✦ פעולות ניקיון שרגילים לעשות רק אחת לכמה זמן, כמו ניקיון יסודי של הבית, או שטיפת הרכב - אסורות בחוה"מ.

גיהוץ וקיפול בגדים

✦ מותר לגהץ בבית בגד מקומט כדי ללבושו בחוה"מ או ביו"ט האחרון של החג¹³.

10 משום שהמלאכה היא לצורך דבר האבד.

11 שהרי אסור לכבס בחוה"מ.

12 ראה בספר חול המועד כהלכתו ע' קעז-ח.

13 ב"י סי' תקמא. מג"א שם סק"ד. כף החיים שם סק"א.

מותר לקפל בגדים בחוה"מ לצורך המועד, כגון: כדי לשמור על מראה הבגד שהוא צריך ללבשו במועד, או כדי שהבית יהיה מסודר.

הכנת אוכל ופתיחת חנויות מזון

♦ בישול, אפייה, קטיפת פירות או ירקות וכל מלאכה של הכנת אוכל לצורך המועד, מותרת בחול המועד¹⁴.

♦ מותר לפתוח בחוה"מ חנויות לממכר מזון לצורך המועד.

♦ מותר לתקן לצורך המועד כלים המייצרים אוכל או שומרים עליו שלא יתקלקל, כמו: מקרר, תנור, מיקסר וכדו'.

♦ מותר להטביל כלים חדשים בחוה"מ.

תפירה

♦ תפירה קלה לצורך המועד, כגון כאשר נפל כפתור מהבגד ולא ראוי ללבשו כך, ואין לאדם בגד אחר ללבוש במועד - ניתן לתפור את הבגד בשינוי¹⁵. כגון: אם יש בכפתור ארבעה נקבים, יתפור רק בשנים מהם. ואם יש בו שני נקבים יתפור את הכפתור באופן רפוי ולא מהודק.

גם תפירת מכפלת וכדו' לצורך המועד, תיעשה בשינוי.

קנייה ומכירה

♦ אסור לעשות מסחר בחוה"מ, בין לקנות ובין למכור, אפילו כל שהוא¹⁶.

כמה טעמים נאמרו על כך:

1. כדי שלא יטרח ביו"ט.

2. שלא יהיה טרוד ויימנע משמחת יו"ט.

3. כאשר מוכר כדרכו בחול יש בזה זלזול במועד.

14 ראה שו"ע סי' תקלג.א.

15 ראה רמ"א בשו"ע תקמא.ד.

16 שו"ע תקלט.א.

♦ אם זה דבר האבד, שאם לא ימכור עכשיו יפסיד ממחיר הקרן, מותר למכור בחוה"מ¹⁷.

♦ אם יש בימי חול המועד מבצע המוזיל את מחיר המוצר באופן משמעותי, ומבצע כזה איננו מצוי¹⁸, מותר לקנות בחוה"מ.

וכן אם הזדמנה לאדם עסקת קניה ומכירה שיש בה רווח גדול, מותר לקנות ולמכור בחוה"מ, אך יש לעשות זאת בצנעה, ולתת חלק מהרווח המשוער מהעסקה לצרכי המועד¹⁹.

כתיבה

♦ כתיבת אותיות רגילות²⁰ בכתב רגיל²¹ לצורך המועד, מותרת²². אך נהגו לעשות זאת עם קצת שינוי - כגון שהשורה העליונה תהיה עקומה²³.

ויש מגדולי ישראל שהחמירו שלא לכתוב בחוה"מ אפילו בכתיבה רגילה²⁴. אך בעניין הנוגע לאחרים ששאלו שאלה וממתינים לתשובה, כותב הרבי²⁵ ש"ידוע אודות א' מנשיאנו הקדושים שהיה עונה לשואליו, (ו)כתב גם בחול המועד, וכפתגמו²⁶: אינני יכול להתעלם מעיקר של הזולת, בגלל הידור שלי" ע"ש.

♦ מותר לכתוב צ'ק עבור קניות שנעשו לצורך המועד, כאשר לא ניתן לדחות את התשלום לאחר המועד, ויש לקונה לשלם רק בצ'ק.

כך הדין גם לגבי כתיבת קבלה עבור הקנייה.

♦ מותר לכתוב חידושי תורה בחול המועד²⁷, אך יעשה זאת בכתב רגיל ובאותיות רגילות.

♦ מותר לתת לילדים לצייר ולצבוע בחול המועד - על מנת להעסיקם.

אך ציורי אומנות אסורים בחוה"מ.

17 שו"ע תקל"ט, ד.

18 דהוי דבר האבד.

19 ראה שו"ע תקל"ט, ה, ורמ"א שם סעי' א, ומשנ"ב שם סק"ו.

20 אך כתב אשורי (למשל) - אסור.

21 ולא בכתב גרפי או כתב נאה במיוחד.

22 ראה ט"ז סי' תקמה סק"י, ומג"א שם סקכ"א.

23 מג"א שם בדברי הרמ"א סעי' ה.

24 ראה אגרו"ק אדמו"ר הרש"ב ח"ד ע' ריב. וראה חוה"מ כהלכתו ע' רל-רלא.

25 אגרו"ק ח"ח ע' כ.

26 בתרגום מאידיש.

27 ראה ט"ז סי' תקמה סקי"ג.

♦ כתיבה בחוה"מ במחשב או בטלפון הנייד - מותרת.

צילום במצלמה דיגיטלית או בטלפון הנייד

♦ אירוע משפחתי או טיול מיוחד שספק אם יתרחש שוב בקרוב (באותו מצב)²⁸, מותר לצלם בחוה"מ במצלמה דיגיטלית או בטלפון הנייד²⁹.

♦ הסרטת וידאו בחוה"מ, מותרת.

תיקון הרכב

♦ תיקון פשוט כמו החלפת צמיג, מותר.

אך תיקון מורכב שדורש מומחיות ('מעשה אומן'), אסור. לכן אין למסור את הרכב לתיקון במוסך בחול המועד.

ענייני רפואה

♦ ביקור אצל רופא או טיפולים שגרתיים שניתן לעשות גם אחרי החג, אין לעשות בחוה"מ.

במקרה של חולי או צער, הדבר מותר.

נטילת ציפורניים

♦ אסור בחוה"מ לגזור את ציפורני הידיים או הרגליים³⁰ באמצעות מספריים, קוצץ או כלי אחר³¹.

אך מותר לחתוך את הציפורניים באמצעות הידיים או השיניים³².

♦ אדם שרגיל לגזור את ציפורניו כל ערב שבת ויו"ט, מותר לו במקרה הצורך לגזורם גם בערב שבת של חול המועד או בערב יו"ט האחרון של החג³³. אך אם ניתן, עדיף לגוזם בידי או בשיניו.

²⁸ שזהו 'דבר האבד'

²⁹ ראה אגרו"ק ח"ג ע' יד אודות כינוס שנערך בחוה"מ שכ' 'תקוות'... שעשו פאטא מהכינוס" ע"ש. וראה בחוה"מ כהלכתו ע' רכט.

³⁰ רמ"א תקלב, א.

³¹ כדי שיטול את ציפורניו בערב יו"ט ולא יכנס ליו"ט כשהוא מנוול.

³² פרמ"ג מש"ז סי' תקלב סק"א.

³³ באה"ט סי' תקלב סק"א, וכף החיים שם סק"ה.

♦ מותר לגזור ציפורניים לצורך מצוה (כמו ל"ט).

בשמים במוצאי שבת

♦ במוצ"ש חול המועד פסח משתמשים לבשמים בעלי הדס ולא בציפורן.

שביעי של פסח

ביעור מעשרות:

שנה זו - ה'תשפ"ו היא השנה הרביעית לשמיטה, וחייבים לקיים בה את מצוות ביעור מעשרות, כדלהלן:

אדם שברשותו פירות שלא הופרשו מהם עדיין תרומות ומעשרות, חייב להפריש מהם תרומות ומעשרות כדין, וכן לבער את התרומה ותרומת המעשר מן הבית ע"י עטיפתם היטב בשקית ניילון וזריקתם לאשפה בחוץ, וכן להקנות את המעשר ראשון שבפירות ללוי, ואת המעשר עני שבהם לעני או לגבאי צדקה.

ניתן להקנות את הפירות ללוי על ידי שישכיר לו מקום בקרקע הבית (כגון את המקום בו נמצאים הפירות) ע"י קנין כסף, ואגב השכרת המקום יקנה לו את הפירות. ניתן לסכם עם הלוי שייתן לבעל הפירות רשות לאכול את הפירות. כמו כן, בעל הפירות יכול לקנות את פירות המעשר עני מגבאי הצדקה בסכום כלשהו שיסכמו ביניהם.

ירקות חיים הנמצאים עכשיו בשוק (גדלו ו) נלקטו השנה, ולכן אין בהם דין ביעור מעשרות.

אדם שברשותו מטבעות שחילל עליהם במשך הזמן מעשר שני או נטע רבעי, צריך לאבד את צורתם (על ידי הכאה בפטיש וכדומה על המטבע). ניתן גם לחלל את הקדושה שבמטבעות על שלוש כפות סוכר - על ידי אמירה: "המטבעות וחומשם יהיו מחוללים על סוכר זה". לאחר החילול יש להמיס את הסוכר בכוס מים ולשופכו לכיור. ע"י החילול יוצאים המטבעות לחולין ואין צורך לאבדם.

אדם שברשותו מצות שלא הפרישו מהם חלה, חייב להפריש מהם חלה, ולבערה (ניתן להניח את החתיכה המופרשת בשקית ניילון ולהניחה באשפה בחוץ).

הדלקת נרות יו"ט:

✦ בשנה ששבת סמוכה ליו"ט, כדאי לשים מעט שמן או מים בכוסיות הזכוכית של הנרונים, על מנת שהדסקית לא תידבק לכוסית וניתן יהיה לנערה ולהניח בכוסיות נרונים חדשים להדלקת נרות השבת.

נתינת הצדקה קודם הדלקת הנרות תהיה גם עבור היו"ט וגם עבור השבת הסמוכה לו.

✦ הדלקת הנרות בערב שביעי של פסח, לכתחילה לפני כניסת החג. אם לא הדליקה

לפני כניסת החג, תדליק בלילה לפני הקידוש.

◆ סדר הדלקת הנרות ביו"ט הוא כמו בשבת.

◆ לאחר הדלקת הנרות תברך אקב"ו "להדליק נר של יום טוב", ואין מברכים "שהחיינו".

הלכות החג:

◆ בקידוש של שביעי של פסח אין מברכים "שהחיינו".

◆ בשביעי של פסח מזכירים נשמות. הזכרת הנשמה היא באמירת שם הנפטר ושם אמו.

אין מנהגנו להדליק נר נשמה ביום שאומרים בו "יזכור".

◆ עורכים סעודת משיח.

◆ ביו"ט מותר רק להגדיל את האש בגז, אך אסור להקטין אותה.

להבה של כיריים או תנור חשמלי, אסור להגדיל.

◆ מאכלים שאפשר להכינם מערב יו"ט ולא ייפגע טעמם ואיכותם, יש להכינם בערב יום טוב.

◆ מותר ביו"ט לטלטל מרה"ר לרה"י, וכן להיפך, אך גם ביו"ט אסור לצאת מחוץ לתחום בלי עירוב תחומין שהכינו מערב יו"ט.

◆ הטסים לחוץ לארץ לימים ראשונים של פסח וחוזרים לארץ בחול המועד, אסורים בעשיית מלאכה באחרון של פסח - כשחל בחול, וגם אסור להם לאכול חמץ. אך עליהם להניח תפילין ולהתפלל תפילות רגילות.

ספירת העומר

שמחות בספירת העומר:

◆ אדה"ז (תצג,א) פוסק שמותר להשתדך בימי ספירת העומר, ואף לעשות סעודה, אך "לא יעשו ריקודים ומחולות, ואין צריך לומר שלא יעשו ריקודים ומחולות של רשות". יש לשים לב, שבאירועים כמו בר מצווה, ווארט וכיו"ב, הנערכים בימי ספירת העומר:

א. לא יהיו כלי זמר שינגנו מוזיקה חיה, כי אם לכל היותר מוזיקה מוקלטת ("תקליטן").

ב. המוזיקה המוקלטת תהיה של ניגוני חב"ד מקוריים, באופי של געגועים או של שמחה, שביסודם מעוררים את הלב. אין להשמיע ניגונים אחרים המביאים לשמחה יתירה, ריקודים ומחולות, האסורים בימי ספה"ע.

עיונים

בגדר בדיקת חמץ

האם היא תחילת הביעור או רק הכנה אליו

כתב רבינו³⁴: "הנוהגים להניח פתיתי חמץ בבית וכו', מעיקר הדין א"צ כלל להניח פתיתים הללו קודם בדיקה, שאף אם יבדוק הבודק ולא ימצא שום חמץ בבדיקתו אעפ"כ לא בירך לבטלה, שכך המצווה לבדוק החמץ ולחפש אחריו שמא ימצא ממנו מאומה, ואם לא מצא אין בכך כלום וכבר קיים המצווה כתיקונה. אבל כבר נתפשט המנהג להניח ומנהגן של ישראל תורה הוא" עכ"ל.

נראה מדבריו, שעניינה של מצוות בדיקת חמץ הוא כשמה: בדיקה וחיפוש אחר החמץ, ולא מציאתו על מנת לבערו. לכן גם אם לא מצא כלום, קיים המצווה ולא ברך לבטלה.

אכן לפי זה יש לעיין, מדוע נוסח הברכה קודם הבדיקה הוא "על ביעור חמץ" ולא "על בדיקת חמץ"?

והנה רבינו כתב³⁵ בביאור נוסח הברכה: "ולמה אין מברכין על בדיקת חמץ שהוא מתחיל בה מיד, לפי שאין הבדיקה תכלית המצווה, שהרי מי שבדק ולא ביער את החמץ שמצא בבדיקה לא עשה ולא כלום". והיינו שמכיון שאם מצא חמץ בבדיקה חובה עליו לבערו, ואם לא יבער אין כל ערך לבדיקה כשלעצמה, לכן מברך על הביעור דווקא.

אכן לכאורה אין זה ביאור מספיק כלל בעניינינו. דהן אמת שבמקרה שמצא חמץ נעשתה הבדיקה רק אמצעי לתכלית המצווה שהיא ביעור החמץ מן הבית, ואם לא יבער לא עשה כלום בבדיקה כשלעצמה שהיא רק המכשיר והדרך לאסוף את כל החמץ שבבית ע"מ שיוכל לבערו, וממילא כאשר מצא חמץ וביערו אכן התברר שהבדיקה הייתה רק אמצעי להגיע לביעור החמץ מן הבית שהוא העיקר ומובן מדוע תיקנו לברך "על ביעור חמץ" - אך במקרה שלא מצא חמץ הרי 'קיים המצווה כתיקונה' בעצם הבדיקה והחיפוש ולא אמרינן שברכתו הייתה לבטלה, ועל כרחך שבדיקת חמץ היא מצווה שאינה תלויה בתוצאותיה. אכן א"כ מדוע לא יברך על הבדיקה כשלעצמה?

ובכלל, איזו משמעות יש (למפרע) לברכת על ביעור חמץ שברך לפני הבדיקה, אם לא מצא חמץ ואין לו לפועל מה לבער?

ומכיוון שלפני הבדיקה האדם אינו יודע אם ימצא חמץ בבדיקתו, מדוע תקנו לברך בנוסח על ביעור חמץ - שמתאים דווקא למקרה שימצא חמץ בבדיקתו, ולא תיקנו

34 סימן תלב, יא.

35 סעיף ב.

לברך בנוסח על בדיקת חמץ שמתאימה גם למקרה שלא ימצא חמץ בבדיקתו?

הבדיקה כהכנה לביטול שלאחריה

והנה רבינו כתב בריש הסעיף (שם) וז"ל: "קודם שיתחיל לבדוק צריך לברך . . על ביעור חמץ. ואע"פ שבשעה זו אינו מבערו עדיין, מ"מ כיון שלאחר הבדיקה מיד הוא מבטל ומפקיר כל החמץ שנשאר בביתו שלא מצאו בבדיקה זו, הרי ביטול זה נקרא ביעור כדינו לחמץ שאינו ידוע לו שלא מצאו בבדיקה, והחמץ הידוע לו הוא מצניעו עד למחר שיאכל ממנו עד שעה ה' והמותר מבערו מן העולם, וביעור זה שביום יד וביטול זה שבלייל יד אין מברכין עליהם כלום והן נפטרינן בברכה שבירך על הבדיקה שהיא תחילת הביעור, לפיכך מברכין עליהם על ביעור חמץ" עכ"ל.

בדברי רבינו מונח יסוד, שהליך ביעור החמץ איננו השריפה לבדה, אלא הוא מורכב מכמה שלבים: ראשיתו בבדיקת החמץ שהיא "תחילת הביעור", המשכו בביטול החמץ שלא מצא בבדיקה שאותו הוא אינו יכול לשרוף כמובן אלא ביטולו זהו ביעורו, וסופו בשריפת החמץ שמצא בבדיקה ושאר החמץ הידוע לו. זה שבדיקת החמץ היא "תחילת הביעור", הוא משום שמלבד שריפת החמץ התלויה בבדיקה, גם ביטול החמץ שמבטל מיד אחר הבדיקה תלוי בה, דעל פי גזירת חז"ל הביטול מועיל רק לחמץ שלא מצא בבדיקה, ולכן צריך לבדוק את החמץ ורק אח"כ לבטל. משום הא נוסח הברכה קודם הבדיקה הוא על ביעור חמץ, דמיד אחרי הבדיקה הוא מבטל, והביטול הוא ביעור לחמץ שלא מצא בבדיקה, וא"כ הבדיקה היא הכנה והקדמה לביטול הבא לאחריה, כיון שהיא מגדירה ומבררת איזה חמץ הוא מבטל - שהביטול הוא רק לחמץ שלא מצא בבדיקה.

לפי זה יש לומר גם בעניינינו, דהנוסח "על ביעור חמץ" מתאים שפיר גם למקרה שלא מצא חמץ בבדיקתו, מפני שגם במקרה זה הרי הוא מחוייב לבטל מיד אחר הבדיקה את החמץ שלא מצא בבדיקה וביטולו זהו ביעורו, ואתי שפיר.

ויש לומר, שרבינו עצמו מבהיר עניין זה בסעיף ב' (שם). דכאשר מבאר הטעם מדוע מברכים על ביעור חמץ קודם הבדיקה, כתב רבנו שזהו לפי "שאין הבדיקה תכלית המצווה, שהרי מי שבדק ולא ביער את החמץ שמצא בבדיקה לא עשה ולא כלום", ומוסיף "וכן אם לא ביטל חמצו אחר הבדיקה עדיין לא נגמרה מצות ביעור חמץ". ותמוה, לשם מה הוסיף רבינו עניין זה? ומדוע לא סגי ליה בהא שאין הבדיקה תכלית המצווה משום שחובה עליו לבער את החמץ בשריפה אחר הבדיקה? ויש לומר שרבינו רומז בזה למקרה שלא מצא חמץ בבדיקתו, שאז אינו מבער את החמץ בשריפה, ולכאורה אפשר היה לחשוב שאדם זה אינו שייך בביעור החמץ, ואם כן נתברר מלמפרע שבמקרה זה לא היה מתאים כלל לברך בנוסח על ביעור חמץ? על זה מבאר רבינו, שמכיוון שגם במקרה זה הוא עכ"פ מבטל את החמץ אחר הבדיקה, שפיר שייך לשון ביעור וק"ל.

בזה אפשר לבאר פרט נוסף בלשונו הזהב של רבינו בסעיף א', שבסידור דבריו מקדים את ביעור החמץ הנעשה על ידי ביטולו אחר הבדיקה, לביעור חמץ העיקרי שנעשה ע"י השריפה למחרת³⁶, אף שלכאור' הביעור העיקרי הוא השריפה? דזהו משום שרצה לומר שתמיד הבדיקה היא הקדמה לביעור - גם כאשר לא מצא חמץ, דגם אז צריך עכ"פ לבטל חמץ אחר הבדיקה.

היוצא מכל זה בפשטות, שאכן כאשר לא מצא חמץ בבדיקתו, מצוות הבדיקה התקיימה בעצם הבדיקה והחיפוש, ומצד הבדיקה כשלעצמה היה מתאים לברך על בדיקת חמץ³⁷. למרות זה אינו מברך "על בדיקת חמץ", משום שכאשר מצא חמץ בבדיקתו אין כל משמעות לבדיקה בלי השריפה - הביעור שלאחריה, ומשום הא מברך תמיד קודם הבדיקה "על ביעור חמץ", דנוסח זה מתאים בכל מקרה, או מצד השריפה או עכ"פ מצד החובה לבטל את החמץ שלא מצא בבדיקה.

החזקה הנפעלת על ידי הבדיקה

אך הנה יש לומר בעומק יותר, שבדיקת החמץ איננה רק הקדמה לביעור - בשריפה או בביטול, אלא היא עצמה מצד עניינה חלק מהביעור, וכפי שמשמע מלשון רבינו שהבדיקה היא "תחילת הביעור", ומצד עניינה העצמי מברכים לפניה 'על ביעור חמץ':

ויובן בהקדים דברי הר"ן בריש מס' פסחים, שאדם שבדק חמץ כראוי בזמנו ולאחמ"כ מצא חמץ בביתו בתוך הפסח, אינו עובר עליו בב"י וב"י מלמפרע, משום "שסמכה תורה על החזקות", ובדיקת החמץ מטילה על הבית מדאורייתא גדר "חזקת בדוק". לכן מדאורייתא סגי ליה בבדיקת חמץ כדי שלא יעבור בב"י וב"י, ואינו מחוייב גם לבטל את החמץ בנוסף לבדיקה עי"ש.

ויש לומר בביאור הדבר: לשיטת הר"ן, בדיקת החמץ פועלת שני עניינים: א. להוציא מן הבית את החמץ ששייך למצוא ע"י בדיקה - שחמץ זה אדם יכול למצוא בתוך הפסח ויעבור עליו בב"י וב"י (אם לא ביטלו), ולכן עליו לבדוק חמץ זה ולבערו מן הבית. ב. להוציא את הבית מחזקתו שהוא מקום שיש בו חמץ, ולהטיל עליו חזקת בדוק. והיינו שאם לאחר הבדיקה עדיין נשאר חמץ בבית, הרי הוא בחזקת חמץ שאינו יכול להימצא בבדיקה³⁸, ולכן אינו עובר עליו בב"י וב"י מלמפרע גם אם אירע וחמץ זה התגלה בתוך הפסח. דמדברי הר"ן נמצא, שכל איסור ב"י וב"י מן התורה הוא רק על

36. ולא בסדר שכותב בסעיף ב' דמקדים הביעור ע"י שריפה לביטול החמץ אחר הבדיקה.

37. והביטול שלאחריה אינו מצריך ברכה מצ"ע, כדמוכח מהא שאם שכח לברך קודם הבדיקה לא אמרינן שיברך קודם הביטול כי אם קודם השריפה, ובפשטות זהו לפי שאין כל ודאות שאכן יש כאן חמץ שחל עליו הביטול שהרי זהו חמץ שאינו ידוע לו.

38. ואותו מבטל, אך מדאורייתא מספיקה הבדיקה.

חמץ ששייך למוצאו על ידי בדיקה, ולכן כשבודק ומטיל על הבית חזקת בדוק, שוב לא יעבור מדאורייתא³⁹ על החמץ שנשאר בבית ולא מצאו בבדיקה, כיון שחמץ זה נעשה ע"י הבדיקה בגדר חמץ שא"א למוצאו ע"י בדיקה, וחמץ זה לא אסרה תורה מלכתחילה בכ"י וב"י [הא דמדרכנן לא סגי בבדיקה וצריך גם לבטל את החמץ - אף שגם אם ימצא חמץ לא יעבור עליו בכ"י מלמפרע, וזה מפני החשש שמא ימצא גלוסקא יפה ודעתיה עילויה ויעבור עליו בכ"י וב"י מכאן ולהבא⁴⁰. אך מלמפרע לא יעבור בכ"י וב"י כלל במקרה שבדק חמץ ולא ביטלו].

והנה מובן, שהחזקה על הבית הנפעלת על ידי הבדיקה אינה תלויה בתוצאות הבדיקה, וגם אם לא מצא חמץ בבדיקתו שפיר נפעל על הבית גדר חזקת בדוק, ואם נשאר בו חמץ הרי הוא בגדר חמץ שאינו יכול להימצא בבדיקה ולא יעבור עליו בכ"י וב"י. אם כך נמצא, שהבדיקה פועלת שגם אם נשאר חמץ בבית הרי הוא כמבוער ביחס לאיסור בכ"י וב"י.

לפי זה מובנים היטב דברי רבינו, שגם אם לא מצא חמץ בבדיקתו לא ברך לבטלה ושפיר קיים המצווה כתיקונה, כיון שמצוות הבדיקה היא בעצם הבדיקה והחיפוש, וכמו"כ גם במקרה זה שפיר מתאים נוסח הברכה "על ביעור חמץ". משום שאכן מצוות הבדיקה היא בעצם החיפוש אחר החמץ ואינה תלויה כלל במציאתו, וביחד עם זה עניינה של הבדיקה הוא ביעור החמץ, דבכל אופן ע"י עצם הבדיקה הרי הוא מטיל על הבית חזקת בדוק לעניין שאם נשאר בו חמץ הרי הוא כמבוער ביחס לאיסור בכ"י וב"י מן התורה, וזה נפעל ע"י הבדיקה כשלעצמה ושפיר מברך על הבדיקה בנוסח "על ביעור חמץ". כמו"כ מובנת היטב הגדרת רבינו שהבדיקה היא "תחילת ביעור" אף שלכאור' היא רק הכנה והכשר לביעור החמץ. דלהמתבאר שהבדיקה עצמה מטילה גדר "מבוער" על החמץ שלא מצא בבדיקתו, אתי שפיר⁴¹.

הטעם שמותר לדבר בין הברכה לבין הביטול

על פי יסוד זה ניתן לבאר עניין נוסף: יש איסור להפסיק בדיבור בין ברכת על ביעור חמץ לבין תחילת הבדיקה, ובשו"ע⁴² משמע שהאיסור הוא רק בין הברכה לבדיקה, אך אין איסור להפסיק בין הברכה לבין הביטול שלאחר הבדיקה.

39. זאת באם אינו חפץ להשתמש בדרך ביטול החמץ ע"מ שלא יעבור מה"ת בכ"י וב"י.

40. פסחים ו,ב.

41. אך רבינו כתב שהטעם לכך שנוסח הברכה הוא על ביעור חמץ הוא מצד ביטול החמץ, או מצד שריפת החמץ שלמחרת, ואינו כותב כביאור זה שהבדיקה עצמה נחשבת כביעור. ויש לומר בדרך אפשר, שלדעת אדה"ז ברכת על ביעור חמץ מתייחסת לדבר שמהותו היא ביעור באופן ישיר, כמו שריפה או ביטול, ואין הברכה מתייחסת לביעור שבבדיקה שאם לא מצא חמץ אין כאן פעולה שהיא ביעור באופן ישיר, כי אם רק הטלת "גדר" על החמץ שנשאר, שהוא חמץ שא"א למוצאו על ידי בדיקה.

42. ס' תלב סעי' ה-ז.

ולביאור הפשוט דלעיל שנוסח הברכה על ביעור חמץ נובע מזה שהבדיקה היא הקדמה לביעור בשריפה והקדמה לביטול שלאחרי הבדיקה, לכאן' היה צ"ל איסור להפסיק עכ"פ בין הברכה לבין הביטול שלאחרי הבדיקה, שהרי נוסח הברכה על ביעור חמץ איננו מצד הבדיקה כי אם מצד הביטול שלאחריה. ובשלמא אי מצא חמץ בבדיקתו, שהתברר שהבדיקה היא התחלת הליך הביעור בשריפה, שוב נוסח הברכה על ביעור חמץ שפיר יכול להתייחס לבדיקה ולזה יכול לדבר קודם הביטול. אך במקרה שלא מצא חמץ בבדיקתו, הרי לכאן' לא החל כלל הליך הביעור עד שיבטל, וא"כ מדוע יכול להפסיק בדיבור בין ברכת על ביעור חמץ לבין הביטול?

ולביאורנו מובן הדבר היטב. דעצם הבדיקה כשלעצמה מטילה גדר "מבוער" על הבית ועל החמץ שלא מצא בבדיקתו, ונמצא שכבר בבדיקה עצמה ה"ה מבצע פעולה של ביעור, עוד קודם שיבטל.

שורש מחלוקת הראשונים בדין עשרה פתיתים

והנה, טעם הדין שהביא רבינו שאין צורך להניח עשרה פתיתים קודם הבדיקה משום שגם אם לא ימצא חמץ אין ברכתו לבטלה דמצוות הבדיקה היא בעצם החיפוש - נתון במחלוקת הראשונים; השבלי הלקט (סכ"ו) הביא בשם תשובות הגאונים, שכשמברך על ביעור חמץ "אינו חושש אם אינו מוצא, דמ"מ ביעור חמץ הוא שמחזר אחריו לבערו, וחייב לברך". אך בהמשך לזה הביא דעת אחיו ר' בנימין דפליג על זה, מפני "שהברכה היא על הבדיקה, ועיקר הבדיקה הוא הביעור שמבערו ומפנהו להוציא מביתו, א"כ על מה יברך והלא אינו מבער ואינו מפנה ואינו עושה שום דבר" ע"ש. והנה, מדברי ר' בנימין שאם לא מצא חמץ בבדיקתו "אינו עושה שום דבר" משמע, שטענתו איננה מצד נוסח הברכה גרידא, שאם לא מצא חמץ לא מתאים הלשון "על ביעור חמץ" והי' צ"ל "על בדיקת חמץ", אלא טענתו היא שאם לא מצא חמץ לא קיים כל מצווה בבדיקתו, ושוב החיסרון (אינו מצד נוסח הברכה גרידא כי אם) מצד עצם הברכה, דלא קיים כל מצווה בבדיקתו ולא היה צריך לברך על הבדיקה כלל.

ויש לעיין מהו יסוד מחלוקתם בזה אם יש ערך ומצווה בעצם חיפוש החמץ גם אם לא מצא חמץ כלל, או שאין כל משמעות לעצם החיפוש אם אינו מביא למציאת חמץ ולביעורו?

ויש לומר שנחלקו ביסוד המתבאר לעיל. ובהקדים: הטור⁴³ פליג על דברי הר"ן הנ"ל וסובר שגם אם קיים בדיקת חמץ כהלכתה, אם מצא חמץ בבית בפסח עובר עליו בב"י וב"י מלמפרע. ולכן הטור כותב⁴⁴ שמיד אחר הבדיקה יבטל את החמץ, "דהשתא אפ"י

43. סימן תמ"ו.

44. סימן תל"ד.

אם נשאר בבית חמץ שלא מצא אינו עובר עליו, דהוי הפקר ולא דייליה". אך אם לא יבטל וימצא חמץ בפסח, יעבור עליו בב"י וב"י מלמפרע. ונמצא שהטור חולק⁴⁵ על היסוד שביארנו לעיל בשיטת הר"ן, שאיסור ב"י וב"י מתייחס רק לחמץ שאפשר למצוא ע"י בדיקה ולכן אם בדק כהלכתו אינו עובר עליו מלמפרע, אך לשיטת הטור האיסור מתייחס לכל החמץ שנמצא בבית, גם אם לא ניתן למוצאו בבדיקה רגילה ולא מצאו בבדיקת החמץ⁴⁶.

ויש לומר שר' בנימין אזיל בשיטת הטור, ולכן לדעתו אין כל משמעות לבדיקה אם לא מצא חמץ בבדיקתו. דממה נפשך: אם נשאר חמץ בבית שלא מצאו, הרי כשימצאו בפסח יעבור עליו בב"י מלמפרע ונמצא שהבדיקה לא הועילה כלום לחמץ זה. ואם לא מצא חמץ בבדיקתו מפני שאין בבית חמץ והבית היה נקי מחמץ עוד לפני הבדיקה, הרי התברר שלא הייתה כל משמעות לבדיקה. אך בדעת הגאונים יש לומר דאזלי בשיטת הר"ן וכביארנו דלעיל שהבדיקה מטילה על הבית גדר חזקת בדוק, והיינו שאם נשאר בו חמץ ה"ה בגדר חמץ שא"א למוצאו ע"י בדיקה וחמץ זה לא נאסר מלכתחילה בב"י וב"י, ואם מצאו בפסח לא יעבור עליו מלמפרע, ושפיר הועילה הבדיקה גם אם לא מצא בה חמץ. ויש לומר שלזה כוונו הגאונים בלשונם: "אינו חושש אם אינו מוצא, דמ"מ ביעור חמץ הוא שמחזור אחריו לבערו, וחייב לברך", כי ברגע שחיפש אחריו, הרי פעל גדר מבווער על החמץ שאולי נשאר בבית, וזאת בין אם מצא חמץ ובין אם לאו.

מובן, שכל הדיון בנוסח הברכה שמברכים קודם הבדיקה שייך רק בשיטת הגאונים והר"ן, ולא בשיטת ר' בנימין. דלשיטת ר' בנימין אין כל משמעות לבדיקה אם לא מצא בה חמץ ומבערו, ואין כל מטרה עצמית בבדיקה מלבד היותה הכנה והכשרה לביעור החמץ שלאחריה, וא"כ בוודאי שיברך 'על ביעור חמץ', דהבדיקה היא תחילת הביעור (השריפה) עצמו ממש, ע"י שמוציא את החמץ מן הבית ומבערו למחרת, ואין צורך גם להגיע למה שכתב רבינו שמברכים "על ביעור" גם מצד הביטול שמברך אחר הבדיקה, דזה הרי בא למקרה שלא מצא חמץ בבדיקה כנ"ל, ולשיטת ר' בנימין אין כלל מקום לברך קודם הבדיקה אם לא מצא בה חמץ וק"ל.

איך מברכים על הבדיקה לדעת ר' בנימין

אכן, לגישת ר' בנימין שאם בדק ולא מצא חמץ לא קיים מצווה בבדיקתו, צריך ביאור איך מברכים קודם הבדיקה, הא אולי לא ימצא חמץ ונמצא שלא קיים מצווה בבדיקתו

45. אך עיין בט"ז סי' תלד סק"ג דס"ל שגם לדעת הטור אם מצא חמץ לא יעבור מלמפרע וכדעת הר"ן ע"ש.
46. וראה גם ברא"ש (סי' ט) שכתב: "אי נימא משום פירורין דקים לן שלא מצא בבדיקה ונשאר עובר עליו בכל יראה ואע"פ שאינו רואה, דהא לא כתיב לא תראה חמץ אלא לא יראה, משמע לא יהא לך חמץ במקום הראוי לראי' ואע"פ שאין יודע שהם בביתו מ"מ כל יראה איכא". וע"ש בקרבן נתנאל סק"ג ובב"ח סי' תלד סק"ג דפליגי בהבנת דברי הרא"ש.

וברכתו הייתה לבטלה?

וצריך לומר, שהאפשרות לברך על הבדיקה תיתכן לדעתו בשני אופנים: א. השבלי הלקט מביא שם מרש"י שאת הברכה על הבדיקה יברך רק כאשר מוצא את הכיכר הראשון ע"ש. מדברי רש"י נמצא שכל עוד לא מצא חמץ לא יברך, והיינו כדעת ר' בנימין שאם לא מצא חמץ לא קיים כל מצווה בבדיקתו, ולכן יברך רק כאשר מוצא את הכיכר הראשון שאז מתברר שמקיים מצוה בבדיקתו וברכתו אינה לבטלה.

ב. מפזר עשרה פתיתים בבית קודם הבדיקה, ועי"ז מתאפשר לברך קודם התחלת הבדיקה כיון שוודאי ימצא חמץ.

ברכת על ביעור חמץ

האם היא נאמרת לפני עשיית המצווה או אחריה - לשיטת הרמב"ם

הרמב"ם⁴⁷ כותב כלל בדיני ברכות, שכאשר הברכה על קיום המצווה נאמרת לפני עשיית המצווה, נוסח הברכה הוא בלשון עתיד - "לעשות"; כגון: "להניח תפילין", "להתעטף בציצית" וכה"ג. אך כאשר מברך אחר העשייה, נוסח הברכה הוא בלשון "על": "המברך אחר שעשה מברך על העשיה... וכן הוא מברך על ביעור חמץ בין שבדק לעצמו בין שבדק לאחרים, שמעשה שגמר בליבו לבטל נעשית מצוות הביעור קודם שיבדוק כמו שיתבאר במקומו⁴⁸". כלומר: זה שמברכים בנוסח "על ביעור חמץ" ולא "לבער חמץ" כפי שלכאורה היה מתאים יותר שהרי מברכים קודם הבדיקה, זהו משום שכאשר אדם עומד לבדוק חמץ ולבערו מן הבית, הרי הוא מבטא בזה את כוונתו ומחשבתו שאינו רוצה בחמץ ובדרך ממילא יש כאן ביטול לחמץ בלבד. אם כך, כאשר גמר בליבו לבטל "נעשית מצוות הביעור קודם שיבדוק". נמצא שבבדיקת חמץ הברכה נאמרת אחר העשיה - אחרי הביעור הנעשה כבר בביטול שבליבו, ולכן נוסח הברכה הוא "על ביעור חמץ".

והנה, נוסח ברכת מצוות ביעור חמץ הוא דבר השנוי במחלוקת בגמ'⁴⁹ אם מברך "לבער חמץ" או "על ביעור חמץ". הגמ' מבארת את סברות המחלוקת כך: "בלבער חמץ כו"ע לא פליגי (שאפשר) דודאי להבא משמע. כי פליגי בעל ביעור; מר סבר מעיקרא משמע ומר סבר להבא משמע... והלכתא על ביעור חמץ" ע"ש. כלומר: הכלל בברכות הוא שצריך לברך קודם עשיית המצווה - "עובר לעשייתו"⁵⁰, לכן צריך לברך קודם שמתחיל בבדיקת החמץ. אם כך, הנוסח צריך להיות בלשון עתיד על המצווה שיעשה אחרי הברכה. המחלוקת בגמ' היא במשמעות הלשונית, האם נוסח "על ביעור חמץ" מתאים גם על העתיד להיות, או לאו. הכרעת הגמ' היא שיש גם משמעות עתידית בלשון על ביעור חמץ, לכן גם לשון זו מתאימה⁵¹.

אך בדברי הרמב"ם נמצא טעם שונה בתכלית מן הטעם שבגמ' לזה שמברכים "על ביעור חמץ": הנחת היסוד בגמ' היא, שמכיון שמברך קודם שמתחיל לבדוק, עליו להתנסח בלשון עתיד, על המצווה שיעשה אחרי הברכה. והכרעת הגמ' היא שיכול לברך "על ביעור חמץ" משום שגם בנוסח זה יש משמעות עתידית. אך בדברי הרמב"ם נמצא להיפך, שהסיבה שמברכים "על ביעור" ולא "לבער" היא משום שהברכה קודם

47. הלכות ברכות פרק י"א הלכה י"א.

48. שם הלכה טו.

49. פסחים ז, א-ב.

50. שם.

51. ואכן, הרמב"ן, הרא"ש ועוד סוברים שכוונת הגמ' היא שאפשר לברך גם בנוסח זה, והגמ' אינה שוללת את הנוסח "לבער חמץ" שהרי בו כולי עלמא לא פליגי שאפשר, דלהבא משמע.

הבדיקה נחשבת ברכה אחר העשייה (אחרי הביטול שבליבו), ולכן מתאים לשון "על ביעור" דווקא, כיון שלשון זו מתייחסת בעיקר לעבר.

יסוד דברי הרמב"ם טמון בשיטתו בהלכות חמץ ומצה⁵², שביעור החמץ מדאורייתא נעשה גם כיום ע"י הביטול, ורק מד"ס מחוייב לחפש אחר החמץ ולהוציאו מרשותו, זאת בשונה משיטת ראשונים אחרים וכן דעת אדה"ז⁵³ דס"ל שחכמים הפקיעו את הביטול שלא יועיל לבדו כלל, ומצוות הביעור מתקיימת דווקא ע"י שמוציא את החמץ מכל גבולו בבדיקה וביעור.

אך לפי זה מתעוררת תמיהה גדולה בשיטת הרמב"ם, ובהקדים:

נחלקו הראשונים האם הדין שצריך לברך עובר לעשייתו הוא רק לכתחילה, אך בדיעבד אם כבר עשה את מעשה המצווה ולא בירך לפניה, יכול לברך אחריה. או שדין זה הוא גם בדיעבד, ואם כבר עשה את מעשה המצווה אינו יכול לברך יותר: דעת האור זרוע⁵⁴ שדין עובר לעשייתו הוא רק לכתחילה, אך הרמב"ם סובר שזהו גם בדיעבד. כך כותב הרמב"ם⁵⁵: "העושה מצווה ולא בירך, אם מצווה שעדיין עשייתה קיימת מברך אחר עשיה, ואם דבר שעבר הוא אינו מברך. כיצד: הרי שנתעטף בציצית או שלבש תפילין או שישב בסוכה ולא בירך תחילה, חוזר ומברך אחר שנתעטף אקב"ו להתעטף בציצית, וכן מברך אחר שלבש להניח תפילין וכו'. אבל אם שחט בלא ברכה אינו חוזר אחר שחיטה ומברך אקב"ו על השחיטה...".

וא"כ קשה, כיצד לומד הרמב"ם שזה שמברכים "על ביעור חמץ" הוא מפני שמברך "אחר העשייה", הא דעת הרמב"ם שאחר עשיית המצווה לא ניתן לברך כלל וכלל? ובשלמא אם הרמב"ם היה סובר כדעת האור זרוע שבדיעבד ניתן לברך גם אחר העשייה, ניחא. אך לשיטתו שלא ניתן לברך אחר העשייה אפילו בדיעבד, כיצד יכול בכלל לברך בבדיקת חמץ?

ביאור דין עובר לעשייתו

והנה, גם במצוות נטילת לולב נוסח הברכה הוא "על נטילת לולב". בטעם הדבר כתב הרמב"ם⁵⁶: "נטל את הלולב מברך על נטילת לולב, שכיון שהגביהו יצא ידי חובתו". גם כאן, כמו בבדיקת חמץ, קיום המצווה נעשה עוד לפני אמירת הברכה ולכן מברך "על". וגם כאן צריך ביאור, הלא לשיטת הרמב"ם ניתן לברך רק עובר לעשייתו, ואיך

52. פרק א הלכה ב-ג.

53. סי' תלה סוף סעי' ד.

54. ח"א סי' כה, מובא בהגהת אשרי ריש פ"ק דחולין, ובפ"א דברכות סי' יג.

55. שם הלכה ה.

56. רמב"ם שם הלכה טו.

אפשר לברך על נטילת לולב לאחר שכבר יצא ידי חובה מדאורייתא בעצם נטילת הלולב בידיו?

והנה, תוס' ⁵⁷ מקשה קושיא זו על ברכת "על נטילת לולב", ומתריך: "ועוד, כדאמרינן בסוף פרקין ⁵⁸ מנהגן של אנשי ירושלים, אדם יוצא מתוך ביתו ולולבו בידו, נכנס לבית הכנסת ולולבו בידו, קורא ק"ש ולולבו בידו. אע"פ שכל אלו הדברים אין מעכבין, מ"מ הואיל ויש בדבר מצוה מן המובחר **חשיב כעובר לעשייתו**". והיינו, שאף שמן התורה כבר יצא ידי חובתו בעצם הגבהת הלולב, מ"מ כיון שחכמים תקנו לעשות פעולות נוספות עם הלולב עכ"פ למצווה מן המובחר, הרי זה נחשב לעניין הברכה כאילו הוא עדיין באמצע עשיית המצווה, ולכן צריך לברך.

לאור דברי התוס' אודות נטילת לולב, נוכל לכאר את שיטת הרמב"ם לגבי בדיקת חמץ: אמנם ע"י הביטול שבלבו יצא י"ח מצוות ביעור חמץ מדאורייתא עוד קודם הבדיקה, אך מדרבנן עדיין צריך להוציא את החמץ מכל גבולו (וחיוב זה חמור בהרבה מה'מצווה מן המובחר' שבמנהגם של אנשי ירושלים בנטילת לולב), וא"כ גם כאן לכאורה חשיב שמברך עובר לעשייתו, משום שהוא עדיין באמצע קיום המצווה, ומברך על המשך וסיום מצוות הביעור שיעשה לאחר הברכה בבדיקה ובביעור החמץ מן הבית, ואתי שפיר.

אך באמת לא ניתן לומר בשיטת הרמב"ם כביאור התוס', הן לגבי בדיקת חמץ והן לגבי נטילת לולב. שהרי הרמב"ם כותב בפירוש כנ"ל שזה שאינו מברך "ליטול לולב" ו"לבער חמץ" כי אם "על נטילת לולב" ו"על בדיקת חמץ", זהו משום שמברך אחר העשייה. ואם שיטתו כשיטת התוס' שכל עוד לא סיים לעשות את המצווה - עכ"פ תוספת של מנהג או תקנת חכמים במצווה (אף שמדאורייתא קיים את המצווה) - ה"ה נחשב כעומד באמצע עשיית המצווה ולכן יכול עדיין לברך, א"כ היה צריך לברך בנוסח "ליטול לולב" ו"לבער חמץ", כמו במקרה שהתפילין והציצית מונחים עליו ונזכר שלא בירך עליהם, שכתב הרמב"ם ⁵⁹ שיכול לברך כשנזכר, כיון שנחשב כעומד באמצע קיום המצווה, ונוסח הברכה הוא ב"ל" ו"לא ב"על". ומזה שבבדיקת חמץ ובנטילת לולב מברך ב"על", נמצא שלדעת הרמב"ם אינו נחשב כעומד באמצע קיום המצווה אלא הוא כעומד "אחר העשייה". אכן א"כ הדק"ל לדעת הרמב"ם כיצד מברך בכלל הן בבדיקת חמץ והן בנטילת לולב, הא לא הוי עובר לעשייתו, ולדעת הרמב"ם הדבר מעכב גם בדיעבד?

57. בסוכה לט, א ד"ה עובר לעשייתו.

58. סוכה מא, ב.

59. שם הלכה ה.

החילוק בין הנחת תפילין לביעור חמץ ונטילת לולב

יש לומר הביאור בזה:

הבאנו לעיל את דברי הרמב"ם, שאם לא בירך קודם הנחת התפילין או הציצית יכול לברך כל זמן שהן עליו, דנחשב עדיין באמצע העשיה. נוסח הברכה הוא על העתיד - "להניח תפילין" ו"להתעטף בציצית" אף שעוד קודם לכן היו התפילין מונחות עליו והיה עטוף בטלית. זה שאין מברכים "על הנחת תפילין" - על ההנחה והעיטוף שהיו לפני הברכה, י"ל שזהו משום שצריך לברך "עובר לעשייתן" וא"כ יכול לברך רק על העתיד. זה שיכול לברך על המשך ההנחה אף שכבר יצא י"ח המצווה, יש לומר על פי הגדרת התוס' בסוכה⁶⁰, שיש חילוק בחיוב הברכה בין מצוות סוכה ותפילין לבין נטילת לולב, שבסוכה ותפילין כל רגע ביום שהוא יושב בסוכה ועטור בתפילין הוא מקיים מצווה⁶¹. אך בנטילת לולב "אין עיקר מצוותה אלא פעם אחת ביום", ובנענוע אחד ה"ה יוצא ידי חובתו, ואם ינענע שוב לא יקיים מצווה בזה ע"ש.

לאור זאת ניתן להבין היטב מדוע כאשר לא בירך קודם שהניח תפילין ונזכר כשהתפילין עדיין בזרועו ועל ראשו, יברך "להניח תפילין" ולא "על הנחת תפילין". משום שאף שכבר יצא ידי חובתו בהנחה שהייתה קודם לכן, אך הרי כל רגע ורגע שהתפילין ממשיכות להיות מונחות עליו הוא ממשיך עכ"פ לקיים מצות תפילין, וזה שהתפילין כעת בזרועו ובראשו הוא אותו 'מעשה מצווה' ממש כמו זה שעשה קודם לכן ומחייב תמיד בברכה, לכן נחשב כעומד עדיין באמצע עשיית המצווה ויכול שפיר לברך על העתיד. על העבר לא יברך, כיון שלגבי החלק שעשה בעבר הרי הברכה איננה עובר לעשייתן. כן הוא גם לגבי ציצית.

אך לגבי נטילת לולב, והוא הדין ביעור חמץ, כאן המצווה אינה נמשכת כלל אלא היא נפעלת בפעולה אחת של נטילת לולב (כנ"ל דברי תוס' בזה) או ביטול לחמץ, וא"כ אין מקום לברך "ליטול לולב" או "לבער חמץ" בלשון עתיד לאחר שכבר הגביה את הלולב וביטל את החמץ בליבו, כיון שמעשה מצוה זה של נטילת לולב וביטול לחמץ הסתיים, ואינו ממשיך כמו בהנחת תפילין וישיבה בסוכה. לכן מברך "על נטילת לולב" ו"על ביעור חמץ" שזו לשון שמשמעותה בעיקר על העבר.

גדר חדש בעובר לעשייתן לשיטת הרמב"ם

אלא שעדיין יש לבאר לשיטת הרמב"ם איך בכלל יכול לברך על הביטול שכבר נעשה, הא לדעת הרמב"ם ניתן לברך רק עובר לעשייתן והדבר מעכב גם בדיעבד כנ"ל? והא

60. סוכה מה, ב"ד"ה אחד.

61. וראה גם בלשון רבינו ס"ת תקצב סעיף ז שכתב "שכל רגע ורגע שהוא יושב בסוכה ולבוש בתפילין הוא מקיים מצוות הקב"ה".

מסיבה זו בתפילין וציצית כאשר נזכר בשעה שהתפילין והציצית עדיין עליו, מברך על העתיד דווקא ולא על העבר, דלא ניתן לברך על העבר כיון שאין זה עובר לעשייתו? ומאי שנא ביעור חמץ ונטילת לולב משחיטה, שבשחיטה אם לא בירך קודם השחיטה אינו יכול לברך אחריה לשיטת הרמב"ם, כיון שהשחיטה הסתיימה ולא ניתן לברך על העבר?

וי"ל הביאור בזה:

יש חילוק יסודי בין שחיטה לבין ביעור חמץ ונטילת לולב. בביעור חמץ ונטילת לולב אף שאת מצוות ביעור חמץ דאורייתא כבר קיים על ידי הביטול, וכן את מצוות נטילת לולב דאורייתא כבר קיים על ידי עצם הגבהת הלולב בתחילה, אך הרי סו"ס כאשר חז"ל חייבו את האדם לבדוק ולבער את החמץ מן הבית ולא להסתפק בביטול, הם לא הטילו עליו מצווה נוספת ונפרדת, אלא הם ציוו עליו לקיים את מצוות ביעור חמץ גופא ששורשה בדאורייתא גם על ידי בדיקה וביעור. דחכמים אסרו על האדם לקיים את מצוות הביעור על ידי ביטול לבד, וחייבו אותו לקיים את מצוות ביעור החמץ גם על ידי הוצאת החמץ מן הבית - ביעור חמץ כפשוטו, וכאשר אדם בודק ומבער את החמץ מן הבית, הוא מקיים בזה את מצוות ביעור חמץ ששורשה בדאורייתא, ואינו מקיים בזה מצווה אחרת - מצווה בפני עצמה של "בדיקת חמץ". כמו"כ בלולב, כאשר חז"ל אמרו שלא סגי להגביה את הלולב אלא צריך גם לעשות בו נענועים, אין הפירוש שחז"ל ציוו על עניין נפרד - מצוות נענועים, אלא חז"ל אמרו שאת מצוות נטילת הלולב גופא ששורשה בדאורייתא, לא יקיים על ידי הגבהה גרידא כי אם ימשיך בעשיית נענועים.

זה שבדיקת החמץ והנענועים בלולב נחשבים כהשלמה לגוף מצוות הביעור ומצוות נטילת לולב - מהני לזה שלא יהיה חיסרון של "עובר לעשייתו" במצוות אלו, ויוכל לברך עליהם אף שכבר יצא ידי מצוות ביעור חמץ דאורייתא בביטול שהיה בלבו עוד קודם הברכה, וכן יצא ידי מצוות נטילת לולב דאורייתא בהגבהה ראשונה שהייתה עוד קודם הברכה. דצ"ל לדעת הרמב"ם שהחיסרון של "עובר לעשייתו" קיים רק אם המצווה הסתיימה לגמרי - כמו בשחיטה שלאחר סיום השחיטה אינו עושה דבר שהוא המשך לשחיטה, ולכן לאחר סיום השחיטה לא יוכל לברך יותר דלא הוי עובר לעשייתו. משא"כ בביעור חמץ ונטילת לולב שגם לאחר שיצא י"ח מדאורייתא הוא ממשיך לעשות דבר הקשור לגוף המצווה, הרי זה מועיל לזה שלא יהיה חיסרון של עובר לעשייתו ויוכל לברך על המצווה.

אלא שכל זה הוא כדי לסלק את החיסרון של עובר לעשייתו, שכל זמן שהוא ממשיך לעשות עניין הקשור לגוף המצווה, לא חשיב שמברך אחר קיום המצווה ואין בזה חיסרון של עובר לעשייתו. אך עצם הברכה בביעור חמץ ובנטילת לולב מתייחסת דווקא למה שעשה בעבר ולא להשלמה שיעשה בעתיד, כיון שקיום המצווה מן התורה נעשה רק על ידי החלק שעשה בעבר, ואינו מקיים מצווה מן התורה בחלק שיעשה

בעתיד כלל. לזה מברך בנוסח "על ביעור חמץ" ו"על נטילת לולב" - על העבר. הא דמה שיעשה בעתיד הוא השלמה לגוף המצווה עכ"פ מדרבנן, מועיל לזה שלא יהיה חיסרון של עובר לעשייתו. דכל זמן שעושה דבר השייך לגוף המצווה עכ"פ מדרבנן, אין בזה עדיין חיסרון של עובר לעשייתו. אך גוף הברכה מתייחסת לעבר ולזה מברך בלשון "על".

רק לגבי תפילין וציצית מברך בלשון "ל" - על העתיד, כיון שבמצוות אלו כל עוד הוא ממשיך להיות עטור בתפילין ולבוש בטלית הרי הוא ממשיך לקיים מצווה דאורייתא, והוא מקיים את אותה מצווה דאורייתא שקיים קודם לכן. לזה עדיף שיברך מלכתחילה על החלק שיעשה בעתיד שהוא קיום מצווה גמורה מדאורייתא, ואין סיבה שיברך דווקא על החלק שעשה בעבר, כיון שבעתיד הוא ממשיך לקיים בדיוק את אותה מצווה שקיים בעבר. לזה מברך בלשון עתיד "להניח תפילין", ו"להתעטף בציצית".

ביאור מהלך הגמ' בפסחים לאור יסוד זה

לפי ביאור זה בדברי הרמב"ם, ניתן לבאר היטב כמה עניינים הנראים תמוהים בהשקפה ראשונה בדברי הגמ' בפסחים⁶², וז"ל הגמ':

"אמר רב יהודא אמר רב הבודק צריך שיברך. מאי מברך: רב פפי אמר משמי' דרבא לבער חמץ, רב פפא אמר משמי' דרבא על ביעור חמץ. בלבער כו"ע לא פליגי דוודאי להבא משמע, כי פליגי בעל ביעור, מר סבר מעיקרא משמע ומר סבר להבא משמע... והלכתא על ביעור חמץ".

ויש להבין⁶³:

א. מה מחדש ר' יהודא אמר רב שהבודק צריך שיברך, הלא כל המצוות טעונות ברכה?

ב. מדוע נחלקו האמוראים אם מברכים "על" או "ל", דווקא בבדיקת חמץ ולא בכל המצוות?

ג. לשיטת הרמב"ם הגמ' לומדת במסקנא שמברכים דווקא בלשון "על ביעור חמץ" ולא "לבער חמץ" - למרות שקודם כן אמרה הגמ' ש"בלבער כו"ע לא פליגי דשרי". וצריך ביאור מהו החילוק בסברא בין ההו"א בגמ' לבין המסקנא, מדוע להלכה אי אפשר לברך (גם) בלשון "לבער" חמץ, הרי הבודק הוא זה שצריך לברך והברכה נאמרת קודם הבדיקה?

62. שם.

63. ועיין ברא"ש ובר"ן ובשא"ר כאן.

ד. הבאנו לעיל ברכה נוספת שמברכים עליה בנוסח "על" - "על נטילת לולב". אולם לגבי ברכה זו לא היה לגמ' ספק, והיה ברור לה שמברכים בנוסח "על". ויש להבין את החילוק בין ברכת "על ביעור חמץ" לברכת "על נטילת לולב", מדוע לגבי ביעור חמץ הסתפקה הגמ' בנוסח הברכה, אך לגבי "על נטילת לולב" פשיטא לה, הלא בשניהם קיים את המצווה (הגבהת הלולב וביטול החמץ בליבו) עוד קודם הברכה?

ועל פי ביאורנו בשיטת הרמב"ם יש לומר בביאור הדברים:

כיון שעוד קודם הבדיקה ה"ה מבטל את החמץ בליבו, הרי זה חידוש גדול לומר ש"הבודק צריך שיברך", שהרי בפשטות הברכה איננה עובר לעשייתו ואיך יוכל לברך! על כך מחדש ר' יהודה אמר רב ש"הבודק צריך שיברך", מפני מצוות הבדיקה דרבנן שיעשה אחרי הברכה - אף שאת מצוות תשביתו דאורייתא אכן קיים עוד קודם הברכה. בביאור דבריו י"ל, שהגמ' למדה בשלב זה שחכמים הפקיעו את האפשרות לקיים תשביתו ע"י ביטול החמץ⁶⁴, מצד החששות שמא לא יבטלנו בלב שלם ושמא יבוא לאוכלו, וחכמים קבעו שיכול לקיים תשביתו רק ע"י בדיקת החמץ והוצאתו מכל גבולו, ושפיר יכול לברך על בדיקת החמץ שעושה אחרי הברכה למרות שביטל את החמץ עוד קודם לכן, כיון שלאחר תקנת חכמים ה"ה מקיים מצוות תשביתו רק על ידי בדיקה וביעור ולא ע"י הביטול.

בזה מובן מדוע דווקא לגבי ברכת על ביעור חמץ נחלקו האמוראים אם מברכים "על ביעור חמץ" או "לבער חמץ", משום שאת רובן ככולן של ברכות המצוות הרי מברכים קודם עשיית המצווה, א"כ פשיטא שנוסח הברכה הוא בלשון "ל" - על העתיד. רק לגבי בדיקת חמץ נוצר הספק. דלאחר החידוש שחידש ר' יהודה אמר רב שהבודק צריך שיברך - אף שכבר ביטל בליבו, כאן נחלקו באיזה נוסח יברך. דלכו"ע עדיף לברך "לבער חמץ" בלשון עתיד, משום שהברכה מתייחסת לבדיקה שיבדוק אחרי הברכה, ואם כך מתאימה בוודאי הלשון העתידית - "לבער". ונחלקו אם גם בלשון "על ביעור" יש משמעות עתידית או לאו, ולשיטת רב פפא משמיה דרבא שיש בלשון זו גם משמעות עתידית הרי יכול להשתמש בה במקרה זה, משום שגם היא משמעת על העתיד - על הבדיקה שיעשה אחריה. זה שיש במשמעות לשון זו גם על העבר לא גרע, כיון שסוף סוף עב"פ מן התורה מצוות תשביתו התקיימה בביטול שביטל בליבו עוד קודם הברכה, א"כ משמעות העבר שיש בנוסח זה אינה מושללת והיא ג"כ נכונה. אך גם לשיטתו עדיף לברך בנוסח "לבער חמץ" - על הבדיקה שיעשה בעתיד, כמו הנוסח הרגיל בשאר מצוות שמברך עובר לעשייתו, דחכמים הרי הפקיעו את הביטול וקבעו שיקיים את מצוות הביעור דווקא על הבדיקה שיעשה בעתיד.

אמנם כל זה הוא בהו"א של הגמ'. אך במסקנא ש"הלכתא על ביעור חמץ" לומדת

64. כשיטת הראשונים הנ"ל.

הגמ' לשיטת הרמב"ם שיכול לברך רק בנוסח "על ביעור חמץ" ולא בנוסח "לבער". מפני שלדעת הרמב"ם הגמ' חוזרת בה וסוברת במסקנא שחכמים באמת לא עקרו את האפשרות לקיים מצוות תשביתו דאורייתא ע"י ביטול, ושפיר מקיים מצוות תשביתו מן התורה ע"י ביטול. ורק שחכמים תיקנו שמדרבנן צריך לקיים מצוות הביעור על ידי בדיקה וביעור כפשוטו ג"כ ולא סגי ליה בביטול. כיון שכן, על כרחך יברך בנוסח "על ביעור חמץ" - שמשמעותו בעיקר על העבר, שהרי את מצוות הביעור שמדאורייתא קיים כבר על ידי הביטול שעשה עוד קודם הברכה, והברכה מתייחסת למצוות הביעור שקיים כבר מן התורה, ולא יוכל לברך "לבער" שמשמעותו על העתיד בלבד. אלא שכיון שסו"ס הבדיקה וביעור שתיקנו חכמים לעשות לאחמ"כ אינם דבר נפרד ממצוות הביעור, אלא יסודם במצוות הביעור ששורשה בדאורייתא, דחכמים תיקנו לקיים את מצוות הביעור גופא ששורשה בדאורייתא על ידי בדיקה וביעור כפשוטו, לכן יכול בכלל לברך על הביעור ואין בזה חיסרון של עובר לעשייתו וכמבואר לעיל בארוכה.

גם מובן בפשטות, שרק לגבי הברכה שמברך קודם בדיקת חמץ יש מקום לומר למהו"א בגמ' שיברך על הפעולה שיעשה בעתיד - "לבער חמץ", כיוון שלדעת חלק מהראשונים חכמים הפקיעו את הביטול ולאחר תקנת חכמים התשביתו מתקיים רק ע"י הבדיקה ולא ע"י הביטול. אך לגבי נטילת לולב, כאן פשיטא שעיקר המצווה מתקיימת ע"י ההגבהה שהגביה קודם הברכה ולא ע"י הנענועים או ע"י ההליכה עם הלולב לבית הכנסת לאחרי הברכה כמנהג אנשי ירושלים, ולכן ברור לן שמברך "על נטילת לולב" דווקא.

גדר מצוות הסיבה

שני סוגי חיובים מצינו בליל הסדר; הראשון הוא ציוויים של אכילה ושתייה כאכילת מצה ושתיית ארבע כוסות - זכר ליציאת מצרים, והשני הוא ציוויים הקשורים לאופן האכילה ולאופן ההנהגה בליל הסדר, ובראשם החיוב להסב בשעת שתיית ארבע הכוסות ואכילת המצה, הכורך והאפיקומן. כיון שצריך "לנהוג כל מעשה לילה זה דרך חירות", ישנה הדגשה לא רק על עצם האכילה והשתייה, כי אם גם על אופן האכילה. מאותו הטעם⁶⁵ יש להרבות בכלים נאים על השולחן, וכן יש המדקדקים שדווקא אדם אחר ימזוג לו את כוס היין לארבע כוסות, והנהגות נוספות הקשורות להנהגת חירות כללית בלילה זה.

שני אופנים בגדרה של הסיבה

בגדרה של מצוות הסיבה מצינו חקירה יסודית באחרונים, והרבי⁶⁶ דן בה בהרחבה:

החיוב להסב איננו בכל מהלך ליל הסדר, כי אם רק בעת שתיית ד' הכוסות ואכילת המצה, הכורך והאפיקומן. אם כך יש להבין האם הסיבה היא פרט ודין במצוות ארבע כוסות ואכילת המצה, שמלבד עצם חיוב האכילה קבעו חז"ל גם את אופן האכילה, שהואיל ואכילת המצה ושתיית ארבע כוסות היא זכר לחירות, צריכים לאוכלה גם באופן של חירות - בהסיבה. לפי זה, כאשר אדם שותה ארבע כוסות ואוכל מצה בהסיבה, הרי הוא מקיים את מצוות אכילת מצה ושתיית ד"ב גופא כראוי. או שנאמר, שהסיבה היא דין נפרד ומצווה בפני עצמה שחז"ל ציוו בליל הסדר לנהוג בדרך של חירות, ולכן צריך להסב כדרך המלכים הגדולים שהינם בני חורין אמתיים, ורק שתקנו שהחיוב להסב ולנהוג בדרך חירות עיקרו בשעת אכילת המצה ושתיית ד"כ דווקא. לאופן זה, כאשר אדם שותה ארבע כוסות ואוכל מצה בהסיבה, קיים מצווה נפרדת של הסיבה (מלבד מצוות מצה ושתיית ד"כ).

ישנם כמה נפק"מ התלויות בספק זה, ועיקרם הוא במקרה שאכל מצה בלי להסב, שהדין הוא שצריך לאכול שוב מצה בהסיבה, האם זהו משום שכשאכל מצה בלי הסיבה לא יצא ידי מצוות אכילת מצה, וממילא כשיחזור ויאכל בהסיבה יצטרך לברך שוב אשר קדשנו וכו' על אכילת מצה. או שמצוות אכילת מצה כשלעצמה אינה מותנית בהסיבה, וגם כשאכל בלא הסיבה יצא ידי חובת אכילת מצה ורק לא יצא ידי חובת מצוות הסיבה שהיא מצווה נפרדת, ולפי זה כשיחזור ויאכל את המצה בהסיבה לא יחזור לברך שוב אשר קדשנו כו' על אכילת מצה, כיון שידי חובת אכילת מצה יצא כבר

65. שו"ע רבינו תעבו.

66. לקו"ש חלק יא פרשת וארא.

באכילה הראשונה למרות שלא היסב בה, כיון שהסיבה היא מצווה נפרדת.

הרבי מדברייק הרא"ש שהסיבה היא פרט במצוות ארבע כוסות ואיננה מצוה בפני עצמה: הרא"ש דן לגבי אדם ששתה כוס ג' וד' בלי להסב, האם יחזור וישתה כוסות אלו בהסיבה או לאו. שהרי חז"ל קבעו לשתות ארבע כוסות דווקא, ואם יחזור וישתה "נראה כמוסיף על הכוסות". הרא"ש מכריע שאינו נראה כמוסיף על מספר הכוסות, ד"כיון שלא הסב לא הוי ממנין הכוסות". ונראה בבירור שסובר שאם לא הסב בשתיית הכוסות לא יצא י"ח מצוות ארבע כוסות גופא, ולכן כשיחזור וישתה לא ייחשב כמוסיף על ארבע כוסות, כיון שהכוסות ששתה בלי להסב אינן נכללות במניין ארבע כוסות כלל ונחשבות כשתייה בעלמא.

הכרעת הרבי בשיחה שם היא ששני הגדרים במצוות ההסיבה נכונים, והסיבה היא גם פרט וגדר במצוות אכילת המצה ושתיית ארבע כוסות, והיא גם מצווה בפני עצמה הנובעת מההלכה לנהוג בכל מעשה לילה זה דרך חירות וע"ש בשיחה בארוכה.

יציאת מצרים בעבר ובהווה

ונראה לומר, ששורש צדדי חקירה זו תלוי בטעם ומקור החיוב להסב, שנראה בבירור שישנן שתי דרכים בזה, ובהקדים:

בתרי"ג המצוות ישנן מצוות שהן "עדות" וזכר לניסים ומאורעות מיוחדים שאירעו לאבותינו. אנו נדרשים לעשות פעולות מסוימות שיזכירו לנו מאורעות שאבותינו חוו בעבר, זאת כדי שניזכר בניסים שעשה ה' לאבותינו ונודה עליהם. מטעם זה אנו אוכלים מצה - זכר למצה שאכלו אבותינו בצאתם ממצרים ("שלא הספיק בצקת של אבותינו להחמיץ" וכו'), וכן שותים ארבע כוסות - כנגד ארבע לשונות של גאולה שאמר הקב"ה ביציאת מצרים, כך ניזכר בנס של יציאת מצרים שעשה ה' לאבותינו. עניין זה קיים במועדים נוספים, כגון בחג הסוכות בו אנו יושבים בסוכה זכר לנס של ענני הכבוד שהקב"ה הושיב בהם את אבותינו בצאתם ממצרים, ועוד.

אך בחג הפסח ישנו עניין ייחודי שאינו קיים בשאר החגים, והוא שיש לטעת בעצמנו את ההרגשה שאנו עצמנו כאילו יוצאים עתה משעבוד מצרים. לכן אנו צריכים להתנהג במשך ליל הסדר ב"דרך חירות", ואיננו נדרשים רק לעשות פעולות שיזכירו לנו את מאורעות וניסי העבר - "זכר לחירות". מטעם זה יש להניח על השולחן כלים נאים, וכן מנהגים נוספים שעניינם שהאדם ינהג עתה כמו בן חורין, זאת על מנת להחדיר באדם את התחושה שהוא עתה יוצא לחירות. יסוד זה מבוסס על כך שאילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים,

וכנוסח ברכת ההגדה "אשר גאלנו וגאל את אבותינו".

גדר הנחת כלים נאים על השולחן

[למדנו אם כך, שמטרת הנחת הכלים הנאים על השולחן היא כדי לנהוג עתה ב"דרך חירות", ואין זה רק זכר לנס שנעשה בעבר - "זכר לחירות". ויש להעיר, שמלשון רבינו בשו"ע נראה בהשקפה ראשונה שהנחת הכלים הנאים על השולחן היא דווקא זכר לחירות, כלשונו⁶⁸: "אע"פ שבכל השנה טוב למעט בכלים נאים זכר לחורבן, מ"מ בליל פסח טוב להרבות בכלים נאים כפי כוחו... זכר לחירות"?

אך באמת שמלשונו מיד בסעיף שלאחרי זה: "לפיכך צריך לעשות כל מעשה לילה זה דרך חירות כמו שנתבאר", יש לדייק שהנחת הכלים הנאים על השולחן שכתב בסעיף שלפניו היא "דרך חירות". וי"ל שזה שנקט בתחילה את הלשון "זכר לחירות", הוא רק כדי לסלק קושיא המתעוררת מדין שקיים כל השנה שטוב למעט בכלים נאים 'זכר לחורבן', וא"כ מדוע בליל הסדר הדין של "דרך חירות" גובר על דין "זכר לחורבן", ובליל הסדר יש דווקא להניח כלים נאים על השולחן ולא למעט בהם "זכר לחורבן"? לזה מוסיף רבה"ז שבלייל הסדר יש גם עניין של "זכר לחירות" - זכר ליציאת מצרים, ורצה לומר שדין "זכר לחירות" של יציאת מצרים בליל הסדר, עומד כנגד דין "זכר לחורבן" של כל השנה. אך זה שצריך להניח כלים נאים על השולחן נדרש גם מצד דין "דרך חירות", וכבר מצד דין זה לבד, כמו שנתבאר וק"ל].

הסיבה - דרך חירות או זכר לחירות

והנה, לגבי חיוב ההסיבה כותב רבינו הזקן⁶⁹: "ויכין מקום מושבו שישב בהסיבה דרך חירות כדרך שהמלכים והגדולים אוכלים, לפי שבכל דור ודור חייב האדם להראות את עצמו כאילו הוא עתה יוצא משעבוד מצרים שנאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים ועל דבר זה ציוה הקב"ה וזכרת כי עבד היית במצרים כאילו אתה בעצמך היית במצרים עבד ונפדית ויצאת לחירות, לפיכך צריך לעשות כל מעשה לילה זה דרך חירות כמו שנתבאר". ונראה מדבריו בבירור, שחיוב ההסיבה נועד להחדיר בנו את התחושה שהגאולה ממצרים היא גאולתנו אנו עתה, והוא דין נפרד ושונה במהותו ממצוות אכילת מצה וארבע כוסות, משום שהסיבה באה להמחיש מצב של חירות עכשווית, ואינה באה כדי לציין עניין שהיה עם אבותינו בעבר.

68. תעבו.

69. שם סעיף ז.

אך הנה יש מקור נוסף בראשונים⁷⁰ לחיוב ההסיבה, והוא בדברי המדרש על הפסוקים "ויסב אלוקים את העם", שהמדרש אומר על כך: "מכאן שהרביצם כדרכי המלכים רבוצים על מיטותיהם". וכתבו הראשונים, ש"מכאן סמך להסיבה מן התורה". בדרשא זו נמצא שחיוב ההסיבה קשור להסיבה שהייתה **ביציאת מצרים**, שהקב"ה "הרביצם . . רבוצים על מיטותיהם". ולהעיר, שהרבי בהגדה שלו מביא דווקא דרשא זו כמקור לעניין ההסיבה, והרבי אינו מביא את הטעם שכותב רבינו הזקן בשו"ע שזה כדי "להראות את עצמו כאילו הוא עתה יוצא משעבוד מצרים".

לדברי ראשונים אלו נמצא, שחיוב ההסיבה אינו בגלל מצב עכשווי של חירות בו אנו נמצאים בליל הסדר כגישת רבה"ז בשו"ע, אלא ההסיבה היא **זכר** לעניין נוסף שהיה בעבר, ובחלוקה קטגורית הדבר שייך לאותו סוג מצוות כאכילת מצה ושתיית ארבע כוסות שאותן אנו מקיימים **זכר** ליציאת מצרים שהייתה בעבר.

ונראה, שב' הגדרות אלו נתונות במחלוקת רש"י ותוס': בריש פרק ערבי פסחים⁷² כותבת המשנה: "ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב". רש"י⁷³ כותב על כך: "עד שיסב כדרך בני חורין **זכר לחירות** במיטה ועל השולחן". אך תוס'⁷⁴ שם כותב, שהחידוש בזה שגם עני חייב להסב, הוא משום שאפשר היה לחשוב שהסיבת עני איננה חשובה הסיבה, "דאין לו על מה להסב ואין זה דרך חירות" עכ"ל. ויש לומר, שכוונת תוס' איננה (רק) לזה שאין לעני ברית להסב עליה ("זכר לחירות"), אלא כוונתו שמצבו הנפשי של העני הינו בסתירה להרגשת חירות עכשווית - אין לעני סיבה "על מה להסב" שהרי הוא מרגיש מצוקה גדולה ממצבו. על כך מחדשת המשנה שבכל זאת על העני להסב, כיון שלמרות מצבו הנפשי ה"ה מצווה להרגיש בן חורין בהיבט הרוחני וכו'.

ויש לומר, ששורש ב' צדדי החקירה הנ"ל שמביא הרבי, האם הסיבה היא דין בפני עצמו או שהיא פרט במצוות ארבע כוסות ואכילת מצה - טמון בשאלת המקור והיסוד לדין ההסיבה: לגישת רבינו הזקן שהסיבה באה להחדיר באדם את תחושת החירות העכשווית, הרי היא מצווה בפני עצמה ואיננה חלק ממצוות מצה וד"כ, שהרי אכילת מצה ושתיית ד"כ היא **זכר ליציאת מצרים**. אך לגישת המדרש והראשונים שהסיבה באה לציין עניין נוסף שאירע להם בצאתם ממצרים, שהקב"ה הרביצם על מיטותיהם כו', יש לומר שהסיבה היא פרט במצוות מצה וארבע כוסות, שחז"ל ציוו שאכילת המצה זכר למצה שאכלו אבותינו **בצאתם ממצרים**, ושתיית ד"כ זכר לד' לשונות של גאולה שהיו **ביציאת מצרים**, תהיה באותו האופן **בו ישבו בני ישראל בצאתם ממצרים**, שהקב"ה הרביצם על מיטותיהם כדרכי המלכים. שהרי סוף סוף גם הסיבה וגם אכילת

70 ספר המנהיג הלכות פסח סימן נד.

71 שמות יג,ח.

72 צ"ט,ב.

73 ד"ה "ואפילו".

74 ד"ה "ואפילו".

המצה באים להזכיר לנו את היציאה לחירות שהייתה לאבותינו

הטעם שמצווה מן המובחר להסב בכל הסעודה

לאור זאת, ניתן לבאר פרט נוסף במהלך הרבי בשיחה שם: בתחילה מביא הרבי ראייה מהדין שמצווה מן המובחר להסב בכל הסעודה⁷⁵, שהסיבה היא חיוב בפני עצמו ואיננה פרט במצוות מצה ושתיית ארבע כוסות. דאם היא פרט במצוות מצה וד"כ איזו שייכות יש בין הסיבה לשאר הסעודה!?! אך הרבי דוחה ראייה זו, משום שגם אם הסיבה היא פרט במצוות מצה וד"כ ניתן להבין שמצווה מן המובחר להסב בכל הסעודה, לפי שביום טוב כל הסעודה היא מצווה, א"כ כשם שיש הסיבה שהיא תנאי לעיכובא במצוות אכילת מצה ושתיית ד"כ, כך ישנה הסיבה שהיא עכ"פ מצווה מן המובחר לגבי כללות סעודת ליל הסדר שהיא מצווה הקשורה לשמחת יו"ט ע"ש בשיחה. ולכאורה הדברים אינם מבוארים דיים, מפני שאם הסיבה היא דין במצה וד"כ, מה שייך הדבר לשאר הסעודה ומה לי בזה שגם שאר הסעודה היא מצווה?

אמנם, לדברינו שיסוד השיטה שהסיבה היא פרט במצות אכילת מצה ושתיית ד"כ, הוא בדברי המדרש שהקב"ה "הרביצם כדרכי המלכים רבוצים על מיטותיהם" - יובנו דברי הרבי היטב. שהרי הסיבת בני ישראל ביציאת מצרים שהקב"ה הרביצם על מיטותיהם כדרכי המלכים, לא הייתה רק בזמן אכילת המצה כי אם בכל הסעודה, לכן גם בימינו עכ"פ מצוה מן המובחר להסב בכל הסעודה, זכר לשיבה בהסיבה בסעודה שאכלו אבותינו ביציאת מצרים. אך החיוב להסב הוא רק במצה וד"כ, מפני שמצה וד"כ שעצם אכילתם נועדה להיות זכר ליצי"מ, ציוו חכמים שגם אופן אכילתם יהיה זכר ליצי"מ - בהסיבה. אך שאר הסעודה שעצם אכילתה היא משום שמחת יו"ט, הוי רק מצווה מן המובחר להסב בה זכר לשיבה בהסיבה ביצי"מ.

שני דינים באכילת המצה ושתיית ארבע כוסות

אלא שעדיין צריך ביאור:

לשיטת רבינו הזקן שהתבאר שהסיבה היא (גם) מצווה בפני עצמה, ועניינה לנהוג ב"דרך חירות" כדי לטעת בתוכנו את התחושה שאנו עצמנו יוצאים ממצרים כו' כנ"ל, צ"ב מדוע החיוב להסב הינו דווקא באכילת מצה וארבע כוסות, הרי אכילת מצה וארבע כוסות הם זכר למה שהיה ביציאת מצרים, אך מצוות ההסיבה היא מפני היציאה לחירות שלנו, א"כ מדוע קושרים בין הדברים, ומדוע אין חיוב להסב בכל הסעודה כדרך המלכים שמסבים בכל הסעודה, כדי לבטא את הרגשת החירות שלנו

⁷⁵ שו"ע אדה"ז תעב"ד.

שאנו מרגישים כבני מלכים וכו'?

ויש לומר, שבאמת גם אם הסיבה היא דין בפני עצמו, ואין עניינה זכר לחירות של אבותינו גרידא כמצה וארבע כוסות, מכל מקום קיום מצוות ההסיבה "דרך חירות" הוא בעיקר בשעה שאוכל דבר שהוא "זכר לחירות". והביאור: הרי ברור, שהרגשת החירות שהאדם צריך להרגיש בעצמו בליל הסדר, אינה תחושת חירות ושחרור בעלמא, כי אם שעליו להרגיש בליל הסדר כאילו הוא עתה יוצא משעבוד מצרים, וכלשון רבה"ז עצמו "זוכרת כי עבד היית במצרים כאילו אתה בעצמך היית במצרים עבד ונפדית ויצאת לחירות". ממילא אי אפשר לנתק בין ההסיבה שבאה לבטא תחושת חירות עכשווית, לבין היציאה ממצרים, שהרי תחושת החירות העכשווית גופא עניינה הרגשה שהוא עצמו יוצא ממצרים. אם כך אפשר לומר שישנם שני עניינים באכילת מצה ושתיית ד"כ:

העניין הראשון והעיקרי הוא עניינם העצמי - זכר ליציאת מצרים, היינו זכר למצה שאכלו אבותינו בצאתם ממצרים ולד' לשונות של גאולה שנאמרו לאבותינו ביציאת מצרים. אלא שאחרי שישנה כבר המציאות של אכילת מצה ושתיית ד' כוסות, הרי הם משמשים גם כאמצעי למצווה נפרדת ולעניין נוסף, לגרום לאדם לחוש כעת כאילו הוא יוצא עתה משעבוד מצרים, וזה על ידי שעושה כל מעשה לילה זה דרך חירות ומסב בשעת אכילת המצה ושתיית ד"כ שמזכירה את יציאת מצרים.

הלכות פסח